

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ POLİTİKASINDA SOYKIRIM YAKLAŞIMLARI:
SREBRENİTSA SOYKIRIMINA İLİŞKİN VAKA ANALİZİ**

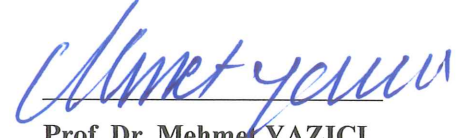
YİĞİT ÜNLÜ

OCAK 2020

Tez Başlığı: Avrupa Birliği Dış Politikasında Soykırım Yaklaşımları: Srebrenitsa Soykırımına İlişkin Vaka Analizi

Tezi Hazırlayan: Yiğit Ünlü

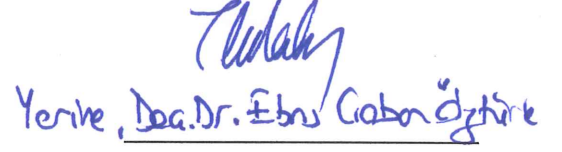
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet YAZICI

Enstitü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK

Siyaset Bilimi ve Uluslararası

İlişkiler A.B.D. Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup yüksek lisans tezi olarak uygun bulunmuştur.

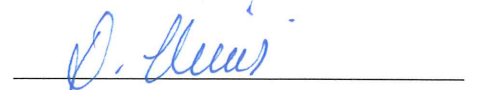
Doç. Dr. Fatma Didem EKİNCİ

Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi:

Tez Jüri Üyeleri:

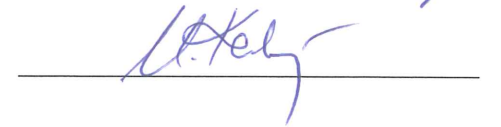
Doç. Dr. Fatma Didem EKİNCİ (Çankaya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU (Çankaya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Haluk KARADAĞ (Başkent Üniversitesi)

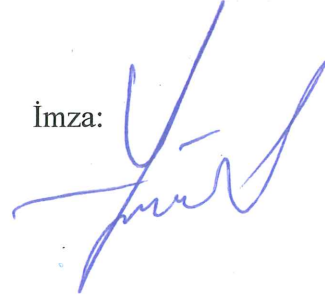

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçların bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı Soyadı: Yiğit ÜNLÜ

İmza:

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ POLİTİKASINDA SOYKIRIM YAKLAŞIMLARI: SREBRENİTSA VAKASI ANALİZİ

ÜNLÜ, Yiğit

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü M.A.,

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Danışman: Doç. Dr. Fatma Didem EKİNCİ

Şubat 2020, 150 sayfa (Türkçe)

Bu çalışmada, 1990 yılından itibaren Yugoslavya’da başlayan kriz ortamına müdahale edilmesi konusunda Avrupa Birliği (AB) ortak dış politikasının etkisiz ve yetersiz kaldığı ileri sürülmekte ve konu Srebrenitsa soykırımı özelinde değerlendirilmektedir. AB ortak dış politikasının bölgedeki etkisizliğinin, 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Hersek (B-H) savaşının soykırım ile sonuçlanmasına sebep olduğuna değinilerek, AB’nin bu sürecin doğrudan sorumluları olduğu ileri sürülmektedir. Srebrenitsa’da soykırım gerçekleşirken AB ve Birleşmiş Milletlerin (BM) B-H’te aktif görev alan üyeleri Almanya, Fransa, İngiltere’nin soykırıma giden süreçte ve soykırım esnasındaki tutumları, politikaları, yaptıkları/yapmadıkları incelenerek, bu aktörlerin Srebrenitsa soykırımının Sırbistan’dan sonraki sorumluları oldukları ileri sürülmektedir. Bu zeminde, ilk olarak soykırım kavramına ilişkin yazın özeti sunulmuş, sonrasında insani müdahale kavramı betimlenmiştir. Bu bağlamda Ortak Dış ve Güvenlik Politika’nın (ODGP) gelişimi anlatılarak Yugoslavya’da ortaya çıkan krizdeki rolü tartışılmıştır. Bunu müteakip, AB ve BM’nin bölgede ortaklaşa hareket etmesinin,

politika üretmesinin/üretmemesinin sonuçları eleştirilerek, eylemlerinin soykırım ile sonuçlanması incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Srebrenitsa, Soykırım, Bosna Hersek, AB, BM, Almanya, Fransa, İngiltere, Yugoslavya, Sırbistan.

YURIS
GCRS

ABSTRACT

GENOCIDE APPROACHES IN THE FOREIGN POLICY OF THE EUROPEAN UNION: THE ANALYSIS OF THE SREBRENICA CASE

ÜNLÜ, YİĞİT

Master Thesis

M.A, Political Science and International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Fatma Didem Ekinci

February 2020, 150 Pages

This thesis posits that the European Union (EU) common foreign policy has been ineffective and inadequate concerning the intervention in the crisis in Yugoslavia as of 1990 and the subject matter is assessed duly in the specific context of Srebrenica genocide. Stating that the ineffectiveness of the EU's common foreign policy towards the region caused the war in B-H between 1992 and 1995 to result in genocide, it maintains that the EU is directly responsible for this process. Investigating the approaches, policies and in/actions of Germany, France and Britain before and during the genocide as members of the EU and the United Nations (UN) which actively partook in B-H while genocide in Srebrenica took place, it holds that they are the actors responsible for the genocide in Srebrenica, after Serbia. Upon such backdrop, it first provides a summarized literature review on the concept of genocide, to be followed by a descriptive account on humanitarian intervention. In this context, it provides background information on the development of the Common Foreign and Security Policy (CFSP) and discusses its role in the crisis in Yugoslavia. Subsequently, criticizing the results of

the common acts of the EU and the UN in the region, it inquires their acts ending up in genocide.

Keywords: Srebrenica, Genocide, BiH, EU, UN, Germany, France, UK, Yugoslavia, Serbia.

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sűresince aktardıđı kıymetli bilgi ve tecrűbeleri ile yardımcıım olan, lisans yıllarımdan beri katkılarıyla her daim geliőmemi sađlayan deđerli tez danıőmanım Doç. Dr. Fatma Didem EKİNCİ'ye, çalıőmam ve eđitim hayatım boyunca maddi manevi destekleriyle yardımcıım olan ailem Műzeyyen ŪNLŪ, Remzi ŪNLŪ ve Mert ŪNLŪ'ye, bu uzun sűrete enerjisiyle, gűcűyle, sabrıyla, sevgi ve saygısıyla her daim yanımda destekçim olan Bensu IŐIK'a űncelikle sonsuz teőekkűr ve saygılarımı sunarım.

Çalıőmamın tamamlanması sűrecinde yardımcı olan deđerli arkadaőlarım Okan YETER, Arif Can YILDIRIM, Tunç YILDIRIM ve Ceyhan BURAN'a verdikleri destek için, tez jűrimde bulunarak çalıőmamı kıymetlendiren saygıdeđer Doç. Dr. Gűkhan AKŐEMSETTİNOĐLU ve Dr. Őđr. Ūyesi Haluk KARADAĐ'a teőekkűrű bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
METODOLOJİ	xiv
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

SOYKIRIMIN TANIMLANMASI, ULUSLARARASI HUKUKUN İNSAN HAKLARI BAKIMINDAN GÖSTERDİĞİ DEĞİŞİM VE İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI.....	6
1.1. Soykırım	6
1.2. Uluslararası Hukukun Geçmişten Günümüze Tanımlamaları ve İnsan Hakları Kavramının Uluslararası Hukuka Dahil Edilmesi	15
1.3. İnsani Müdahale	22

BÖLÜM II

AB DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL SÜRECİ.....	26
2.1. AB ve Ortak Dış Politika	26
2.2. Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) ile İlk Ortak Dış Politika Girişimleri	27
2.3. ODGP	32

BÖLÜM III

3. YUGOSLAVYA CUMHURİYETİ'NİN DAĞILMASIYLA BİRLİKTE AB'NİN ORTAK DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞI.....	36
3.1. AB Ortak Dış Politikasında Balkanlar'ın Yeri.....	36
3.1.1. Yugoslavya.....	38
3.1.1.1. Slovenya	40
3.1.1.2. Hırvatistan	41
3.1.1.3. Kosova	42
3.2. İlk Gelişmeler ve Tepkiler: AT ve B-H Savaşı.....	43
3.3. Saraybosna Kuşatması (11 Haziran 1992), AB, BM	50
3.4. Srebrenitsa: Sona Doğru ve Soykırım	55

BÖLÜM IV

B-H VE SREBRENİTSA'DA GERÇEKLEŞEN SOYKIRIMA GİDEN SÜREÇTE ALMANYA, FRANSA VE İNGİLTERE'NİN POLİTİKALARI.....	62
4.1. Almanya	62
4.1.1. Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya'yı Tanımasının Arka Planı	62
4.1.2. Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya ile Olan Tarihsel Bağının Yugoslavya Savaşı'na Yansıması	63
4.1.3. Alman – Sloven İlişkilerinin Altyapısı	63
4.1.4. Alman – Hırvat İlişkilerinin Altyapısı	64
4.1.5. Almanya ve AT/AB'nin Krizi	66
4.1.6. Almanya'nın B-H Savaşındaki Tutumu	67
4.2. Fransa	76
4.2.1. Fransa'nın Askeri Geleneklerine Farklı Bir Yaklaşım Olarak BM Koruma Gücü ve Barış Operasyonları	76
4.2.2. B-H Savaşında ve Srebrenitsa'da Yaşanan Soykırımı Giden Yolda Fransa'nın Sergilemiş Olduğu Politika	78
4.2.3. Güvenli Bölge Srebrenitsa'da Etkisiz Güç Fransa	83
4.3. İngiltere	90

4.3.1. Yugoslavya'nın Dağılmasıyla Birlikte Bölgenin Politika Üreticilerinden İngiltere.....	90
4.3.2. İngiltere'nin B-H Savaşındaki Tutumu ve Frenleyici Etkisi	90
5. SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	105
EKLER.....	127
EK-1	127
EK-2	130
EK-3.....	134

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AK	Avrupa Komisyonu
ARBİH	Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusu
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
B-H	Bosna-Hersek
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CFSP	Common Foreign and Security Policy (Avrupa Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası)
DUTCHBAT	Bosna Hersek'te barışı koruma operasyonlarına katılan Hollanda Taburu
ECU	European Currency Unit (Avrupa Para Birimi)
EU	European Union (Avrupa Birliği)
EYUCM	Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
FATRA	Frankfurt Travma ve Sürgün Çalışma Grubu
G7	Group of Seven
HDZ	Bosna Hersek Hırvatları Demokratik Birliği
IGA	Ian Greer Ortaklıkları

JNA	Yugoslav Halk Ordusu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDH	Bağımsız Hırvatistan Eyaleti
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OTP	Ortak Tarım Politikası
SDA	Müslümanların Demokratik Eylem Partisi
SDS	Sırbistan Demokratik Partisi
SPD	Almanya Sosyal Demokrat Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TO	Yugoslav Toprak Savunması
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UK	United Kingdom (Birleşik Krallık)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
VRS	Sırp Cumhuriyet Ordusu
yy	Yüzyıl

METODOLOJİ

Bu çalışmada B-H'te ve Srebrenitsa'da gerçekleştirilen soykırımın Avrupa'nın ve dünyanın önemli gücü AB'ye oldukça yakın, üzerinde etki gücünün olduğu kabul edilen, komşu coğrafya Balkanlar'da neden ve nasıl gerçekleşebildiği incelenmiş, nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Çalışma temel olarak şu araştırma soruları zemininde şekillenmiştir: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa kıtasında, ikinci soykırımın gerçekleşmesine sebep olan etmenler nedir ve nelerdir? B-H'te yaşanan insan hakları ihlallerine neden müdahale edilmemiştir? Çalışma konusu soykırım özelinde ODGP'nin kapsamı ve uygulanmasındaki sorun ve sorunların rolü nedir? AB'nin ana politika yapıcıları konumunda olan Almanya, İngiltere ve Fransa'nın söz konusu soykırım sürecindeki rol ve işlevleri nelere işaret etmektedir?

Bu çerçevede çalışmanın temel argümanı, Srebrenitsa'da gerçekleşen soykırımın AB açısından esasında öngörülebilir bir durum olduğu, ancak bunu engellemeye yönelik politikaların uygulanması noktasında AB'nin, isteksizliği ve yetersizliği sebebiyle, Belgrad yönetiminin güdümündeki Bosna Sırplarınca gerçekleştirilen planlı Srebrenitsa soykırımının gerçekleşmesinde sorumlu olduğudur.

Çalışmada, analiz birimi soykırım; bağımsız değişken AB dış politikası; bağımlı değişken AB'nin Srebrenitsa soykırımına yönelik yaklaşımları, ara (müdahaleci) değişken ise konuyla alakalı olarak BM'nin AB ile bağlantılı olan ortak yaklaşımları ve politikalarıdır.

Mevcut araştırma konusunun seçilmesindeki sebep, ulusal tez literatürü düzeyinde mevcut Srebrenitsa soykırımı ile ilgili çalışmaların kapsamının genellikle salt Sırp yaklaşımları ve politikaları üzerine kurulu olması, AT/AB'nin rolünü, işlevini ve sorumluluğunu araştırmış olan çalışmaların bulunmadığının gözlemlenmesi ve bu doğrultuda ilgili yazına mümkün mertebe katkı sunulması amacıdır. Bu anlayışla, öncelikle soykırım kavramının, literatüre ne zaman, nasıl girdiği araştırılmış ve

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme ile birlikte kavramı literatüre kazandıran Raphael Lemkin'in *Axis Rule* kitabı temel alınmıştır. Çalışmanın bu kısmında çoğunlukla birincil kaynaklardan istifade edilmiştir. Şiddet ve soykırıma dair Amerikan ve İngiliz araştırmacıların çalışmaları incelenmiş ve soykırımın tek bir tanımının olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) almış olduğu kararlar da bu bölüm çerçevesinde yönlendirici olmuştur.

İkinci aşamada ise, AB'nin geçmişten günümüze yapısını incelemek adına AB'nin çalışma mekanizması anlaşılmaya çalışılmıştır. Örnek vermek gerekirse, Desmond Dinan'ın *Avrupa Birliği Tarihi* adlı eseri ilk aşamada kullanılan kaynaklardan olmuştur. Keza, Federiga Bindi'nin editörlüğünü yaptığı *The Foreign Policy and the European Union*, Christopher Hill ve Karen Smith'in editörlüğünü yaptığı *European Foreign Policy* ve Elfriede Rigelsberger'in editörlüğünü yaptığı *Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond* adlı eserler ve diğerleri, AB dış politikasının tarihçesi, uygulamak istediklerinin anlaşılabilmesi için ilk aşamada kullanılan kaynaklar olmuştur. Çalışmanın devamında ise Yugoslavya'da gerçekleşen şiddet ortamı, AB dış politikasının tepkisi üzerinden incelenmeye çalışılmış ve sonuç olarak AB içinde başat karar alıcılar olan Almanya, Fransa ve İngiltere'nin bölgedeki politikaları, yine birincil kaynaklar olan, makale, gazete ve dergi haberleri ile anılar üzerinden araştırılmış ve ilgili kaynaklardan elde edilen bulguların çalışmanın ana argümanını doğruladıkları anlaşılmıştır. Gerektiği ölçüde bazı bölümlerde, ikincil kaynaklardan da istifade edilmiştir.

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, çeşitli alt bölgelerde köklü değişikliklere neden olmuştur. Bunlardan biri olan Balkanlar'da¹ Yugoslavya Cumhuriyeti'nin çözülme sürecine girmesi, bölgede uzun yıllar boyunca sürecek, Holokost'tan sonraki en büyük soykırımın yaşanacağı yeni bir krizin başlamasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan çatışmanın altyapısı, anılan devletin dağılma dönemine girdiği 1980'lerden daha eski dönemlere, en az devletin kurulduğu 1944 yılına dayanmaktadır.

1944 yılında oluşturulan anayasa ile Yugoslavya altı sosyalist cumhuriyet, Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinden müteşekkil olarak kurulmuştur². Yugoslavya Cumhuriyeti'nin etnik yapısını 1991 verilerine göre, %36,3'ünü Sırlar, %19,7'sini Hırvatlar, %8,9'unu Boşnaklar, %7,8'ini Slovenler, %7,7'sini Arnavutlar ve kalan %15,7'sini Makedonlar, Yugoslavlar, Karadağlı ve Macarlar oluşturmaktaydı³. İçerisinde birçok etnik yapıyı barındıran Yugoslavya'da 1990 yılına yaklaşırken ortaya çıkan ekonomik problemler ve cumhuriyetlerin bağımsızlık düşünceleri ülkede problemler oluşmasına zemin oluşturmuştur. Yugoslavya Cumhuriyeti'ndeki etnik çoğunluğu elinde bulunduran ve 'Büyük Sırbistan Cumhuriyeti'ni kurma ideası olan Sırlar, bağımsızlıklarını ilan etme gayeleri olan kurucu cumhuriyetleri zor kullanarak kendi çatısı altında birleşmeye zorlamıştır. Yugoslavya Cumhuriyeti ordusunun bünyesinde çoğunlukla Sırların bulunması, Yugoslavya dağıldıktan sonra askeri gücün Sırların kontrolüne geçmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla askerî açıdan üstünlüğe sahip olan Sırp ordusu, bağımsızlığını ilan eden ülkelere karşı askeri anlamda zor kullanmakta sorun yaşamamıştır. Avrupa kıtasında baş gösteren kriz ortamı, güvenlik

¹ Balkanlar konum olarak Avrupa'nın güneydoğusundaki yarımada olarak tanımlanan bölgedir.

² B-H Sosyalist Cumhuriyeti, Hırvatistan Sosyalist Cumhuriyeti, Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti, Karadağ Sosyalist Cumhuriyeti, Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti ve Slovenya Sosyalist Cumhuriyeti.

³ "Yugoslavia Ethnic Map" Texas University Library, <https://legacy.lib.utexas.edu/maps/europe/yugoslav.jpg> (Erişim Tarihi: 05.07.2019).

endişesiyle Avrupa Topluluğu (AT) ülkelerinin dikkatini çekerek, olaya dâhil olma zorunluluğu doğurmuştur.

Esasında, 1990'lı yılların başında AT üyeleri, ekonomik entegrasyonlarını tamamlamak ve Maastricht Antlaşması'na hazırlık yapmaya odaklanmışlardı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kıtada bir daha savaş yaşamak istemeyen AT üye ülkeleri Yugoslavya'da ortaya çıkan şiddet ortamına müdahil olmayı planlamışlardır. Ne var ki, Avrupa Siyasi İşbirliği'nde (ASİ) ortaya çıkan ortak dış politika kavramı AT'nin Yugoslavya'da ortaya çıkan krizde nasıl hareket edeceği konusunda soru işaretlerinin doğmasına neden olmuştur. 1992 yılında Maastricht Antlaşması ile sütun haline getirilen ODGP'nin Balkanlar'daki krize müdahale ediş biçimi AT/AB için önemli bir sınav olması nedeniyle önemlidir. Ancak, kıtada savaş istemeyen AT/AB üyelerinin istedikleri ve gerçekleştirdikleri arasındaki tutarsızlık, savaşın uzun yıllar boyunca sürmesine ve B-H'te soykırımın gerçekleşmesine sebep olmuştur. Kıtanın önemli güçleri Almanya, Fransa ve İngiltere'nin AT/AB ve BM'nin en önemli ülkelerinin başında gelmesi sebebiyle Yugoslavya'da ortaya çıkan krizi sonlandırmak adına uyguladığı politikalar tartışmalar yaratırken, savaşın ilerleyen zamanlarında tutarsız ve isteksiz tutumları sebebiyle gerçekleşen Srebrenitsa soykırımında sorumlulukları olduğu kabul edilmelidir. Buradan hareketle bu çalışmanın ana argümanı, 1990'lı yıllarda Yugoslavya'da ortaya çıkan krize dâhil olan AT/AB'nin izlediği politikanın, B-H'de soykırımın en uç noktaya ulaştığı Srebrenitsa soykırımına sebep olduğudur.

Ayrıca Yugoslavya'daki krize çözüm bulmak adına BM ve NATO'da olaya müdahil olmuştur. BM ve NATO'nun küresel barışı sağlamak, korumak amacı gütmeleri bu iki kurumu da Yugoslavya'da çözülemeyen krize dahil etmiştir. Bu bağlamda ilk olarak NATO'nun kuruluş anlaşması olan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın giriş kısmında belirtilen; anlaşmanın taraflarının BM yasasına amaçlarına ve ilkelerine olan inançlarına vurgu yapılırken, demokrasi, bireylerin özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü gibi ilkeleri baz alarak bütün halkların özgürlüklerini, ortak miraslarını ve uygarlığın korunması konusuna da değinilmiştir⁴. Kolektif olarak hareket eden NATO'nun 5.maddesi bu

⁴ "Kuzey Atlantik Antlaşması, Washington 4 Nisan 1949"

https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en (Erişim Tarihi: 16.02.2020).

anlamda NATO operasyonlarının hangi koşullarda gerçekleştiğini tanımlamaktadır: bu maddeye göre, antlaşmaya taraf ülkelerin bir tanesine ya da daha çoğuna silahlı saldırı yöneltilmesi durumunda saldırının tüm NATO üyelerine yöneltildiği kabul edilerek toplu savunma hakkını kullanarak saldırıya uğrayan ülke ya da ülkelere yardımcı olacaklarını belirtmiştir⁵. Dolaylı yoldan Avrupa’da NATO üyesi ülkelerin sınırlarını tehdit eden Yugoslavya’da ortaya çıkan krize müdahil olunması kaçınılmaz olmuştur. NATO’nun dünya üzerindeki krizlere de müdahale ettiği örnekler mevcuttur. İlk olarak Yugoslavya’daki krize müdahalesi, Afganistan’daki terör örgütlerine yönelik müdahale, IŞİD’e karşı oluşturulan koalisyonda yer alması gibi çeşitli müdahaleler NATO’nun aslında sadece taraflarından birisine silahlı saldırı sonucu harekete geçmediğini de göstermektedir⁶. Taraflarının⁷ askeri ve uluslararası kapasitesi bakımından önemli bir kurum olan NATO, uluslararası barışın tehdit altında olduğu durumlarda da harekete geçebilmektedir. Yugoslavya’daki krizin çözülmesi adına atılan adımlarda NATO’nun önemi vardır. Bu bağlamda çalışmanın içerisinde AT/AB’nin yanı sıra NATO’ya da değinilmiştir.

BM ise, uluslararası barışın, güvenliğin, insan haklarının korunması, ekonomik kalkınma, çevre, kıtlıkla mücadele, doğal afet ve silahlı çatışmanın olduğu bölgelerde insani yardım sağlanması için işbirliğini artırılması amacıyla kurulan, üye ülkelerin hükümetleriyle hareket eden bir kuruluştur. Bu bağlamda Yugoslavya’da yaşanan krizin çözülmesi ve B-H’te gerçekleşen soykırımın engellenmesi adına en önemli kurum olan BM kriz boyunca AT/AB ülkeleri ile ortak politikalar üretse de B-H’te etkisiz kalmış ve Sırpların, Boşnaklara karşı soykırım yapmasına öngörülebilir bir durum olmasına rağmen engel olamayarak başarısız olmuştur. Çalışmanın içinde de aktarılacağı üzere, BM, AT/AB, NATO arasındaki fikir ayrılıkları, kurumlar arası rekabet bölgedeki çatışmaların azalmasını engelleyememiştir. Bu çerçevede, mevcut çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde soykırım kavramı ele alınmış, farklı

⁵ “Kuzey Atlantik Antlaşması, Washington 4 Nisan 1949”, 5.madde, https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en (Erişim Tarihi: 16.02.2020).

⁶ “U.S Mission Turkey, Ten Things You Need to Know About NATO” 4 Nisan 2019, <https://tr.usembassy.gov/10-things-you-need-to-know-about-nato/> (Erişim Tarihi: 16.02.2020).

⁷ “Member Countries NATO”, 14 Mayıs 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52044.htm (Erişim Tarihi: 16.02.2020).

tanımlamaları aktarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya çıkan soykırım kavramsallaştırmasının, farklı tanımlarının olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle, soykırım kavramı üzerine belli bakış açılarına yer verilmiştir. Ayrıca uluslararası hukuk tanımlamalarına da yer verilerek, 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'ye kadar olan süreçte uluslararası hukukun nasıl işlediğine ve sonrasında insan hakları kavramının uluslararası hukukun ve toplumun en önemli kavramlarından birisi haline gelmesine değinilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecek olan B-H'te gerçekleşen soykırımı giden süreçte, insani müdahalenin gerekliliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için insani müdahale kavramı da incelenmiştir.

İkinci bölümde, AT/AB dış politikası ele alınarak Yugoslavya'nın dağılması sürecinde ve sonrasında Balkanlar'daki kriz ortamına nasıl yaklaştığı anlatılmıştır. ASİ ve ODGP ile Yugoslavya'da uygulanan ortak dış politikanın etkisiz kaldığı, karar alma mekanizmasının noksanlığı, üyelerin çıkar çatışmaları ve isteksizliğinin soykırımı giden süreçteki etkisi aktarılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, Maastricht Antlaşması'yla birlikte AB'nin kurucu sütunlarından birisi haline getirilen ODGP ile birlikte, B-H'te yaşanan savaşa karşı ne tür politikalar üretildiği/uygulandığı/uygulanmadığı anlatılmıştır. Bu bilgiler ışığında AT/AB'nin B-H'te gerçekleşen savaşın başlarında verdiği tepkilere değinilmiştir. Kritik bir eşik olan Saraybosna kuşatmasına değinilerek savaşın daha ilk yıllarında ne derece şiddetli olduğu ve insani müdahalenin gerekliliği vurgulanmaya çalışılmıştır. Son olarak, Srebrenitsa'da yaşanan soykırım aktarılarak, savaşın başından beri saldırıların vahameti ve ciddiyetinin göz ardı edilmesi sonucu soykırım ile sonuçlanması ve etkisiz ODGP gösterilmek istenmiştir.

Dördüncü bölümde, AB, BM ve NATO'nun en önemli ülkelerinden olan Almanya, Fransa ve İngiltere'nin Avrupa kıtasındaki savaşı sona erdirmek için sergiledikleri tutum, kendi aralarındaki çekişmenin B-H'teki soykırımı sebebiyet vermesi ve Srebrenitsa soykırımı gerçekleşirken bu üç ülkenin aslında ne yaptığı/yapmadığı incelenmiştir. Bunun sonucu bu üç ülkenin Srebrenitsa'da gerçekleşen soykırımın baş sorumluları oldukları aktarılmaya çalışılmıştır. Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya ile olan tarihsel bağına ve bu iki ülke için uyguladığı

politikalarından farklı olarak B-H savaşındaki tutumuna değinilerek, Nazi Almanya'sının gerçekleştirdiği soykırımdan sonra kıtada gerçekleştirilen ikinci büyük soykırımdaki etkisizliği tartışılmıştır. Fransa açısından ise, askeri geleneklerinden farklı olarak Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) ile hareket mekanizmasının kısıtlanması sonucu B-H savaşında uyguladığı politikaya değinilmiştir. BM ve AB'nin en önemli politika üreticilerinden olan Fransa'nın, B-H'teki sorunlu tutumu anlatılarak savaşın uzamasındaki ve soykırımın gerçekleşmesindeki payı üzerinde durulmuştur. İngiltere'nin ise, B-H savaşının çözüm üretilme aşamasındaki frenleyici etkisi anlatılmıştır. Her üç ülkenin konumları, uluslararası toplumdaki imajları, askeri güçleri, ekonomik güçleri bakımından savaşı durdurabilecek, soykırımı engelleyebilecek kapasiteleri olmasına rağmen, kendi aralarındaki politika rekabeti, bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlere karşı farklı politika izlemeleri ve soykırımı öngörememeleri ve savaşta Sırp tarafına ciddi bir karşılık verilmemesi sonucu soykırımı giden süreçte ve soykırımdan sorumlu oldukları, nihai tahlilde bir kez daha vurgulanmıştır.

BÖLÜM I

SOYKIRIMIN TANIMLANMASI, ULUSLARARASI HUKUKUN İNSAN HAKLARI BAKIMINDAN GÖSTERDİĞİ DEĞİŞİM VE İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI

1.1. Soykırım

Soykırım en genel tanımıyla bir ulusun ya da etnik grubun tamamen veya kısmen ortadan kaldırılması olgusu ve uygulamasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin, Yahudileri sistemli bir şekilde öldürmesinden sonra ortaya çıkan soykırım kavramsallaştırılması, o günden bu yana, pek çok sosyal bilimlerde olduğu gibi, farklı şekillerde izah edilmiştir. Ancak genel kanı, bir grubun ortadan kaldırılması üzerine olmuştur. Bu bağlamda “soykırım” terimi, ilk olarak ailesinin birçok ferdi Adolf Hitler'in Nazi Almanya'sı rejimine kurban veren Polonyalı bir Yahudi olan Raphael Lemkin⁸ tarafından kaleme alınmış olan *Axis Rule* adlı kitabında kullanılmıştır. Latince'de “kabile, ırk” anlamlarına gelen ‘*genos*’ kelimesi ve yine Latince'de ölme, öldürme anlamlarını taşıyan ‘*cide*’ sonekinin birleşimiyle oluşmuştur. Lemkin'e⁹ göre, toplu katliam ile ilişkilendirilen soykırım, bir milletin –mutlaka- ivedi bir biçimde imha edilmesi anlamına gelmezken, grup üzerinde uygulanan toplu katliamların gerçekleşmesi ile vuku bulan bir durumdur. Grupların yaşamsal faaliyetlerine son verebilecek her türlü hareketin soykırıma gidebileceğinden bahseden Lemkin; soykırımı, belli grupları yok etme amaçlı, koordine edilmiş eylemler planı

⁸ 1900 yılında Polonya'nın Wolkowysk kasabasında doğan Raphael Lemkin, soykırım terimini uluslararası sosyal bilimlerde literatürüne dâhil eden kişi olarak tanınır. Lemkin, 1915 olaylarını ele alarak çalışmalarına başlamış ve soykırımın insanlık suçu olarak tanınması için mücadelesini sürdürmüştür. Nitekim 1948 yılında, çabaları sonuç vermiştir ve BM tarafından yukarıda anılan Soykırım Sözleşmesi'nin yayınlanmasıyla, önemli bir adım atılmıştır.

⁹ Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (Foundations of the Laws of War) The Lawbook Exchange, Ltd., 2008.s.27.

olarak görmektedir. Bu planların amacını da siyasi ve sosyal kurumların, kültürün, dilin, ulusal duyguların ve ekonominin parçalanması gibi örneklerle anlatırken, hedef grupların kişisel güvenliğinin, özgürlüğünün, sağlığının ve yaşamının da yok edilme tehlikesi altında bulunduğunu belirtmektedir. Lemkin'in bu tanımlamasından sonra, BM, 9 Aralık 1948 tarihinde Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'yi¹⁰ kabul ederek soykırımı; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel olarak, bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla o grubun fertlerinin öldürülmesi, fertlere ciddi boyutta fiziksel ve zihinsel zarar verilmesi, fertleri yok etme planı yapılarak yaşam şartlarının kasıtlı olarak değiştirilmesi, gruptakilerin doğumlarını engellemek amacıyla tedbirler alınmasını ve gruba mensup çocukların zorla başka gruba nakledilmesi kaidelerinden en az birisinin gerçekleşmesi olarak tanımlamıştır¹¹.

Verdirame¹² ise BM'nin yaptığı bu tanımlamayı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında üzerinde fikir birliğine varılan asgari düzeyde bir tanımlama olarak değerlendirirken, tanımlamadaki ve Sözleşme'deki maddelerin, soykırımı önleme açısından caydırıcılığının ve yaptırımının potansiyel soykırımları engelleyemeyeceğini ifade etmiş; bunu da Sözleşme'nin eksikliği olarak yorumlamıştır. Verdirame'a göre bu tanımdaki eksiklik, tanımlamanın kapsamının yeterince açık olmaması ve caydırıcılık bakımından önemli yaptırımlar içermemesinden kaynaklanmaktadır. Verdirame'ın değindikleri, tüm soykırım tarihi açısından önem arz etmektedir. Sözelimi, bir soykırımın, soykırım sayılabilmesi için sadece fiziki zarar ya da ortadan kaldırma yeterli midir? Oluşabilecek veya oluşan soykırım ortamına, tanımlamada yer almayan ne tür bir müdahalede bulunulacağı, tanımın ucunu açık bırakmıştır. Hal böyleyken, soykırım gerçekleştirebilecek potansiyeli olan hükümetler, ordular ve kişiler, olası sert bir müdahale ile karşılaşmayacaklarını düşünerek hareket edebilmektedirler.

Keza, soykırım çalışmaları alanında başka önemli bir isim olan Alvarez¹³ ise, öncelik olarak soykırım uygulayıcılarının, faillerinin, devlet tarafından onaylanan askeri

¹⁰ Bkz. EK-1.

¹¹ Bkz: EK-1.

¹² Guglielmo Verdirame, "The Genocide Definition in the Jurisprudence of Ad Hoc Tribunals", *International and Comperative Law*, sayı.49, 2000, s.580.

¹³ Alex Alvarez, *Governments, Citizens, and Genocide: A Comperative and Interdisciplinary Approach*, Indiana University Press, 2001, s.22-26.

ve siyasi mekanizmanın; doğrudan bireylere, ailelere, topluluklara, “öteki” olarak görülen gruplara ve ulus devlete karşı suç işlediğinin altını çizmektedir. Ayrıca Alvarez, BM’nin soykırım tanımlaması sonrasında akademik düzeyde oluşan bölünmeye vurgu yaparak, farklı çalışmalarda ortaya çıkan sekiz ortak tanımın altını çizmiştir. Alvarez’in ortak tanımlamasını şöyle özetlemek mümkündür; soykırımın devlet veya benzeri bir otorite tarafından yapıldığının ya da işlendiğinin tanınması; soykırımların belli bir grup insanı ortadan kaldırma amaçlı planlı, sistematik ve devam eden eylemler olması; yıkımı hedef alan gruptakilerin gerçek veya hayali olarak o gruba dâhil edilmesi; hedeflenen gruptaki herkesin savunmasız olduğu; soykırımın çeşitli şekillerde ortaya çıktığının kabulü ve her birinin farklı şekilde karakterize edilip, taktiklerle şekillendiği; soykırımın bir nüfusun ivedi ve bariz yok edilmesi olarak birçok farklı faaliyet türü içerdiği; birçok tanımda ortaya çıkan önemli bir bileşenin de niyet olduğu ve son olarak da soykırımın kesin olarak önlenmesi ve cezalandırılması gereken bir suç olduğudur¹⁴.

Soykırım üzerine çalışmalar yürüten ve bu konuda önde gelen *John Jay College of Criminal Justice* kurumunun kurucusu olan Amerikalı sosyolog Helen Fein ise soykırım tanımlamasına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Fein¹⁵’e göre soykırım, bir grubun insan olarak doğmasının sonucu elde ettiği haklarının kullanılmasını engellenmesi olarak yorumlarken, bu durumun da kişilerin siyasi, medeni ve ekonomik haklarının ellerinden alındığında gerçekleşeceğini savunmaktadır. Fein’in bu noktada anlatmak istediği ise, bir grubun toplumdaki baskın gruplardan ayrıştırılmasıyla birlikte başlayan süreçte, onların elinden alınan medeni haklar ile gıda, su gibi temel yaşamsal ihtiyaçlarının engellenmesi ve o grubun zorla yerinden edilme tehdidi altında, oldukça kalabalık yaşam alanlarında yaşamak zorunda bırakılmaları sonucunda, genellikle grubun fertlerinin hastalıktan ve açlıktan öldüğü, bunun da beraberinde soykırımı getirdiğidir¹⁶. Fein, Lemkin ile benzer bir söylem öne sürerek, soykırımın sadece silah veya otoritenin fiziki şiddetiyle gerçekleşmediğinin, çeşitli yaşamsal kaynakların

¹⁴ Alvarez, *a.g.e* s.47-54.

¹⁵ Helen Fein, “Genocide by Attrition 1939-1993: The Warsaw Ghetto, Cambodia, and Sudan: Links between Human Rights Health, and Mass Death”, *Health and Human Rights*, 1997, No 2, s.10.

¹⁶ Paul, R. Bartrop ve Steven L., *Fifty Key Thinkers on The Holocaust and Genocide*. Abingdon, Oxon: Routledge: 2011, s.115-116.

kısıtlanması ve grubun yaşam alanının yok edilmesiyle de gerçekleşebileceğinin vurgusunu yapmıştır.

Öte yandan, Chalk ve Jonassohn¹⁷ ise soykırımı, bir otoritenin veya devletin bir grubu yok etme niyetiyle, tek taraflı olarak toplu katliam şeklinde gerçekleştirmesi olarak tanımlamıştır. Burada vurgulanan toplu katliam, bir ülkenin ya datopluluğun askeri veya silahlı paramiliter gruplarının karşı gruba karşı başvurduğu fiziki şiddet ve silahla, kimyasalla vb. yöntemlerle grubun tümünü aniden ortadan kaldırmak olarak yorumlanabilir.

Lemkin sonraki aşamalarda ele aldığı çalışmalarında, tanımını çeşitli alanlarda soykırım teknikleri şeklinde; siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik biyolojik, fiziksel ve dini olarak gruplandırmıştır. Lemkin¹⁸ siyasi çeşitlemeyi anlatırken, Nazi Almanya'sının Batı Polonya, Fransa'nın bazı bölgeleri ve çeşitli yerlerde özyönetim biçimini kurduğunu; bunu da o bölgedeki insanlara zorla kabul ettirdiğini aktarmıştır. Bu bağlamda, o bölgelerde eskiye dair ne varsa yok edilmeye çalışılmış, oradaki grupların isimleri Alman isimleriyle değiştirilmeye başlanmış, bu duruma rıza göstermeyenlere ise yaptırım uygulamıştır. Buna ek olarak, Naziler kendi politikasını uyguladığı bu bölgelerde işini daha da kolaylaştırmak için, Nazi ideolojisini yayacak siyasi partiler kurarak yerel halkın mevcut kimliğini değiştirmeyi ve onların Almanlaştırılmasını amaçlamıştır. Sosyal anlamda soykırım da Lemkin'in soykırım anlatısında yer bulmaktadır. Almanların işgal ettiği bölgelerde Alman hukukunu ve Alman hukuk dilini yerleştirdiğini ve yargıyı Almanlaştırdığı örneğini veren Lemkin, Nazileştirme politikasına karşı olan aydınlar sınıfına karşı ciddi saldırıların yapıldığını da vurgulamıştır¹⁹. Kültürel boyutta incelendiğinde ise, Lemkin, Nazi Almanya'sı üzerinden örneklerine devam etmiştir; 1940 yılında Lüksemburg'da okullarda halkın kendi dillerinin kullanılmasının yasaklandığı, bunun yerine Almancanın dayatıldığını belirtmiştir²⁰. Benzer şekilde, grupların kendi kültürlerine ait olan ve ulusal ruhu temsil

¹⁷ Frank Chalk ve Jonassohn Kurt, *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*, Yale University Press 1990, s.22-23.

¹⁸ Raphael Lemkin, "Genocide" Alexander Laban Hinton (der.), *Genocide: an Anthropological Reader*, Black Well Oxford: Malden 2002, s.29-34.

¹⁹ Lemkin, *a.g.e.*, s.32.

²⁰ Lemkin, *a.g.e.*, s.36.

ettiği düşünölen müzik, heykel, edebiyat, tiyatro gibi sanatsal aktiviteler üzerinde katı bir kontrolün sağlandığını ve bu alanlarda çalışmalar yapanların Reich Kültür Odası²¹ adı verilen birimden lisans alması zorunluluğu getirilerek, grubun kendi kültürünün unutturulması sağlanmak istenmiştir. Lisan ve kültür alanında bir grubun engellenmesiyle kendi benliklerinin kaybettirilebileceği düşüncesi, Lemkin'in burada dayandığı temel nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik anlamda ise, Lemkin'in vurguladığı en önemli noktalardan birisi, yok edilmek istenen grubun yaşam standartlarının düşürölerek fiziksel olarak hayatta kalmasının güç hale getirilmesidir. Lemkin, Nazilerin bir diğer amacının Polonyalıların, Slovenlerin ve Yahudilerin önemli ticaret kaynaklarına el koyarak bu milletleri fakirleştirmek ve temel ihtiyaçlardan yoksun bırakmak olduęudur²². Dolayısıyla Lemkin'in bu örneklemleri vermesinden ortaya çıkan sonuç, soykırımın karşı grubu doğrudan öldürmek dışında yapılabilecekler ile alakalandırılmasıdır.

Reich Komiserliği'nin²³ de etkisiyle ticaretten uzaklaştırılan grupların yerine Almanlar girerek ekonomik anlamda Almanların zenginleştirilmesi ve işgal edilen grupların fakirleştirilerek ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Ayrıca Almanların işgal ettikleri bölgelerdeki bankalara ve mevduatlara el koymasına ve tarımsal derneklerin tasfiyesine de değinen Lemkin, bu durumun Alman ekonomisini güçlendirirken karşı grupların giderek zayıflaması ve yok olmasına sebep olabileceğini dile getirmektedir.

²¹ 1933 yılında Nazi Almanya'sında kurulan asıl adıyla *Reichskultur-Kammer* olan Reich Kültür Odası, dönemin Nazi propaganda bakanı Joseph Goebbels tarafından kontrol edilmekteydi. Bu kurumla birlikte Nazi kültürünün etkin bir şekilde kullanılması ve Nazi fikirlerinin yayılması amaçlanmıştır. Sanat, mimari, müzik, film ve edebiyat gibi kültürel anlamda öncü alanlarda etkili olmuş bir kurum yaratılarak işgal edilen bölgelerdeki sanatçılar, mimarlar vb, bu kuruma kaydolarak lisans almaya mecbur bırakıldılar. Böylelikle Nazilerin onları denetlemesi ve kontrol etmesi kolaylaştı. Nazi ideolojisine uymayan eserler yok edildi, ortaya çıkartılan yeni eserlerin Nazi ideolojisine uygun olup olmadığı atölyelere, galerilere yapılan ziyaretlerle sıkça denetlendi.

²² Lemkin, *a.g.e.*, s.38.

²³ Naziler, işgal ettiği ölkeleri belli bölge ve alanlara ayırarak kurmuş oldukları birime üst-orta-alt seviye yöneticiler atayarak o bölgenin yönetimini sağlamıştır. Reich Komiserliği adını verdikleri bu yönetimin başındaki komiser doğrudan Hitler'e bağlı çalışırken orta ve alt kademedeki bürokratlar işgal edilen bölge halkından seçilmiştir. Reich Komiserliği ile, bölgelerden doğru ve hızlı haber alarak derhal müdahale edilebilmesi, bölgelerin denetimi yapılabilmesi, olabilecek kalkışmaların önlenmesi ve Nazi ideolojisinin yayılmasının kolaylaştırılması amaçlanmıştır. İşgal edilen bölgenin her işlemini denetleyen bu birim, ticaret vb. işlerle ilgilenenlere doğrudan ticaret lisans şartı uygulamasıyla bölge halkının ticaret yapmasını kısıtlanması/engellemesi söz konusudur.

Biyolojik anlamda ise Lemkin doğum, doğum oranları, annelerin ve çocukların yaşam standartları üzerinden tanımlama yapmaktadır. Almanların işgal ettiği bölgelerde nüfus artırma politikası izlediğini vurgulayan Lemkin, bölgede yaşayan Almanların çocuk sayısını arttırdıkça Alman hükümeti tarafından teşvik aldığını belirtmektedir. İşgal ettikleri bölgelerde yerli halk arasındaki evlilikleri bölgeye atadıkları valinin izni olmadıkça yasaklayan Naziler, böylelikle bölgedeki grubun doğum oranını düşürmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Almanlar erkekleri başka yerlerde çalışmaya zorlayarak kadınla erkeği ayırmış, ebeveynlerin sağlıklı beslenmesinin önüne geçerek çocukların yaşama kapasitelerini de kısıtlamıştır. Almanların işgal ettiği bölgede yaşayan grupların kendi yaşamlarını idame ettirememeleri, doğum oranlarını düşürmüştür²⁴.

Bir diğer soykırım yöntemi olan karşı grubun fiziken yok edilmesi, Lemkin'e göre ilk olarak beslenme ile alakalıdır. Lemkin, karşı grubu yok etmeyi amaçlayan otoriteyi, onların beslenmesinin önüne geçerek fiziksel olarak zayıf düşürmeyi amaçladığını belirtmiştir²⁵. Vücut ihtiyaç duyduğu temel besin öğelerini alamadıkça ölüm oranlarının arttığını belirten Lemkin, buna örnek olarak Almanların tükettiği besin değerleri ile Yahudilerin tükettiği besin değerleri arasındaki farkı göstererek, temel besin ihtiyaçlarını karşılayamayan Yahudilerin ölüm oranlarında artış olduğunu belirtmiştir²⁶. Ayrıca, yok edilmek istenen grubun ısınma, barınma, ilaç gibi temel sağlık ihtiyaçlarına erişmesini engelleyerek yaşamsal faaliyetlerinin önüne geçilmek istendiğini belirten Lemkin, 1940-1941 kışlarında Yahudilerin battaniyeye, sıcak giysilere ve yakıta erişemediğini söylerken karşı grupların evlerindeki sadece tek bir odanın ısıtıldığını, çocukların ve ebeveynlerin sırayla bu odada ısınmaya çalıştığını örneklemiştir. Lemkin, ahlaki soykırım olarak nitelendirdiği son soykırım çeşitlemesinde ise, yok edilmek istenen ulusal grubun manevi direnişini zayıflatmak için ahlaki çöküntü atmosferi yaratıldığının altını çizmiştir. Ahlaki çöküntü ile kastedilen planın, işgal edilen bölgelerde bireysel zevk ve arzuların ön plana çıkarıldığı, kolektif duygular ve idealler arzusunun törpülenmesi kastedilmektedir²⁷.

²⁴ Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Londra, Routledge, 2006, s.14.

²⁵ Lemkin, *a.g.e.*, s.39.

²⁶ Nasour Koursami, *The 'Contextual Elements' of the Crime of Genocide*, International Criminal Justice Series, Springer, 2018, s.50.

²⁷ Lemkin, *a.g.e.*, s.40.

Soykırım çalışmalarında önemli isimlerden bir diğeri olan Gregory H. Stanton ise, soykırımın yedi aşamada geliştiğini aktarmıştır²⁸. Bu aşamalar, sınıflandırma, sembolleştirme, insanlıktan uzaklaştırma, örgütlenme, kutuplaşma, özdeşleşme, imha ve inkârdır. Sınıflandırma²⁹ tanımını yaparken, bütün kültürlerde ırka, etnik gruba, din ya da ulusa göre “biz ve onlar” şeklinde kategorileştirme olduğunu söyleyen Stanton, karma şekilde yaşayan toplumlarda soykırım gerçekleşme ihtimalini daha fazla görmektedir. Stanton bu noktada soykırımı önleyebilmek için hoşgörüyü ve anlayışı teşvik edebilecek, bölünmeleri engelleyebilecek evrensel kurumların daha aktif olması gerektiğini söylerken, Ruanda’da ortaya çıkan sınıflandırma sırasında Katolik kilisesinin devreye girerek gerçekleşen soykırımı erken aşamada engelleyebileceğini savunmaktadır³⁰. Bu aşamada taraflar arasında ortak zemin ve ortak zemin arayışının soykırımın erkenden önlenmesinde hayati öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.³¹ Stanton, sınıflandırılmanın yapılmasının ardından insanlara dinleri, ırkları, etnik kökenleri üzerinden semboller uygulandığını, bu sembollerin nefretle birleştiğinde soykırımla sonuçlandığını, ancak sınıflandırma ve sembolleştirmenin bir sonraki aşama olan insanlık dışı bırakmaya yol açmadıkça mutlaka soykırımla sonuçlanmayacağını söylemektedir³². Stanton, bu iki aşamanın tüm kültürlerde temel işlev olduğunu vurgularken, ancak bu aşamaların insanlıktan çıkarma (*dehumanization*) ile birleşmesi durumunda soykırım adımı olacağını savunmaktadır³³. Daha genel anlamda, insanlıktan çıkarmayı, karşı grubun insanlığının inkâr edilmesi ve onları öldürenlerin ceza almayacağı bir ortamı örnekleyen Stanton, Giorgio Agamben’in ve Roma hukukunda

²⁸ Gregory H. Stanton, “The Ten Stages of Genocide, Genocide Studies Program”, *Yale Center for International and Area Studies Working Paper Series* 1998, s.2-4.

²⁹ Stanton, *a.g.e.*, s.2

³⁰ Stanton, *a.g.e.*, s.4.

³¹ İlk aşama olan sınıflandırma boyutunda soykırımın önlenebileceğini savunan Stanton’ın bu görüşündeki ortak değerler önemli bir noktadır. Ayrıştırılmayı ortadan kaldıracabilecek olan ‘ortak nokta’ toplumlar arasında etkili olabilecek bir çözüm gibi görünse de askeri anlamda, sınır anlamında veya ırkçılık anlamında başarıyı hedefleyen otoriter yönetimler için çok fazla anlamı olmadığı örneklenmiş süreçlerdir. Burada bahsedilen “evrensel kurumlar”ın etkinliği konusunda detay vermeyen Stanton, değerlendirmesinde yalnızca söylem, uyarı gibi tavsiye yöntemlerinden bahsetmektedir; ki caydırıcılığı içermiyorsa bu, etkinliği tartışılacak bir tavsiyedir.

³² Stanton, *a.g.e.*, s.3

³³ Stanton, *a.g.e.*, s.3.

geçen Kutsal İnsan³⁴ (*Homo Sacer*) tanımına benzer bir yaklaşım göstermiştir. Bir sonraki aşamayı ise, örgütlenme olarak adlandıran Stanton, bu noktada soykırımın her zaman kolektif olduğu ve genellikle devletler tarafından değil, milisler ve nefret grupları tarafından da örgütlendiği vurgusu yapmaktadır. Bu aşamada planlamanın detaylı olup olmamasının önem arz etmediği ve öldürme yöntemlerinin farklılık gösterdiği de altı çizilen bir noktadır. Ancak zaman içinde gelişen teknolojiyle birlikte terörist grupların kimyasal silahlarla ve nükleer silahlarla soykırım gerçekleştirme isteğinin, gelecekte büyük tehdit oluşturacağını da vurgulamıştır³⁵. Bu aşamalardan sonra insanların bir girdaba kapılacağını söyleyen Stanton, kutuplaşmanın intikam duygusuyla birlikte daha da artacağını, aşırılığı savunanların ilk olarak ılımlıları öldüreceğinin altını çizmiştir³⁶. Stanton, bir sonraki aşamayı ise soykırım için hazırlıkların tamamlanması aşaması olduğunu söylemektedir. Bu noktaya kadar kurbanların listesinin hazırlandığı, evlerin işaretlendiğini, haritaların yapıldığını ve en önemlisi bireylerin kimliklerinden etnik veya dini gruplarının tanımlanması ile soykırımın hızlanacağına değinilmiştir³⁷. Son aşamanın ise, imha aşaması olduğunu söyleyen Stanton, buna “imha” denmesinin sebebini ise, yok edilen grubun insan sayılmadığı ve onlara “iğrenç böcek” adını verdikleri için bu grubun yok edilmesinin cinayet değil, imha olarak görüldüğünü söyleyerek açıklamaktadır³⁸. Bu tanımlamalara ek olarak, soykırım üzerine çalışmalar gerçekleştiren diğer önemli isimler, zaman içerisinde soykırım tanımının geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

Diğer katkı sunmuş olan araştırmacılardan, sözgelimi, Melson’a³⁹ göre soykırım, devlet tarafından yürütülen bir kamu politikası olarak görülmekte ve bir kolektivitenin, kategorinin ya da genellikle bir topluluk grubunun, sınıfın veya politik bir fraksiyonun

³⁴ Agamben’in de *Kutsal İnsan* adlı çalışmasında, Almanların Yahudileri öldürülmesinin karşılığı olarak herhangi bir ceza almadığı, çünkü Yahudileri insan olarak görmedikleri temel argümanlardan birisidir. Buna ek olarak, hedeflenen grup hastalık, mikrop, enfeksiyon gibi görülürken genellikle “iğrenç” olarak tabir edilen hayvanlarla özdeşleştirildiği sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

³⁵ Stanton, *a.g.e.*, s.3.

³⁶ Stanton, *a.g.e.*, s.3.

³⁷ Stanton, *a.g.e.*, s.3.

³⁸ Stanton, *a.g.e.*, s.3.

³⁹ Robert Melson, *Revolution and Genocide: On the Origins of the Armenian Genocide and Holocaust*, University of Chicago Press, Chicago 1997, s.25-26.

imhası olarak karşımıza çıkmaktadır. Staub'a⁴⁰ göre ise soykırım, ırksal, etnik, dini, kültürel veya politik bir grubu doğrudan cinayet yoluyla veya dolaylı olarak grubun yıkılmasına neden olacak koşulları oluşturarak yok etme girişimi olarak tanımlanmıştır. Bauer⁴¹ ise, hedeflenen gruba karşı daha fazla cinayet eşliğinde gerçekleşen bir etnik köken veya milletten kurtulma amaçlı girişim olarak tanımlamıştır. Chorbajian⁴², otoriter devletler tarafından işlenen, önceden planlanmış ve büyük zulümler içeren, çok sayıda ölümün gerçekleşmesi olarak tanımlamıştır. Harff ve Gurr'a⁴³ göre, devletin veya kurumunun gerçekleştirmiş olduğu politikalar sonucu, bir grubun önemli bir kısmının ölümüyle sonuçlanmasıdır. Horowitz⁴⁴ ise, devletin bürokratik aygıtıyla birlikte masum insanların yapısal ve sistematik olarak yıkılması olarak tanımlamıştır. Huttenbach'a⁴⁵ göre, ulusal veya uluslararası nüfusu olan spesifik bir grubun yıkılmasıdır. Katz⁴⁶ ise soykırımı, katliamı gerçekleştiren tarafından tanımlanan gruba karşı ulusal, etnik, ırksal, dini, politik, sosyal, toplumsal cinsiyet veya ekonomik olarak gerçekleştirilen ve sonunda grubun yok edilmesiyle sonuçlanan saldırı olarak tanımlamıştır. Charney⁴⁷ soykırımı, kurbanların savunmasız ve çaresizliği olarak tanımlarken herhangi bir askeri eylem sırasında olmasa da önemli sayıda insanın toplu olarak öldürülmesi olarak görmüştür.

İfade etmek mümkündür ki, sadece sınırlı bir bölümü sunulmuş olan soykırımı ilişkin bu tanımlamalar, soykırım çalışmalarının kapsam alanının genişliğini gözler

⁴⁰ Ervin Staub, *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*, Cambridge University Press, New York 1989, s.7-9.

⁴¹ Yehuda Bauer, "Comparison of Genocide", George Shirinian ve Levon Chorbajian (der.), *Studies in Comparative Genocide*, St. Martin's Press, New York 1999, s.35-36.

⁴² Chorbajian, *a.g.e.*, s.21.

⁴³ Barbara Harff ve Ted Gurr, "Toward Empirical Theory of Genocides and Politicides: Identification and Measurement of Cases Since 1945." *International Studies*, sayı 32, 3 1988, s.360.

⁴⁴ Irving Louis Horowitz, *Taking Lives: Genocide and State Power*, Transaction Books, New Brunswick 1997, s.21.

⁴⁵ Henry Huttenbach, "Locating the Holocaust on the Genocide Spectrum: Towards a Methodology of Definition and Categorization." *Holocaust and Genocide Studies* Cilt 3, no 3, 1988, s.295.

⁴⁶ Steven Katz, *The Holocaust in Historical Context: The Holocaust and Mass Death Before the Modern Age*, Oxford University Press, 1994, s.131.

⁴⁷ Israel Charney, "Toward a Generic Definition of Genocide", George Andreopoulos (der.), *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1994, ss.90-91.

önüne sermektedir. Soykırımı, sosyal bilimlerdeki her kavram gibi, standart bir biçimde tanımlamak neredeyse imkânsızdır. Zira kendinden olmayana karşı yapılan yok etme çabası neredeyse her toplumda farklılık gösterirken, kendi içinde yeni yok etme tasarımları doğurmuştur. Dolayısıyla soykırımın her toplumda farklı bir tanımı olabileceğini söylemek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Nitekim tek gayesi karşı grubu yok etmek olan bu insanlık dışı olaylarda ortak nokta, masum insanların bir şekilde daha güçlü olan tarafından hukuk dışı yollarla, haksız bir şekilde ortadan kaldırılmasıdır.

Soykırımın önlenmesinde en önemli misyon uluslararası hukuka düşmektedir. Uluslararası hukuku modern dönemlerde en çok meşgul eden konuların başında gelen şiddet, insan hakları ve soykırım gibi konular doğrudan uluslararası hukukun üzerine çalıştığı konulardır. Bu bağlamda, uluslararası hukukun kısa tanımını ve soykırımı önlemek için neler gerçekleştirdiğini, ne derecede başarılı olduğunu ve bu noktada amaçlanan ile gerçekleşen arasındaki farkı özet bir çerçevede gözlemlemek faydalı olacaktır.

1.2. Uluslararası Hukukun Geçmişten Günümüze Tanımlamaları ve İnsan Hakları Kavramının Uluslararası Hukuka Dahil Edilmesi

Uluslararası hukukun geçmişten günümüze kadar devam eden çok fazla sayıda tanımlaması mevcuttur. Her dönemde ortaya çıkan, devletlerin kendi çıkarlarının peşinden gitmek istemesi ve kendi kendine yetememesi sonucunda uluslararası hukuk, devletler arasındaki çekişmeleri sonlandırmayı amaçlayarak ortaya çıkmıştır. Pek çok tanımı olan bu kavram olması bir tarafa, Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) Lotus Davası'nda⁴⁸ verdiği tanıma⁴⁹ göre uluslararası hukuk, egemen devletler arasındaki ilişkileri idare eden hukuktur.

⁴⁸ Lotus meselesi, 2 Ağustos 1926 gecesi Fransız Lotus Gemisi ile Türk Bozkurt Vapuru'nun Midilli Adası'nın beş mil açığında çarpışması sonucu ortaya çıkmış bir olaydır. Çarpışma sonucu, Bozkurt Vapuru ikiye bölünmüş, sekiz Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş, Lotus Gemisi'nden ise 10 kişi kurtarılmıştır. Türk mahkemesi, Fransız kaptan Demons ve Türk kaptan Hasan'ı yargıladıktan sonra her iki tarafı da dikkatsizlik ile ölüme sebep vermek suçundan suçlu bulmuştur. Fransız tarafının öne sürdüğü iddiaya göre, suç açık denizde ve Fransız gemisinde işlendiği için yargılama yetkisi geminin mensubu olduğu ülkeye verilecektir. Türkiye'nin Fransız kaptanı yargılaması, uluslararası hukuka aykırı olarak yorumlanmıştır. Türkiye ise, her devlet gibi ceza yetkisine sahip olduğunu, suçun Türk gemisine karşı işlendiğini belirtmiştir.

Bilsel,⁵⁰ UAD'nin tanımını kısa ve öz olduğunu ifade ederken kapsayıcı olmadığını vurgulamıştır. Uluslararası hukuku, uluslararası toplum üyelerinin ve özellikle egemen devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini idare eden hukuk kuralları olarak tanımlamıştır.

Vattel,⁵¹ uluslararası hukuku, devletler arasında mevcut olan hakları ve bu haklar ile ilgili olan görevlendirmeleri sağlayan alan olarak açıklamaktadır. Türkçe literatürde uluslararası hukuk alanında Bilsel gibi bir başka önemli isim olan Lütem, uluslararası hukuku sadece milletler arasındaki münasebetleri düzenleyen hukuk olarak tanımlamanın doğru olmadığını, buna ek olarak bu ilişkilerin sadece kişiler arasında da olamayacağını vurgulamaktadır⁵². Lütem, çalışmasında 18 farklı tanımlamayı⁵³ derleyerek sunmuştur. Bu tanımlamaları Akipek⁵⁴, uluslararası hukukun sükelerinin sadece devletler olduğu görüşünden hareketle yapılmış tarifler, uluslararası hukukun sükelerinin insanlar olduğu görüşünden hareketle yapılmış tarifler ve uluslararası hukukun çeşitli sükeleri olabileceği görüşünden hareketle yapılmış tarifler olarak üç gruba ayırarak bu üç gruba giren tarifleri de doğru olarak nitelendirmiştir.

Uluslararası hukuk, 9 Aralık 1948 tarihinde imzalanan ve 12 Ocak 1951'de yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'ye kadar daha çok devletlerarasında gerçekleşen ilişkileri düzenleyen, karşılıklı ilişkilerindeki haklarını, üstlerine düşen görevlerini, özgürlük alanlarını, savaş ve barış hallerindeki haklarını belirleyen bir alan olarak görülmüştür. Bundan sonraki süreçte yaşanan gelişmeler uluslararası hukuk kavramının içine insan hakları konusunun eklenmesini de gündeme getirmiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan yıkıma ilaveten, İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan sonuca bağlı olarak insan hakları

Sonuç olarak UAD, Türkiye'nin, uluslararası hukukun her egemen devlete verdiği yetkiyle hareket ettiğini ve uluslararası hukukun herhangi bir kuralını ihlal etmediğini belirtmiştir.

⁴⁹ S.S. Lotus (Fr. v. Turk.), 1927 P.C.I.J. (ser. A) No. 10, http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus.htm Erişim Tarihi: 21.06.2019. Karar aşamasına kadar geçen süreçte yaşanan gelişmeler ve kararın uyandırdığı yankılar için ayrıca bkz: Hugh Handeyside, "The Lotus Principle in ICJ Jurisprudence: Was the Ship Ever Afloat?" *Michigan Journal of International Law*, Sayı: 29, 2007.

⁵⁰ Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku*, 2. Baskı, Kenan Yayinevi, İstanbul 1940, s.5.

⁵¹ Emer de Vattel, *The Law of Nations*, Liberty Fund, Indianapolis 2012, s.67

⁵² İlhan Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1959, ss.3-5.

⁵³ Bkz. Ek-3

⁵⁴ Ömer İlhan Akipek, *Devletler Hukuku, Başlangıç*, Başnur Matbaası, Ankara 1965, s.20.

konusunda eksikliğin mevcut olması uluslararası hukukun revize edilmesine sebep oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni yapıda, uluslararası hukuk kişisi kavramının tanımının genişletilmesi zaruri olmuştur. Uluslararası hukukun sadece uluslararası ilişkileri düzenlemesine ek olarak, çok uluslu şirketlerin devletler ile olan ilişkilerini düzenlemesi, sayı bazında büyük bir artış gösteren uluslararası sivil toplum kuruluşları ile devletlerin ilişkilerini de düzenlemeye başlamıştır⁵⁵. Bu gelişmeler, bireyin de uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu gelişmelere istisna olarak değerlendirilebilecek gelişme, Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versay Antlaşması'nda⁵⁶ ilk kez bir kişinin savaş suçlarından dolayı yargılanmasının ele alınmasıdır. Ne var ki, bu girişim başarısız olmuştur. Eski Almanya Kralı Wilhelm'in Birinci Dünya Savaşı'nda işlediği suçlar sonucu savaş suçlusunu olarak yargılanması talebi, Wilhelm'in Hollanda'ya kaçması ve yargılanması için iade edilmemesi ile başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁵⁷. Ancak bu daha sonra kabul edilecek olan savaş suçlarından yargılanma kararının önünü açacak öncü bir karar olmuştur.

BMGK'nın 96 No'lu kararında belirtildiği üzere, soykırım uluslararası hukuk uyarınca suç olarak sınıflandırılmış ve bu daha sonra Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmede yinelenmiştir. Bununla birlikte uluslararası kuralların Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından da uygulanması soykırımın uluslararası hukuk kapsamında suç olduğunu göstermektedir⁵⁸. Nitekim Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin 3. ve 4. maddelerinde⁵⁹ hangi eylemlerin cezalandırılacağı ve bu maddelerdeki suçları işleyenlerin yetkili yönetici, özel kişi ya da

⁵⁵ Yusuf Aksar, *Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk 2*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015, ss.179-181.

⁵⁶ Bkz. <https://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/versa/versa6.html> (Erişim tarihi: 01.08.2019)

⁵⁷ İlhan Lütem, *Harp Suçları ve Devletlerarası Sorumluluk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1951, s.24.

⁵⁸ Klaus Kres, *The Crime of Genocide under International Law*, International Criminal Law No: 6, 2006, s.467.

⁵⁹ Bkz. EK-1.

kamu görevlisi olmasına bakılmaksızın cezalandırılacağı belirtilerek, bireylerin yargılanabileceği tanımlanmıştır.

Birey anlayışının ve insan hakları anlayışının gelişmesine bir diğer katkı da dönemin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Franklin D. Roosevelt'in⁶⁰ yaptığı konuşmada *Dört Özgürlük Kavramı*'nda görülmektedir. Buna göre: ilk olarak söz ve ifade hürriyeti, ikinci olarak herkesin kendi inancına göre Allah'a tapma özgürlüğü, üçüncü olarak sefaletten kurtulma hürriyeti, yani her milletin fertlerine sıhhi ve sakin bir hayat sağlayacak ekonomik bir anlaşma, dördüncüsü ise, korkudan kurtulma hürriyetidir. Bunun anlamı ise, hiçbir milletin komşularına karşı nerede, ne şartlar altında olursa olsun, saldırgan bir harekette bulunmayacağı şekilde silahların tam ve kesin bir şekilde azaltılmasıdır. Bu noktaya kadar yapılan tanımlamalara göre, uluslararası hukuk yalnızca devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyen bir branş olarak karşımıza çıkarken, insan haklarını koruyan veya insan odaklı tarafına pek rastlanamamıştır.

Tekrar hatırlanacak olursa, 9 Aralık 1948 tarihinde imzalanan ve 12 Ocak 1951'de yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme, yaşam hakkını, ulusal, etnik, ırksal ve dini azınlıkların varlığını koruyan, modern sistemin ilk insan hakları anlaşmalarından birisi olarak ve soykırımı önleme anlamında atılmış en büyük adımlardan birisi olarak kabul edilmektedir⁶¹. İkinci Dünya Savaşı ve Holokost temel alınarak hazırlanan bu sözleşmeyle devletler, uluslararası hukuk sayesinde gelecekteki soykırımları önleyebileceklerini düşünerek hareket etmişlerse de bu konuda başarılı olduklarını ileri sürmek mümkün görünmemektedir. Sözleşme'nin 8. maddesinde yer alan "*Sözleşmeciler Devletlerden herhangi biri, soykırım fiillerinin veya birinci maddede belirtilen herhangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gerekli gördükleri takdirde, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından, Birleşmiş Milletler Şartı'na göre harekete geçmesini isteyebilir*" ibaresi, insani

⁶⁰ Franklin Delano Roosevelt, "The Four Freedoms, American Rhetoric", para: 21,22,23 <https://www.americanrhetoric.com/speeches/PDFFiles/FDR%20-%20Four%20Freedoms.pdf>. (Erişim tarihi: 15.03.2019).

⁶¹ William A. Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* 2. Baskı, Cambridge University Press, 2009, ss.3-4.

müdahale kavramına işaret ederken⁶², Mayroz bu noktada ulusların veya uluslararası örgütlerin nasıl hareket edeceğini bilmediğini ve mekanizmanın yavaşlığı sebebiyle sık sık başarısız olduğunu vurgulamıştır. Mayroz'un bu argümanını destekleyen açıklama, eski BM Genel Sekreteri olan Kofi Annan⁶³ tarafından yapılmıştır. Annan, insani müdahaleyi, karşı ulusun egemenliğine kabul edilemez bir saldırı olarak yorumlayarak aslında işlemeyen mekanizmayı gözler önüne sermiştir. Bu yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere, soykırımın önlenmesi konusunda katı yaptırımların uygulanması, uluslararası mekanizmalar nezdinde zor görünmekte ve yaptırımın, daha çok diplomatik söylemlerle ortaya çıkmasının yüksek olasılık olacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca uluslararası örgütlerin karar alma mekanizmasının bürokratik yapısından, örgüt içindeki devletlerin fikir ayrılıkları ve ulusal rekabetleri sebebiyle kararlar gecikmeli alınmakta ve çoğu zaman gerçek anlamda faydalı olmamaktadır. Uluslararası ceza hukukunun yargılamaları bir yaptırım olarak görünse de soykırım gibi dehşet ve vahşet içeren olaylarda sonradan gerçekleşmesi, doğrudan bağımsız devlete karşı yaptırım içermesi ya da kişi bazlı cezalardan oluştuğu için, soykırım gerçekleşmeden önce alınabilecek caydırıcı önlemlerden ve yaptırımlar ile kıyaslanamayacak derecede zayıf görünmektedir⁶⁴.

Bu bağlamda uluslararası toplum, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) aracılığı ile yaptırım ve caydırıcı önlemler alınması planlanmıştır ve 15 Haziran 1998- 17 Temmuz 1998 tarihleri arasında Roma Statüsü'nde⁶⁵ aldıkları karar ile UCM'nin kurulmasında uzlaşmışlardır. Statü'ye göre UCM daimî bir kurum olacak ve insanlık suçu işlenmesi ile ilgili kişilerin yargılanması konusunda yetki sahibi ve ulusal ceza yargılamalarında ise tamamlayıcı olacağı açıklanmıştır. UCM ile başlıca, insanlığa karşı suç işlemeyi planlayan kişiler üzerinde caydırıcı etki, uluslararası suç işlemiş olan kişilerin mahkemenin yargılayabilmesi için ulusal savcılarını harekete geçirmek ve

⁶² Eval Mayroz, "Genocide: to Prevent and Punish Radical Evil", Philipp Kastner (der.) *International Criminal Law in Context*, Routledge, 2018, s.77.

⁶³ Kofi, Annan, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century*, United Nations 2000, s.48. https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf. (Erişim Tarihi: 17.06.2019)

⁶⁴ Kamuran Rençber, *Uluslararası Hukuk*, Dora Yayınları, Bursa 2014, s.203.

⁶⁵ "Rome Statute of the International Criminal Court", 1998, s.2., https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2020)

insanlığa karşı işlenen suçların cezasız kalmaması amaçlanmıştır. Bu açıdan bakıldığı zaman UCM aracılığıyla uluslararası toplum ilk kez soykırım suçunun, insanlığa karşı suçların cezalandırılması için mahkeme aracılığıyla hareket edebilecek olması önemlidir. Roma Statüsü'nün altıncı maddesine göre; soykırım, grup üyelerinin öldürülmesi, grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek, grup üyelerini kısmen ya da tamamen yok etmek amacıyla ağır yaşam şartlarına maruz bırakmak, grup üyelerinin doğum yapmalarını önlemeye yönelik tedbirler ve grup içindeki çocukların zorla başka bir yere nakledilmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Bu bağlamda 1991 yılından itibaren Yugoslavya'da işlenen suçların yargılanabilmesi için kurulan geçici Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'de (EYUCM) Roma Statüsü bağlamında UCM'ye bağlı mahkeme olarak kurulmuştur. EYUCM 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nde; kasıtlı öldürme, biyolojik deneylerde dahil olmak üzere işkence veya insanlık dışı muamele, kasten beden veya sağlıkta büyük acılara ve ciddi yaralanmalara neden olmak, askeri zorunluluk tarafından gerekçelendirilmeyen ve yasa dışı ve ahlaksız bir şekilde yürütülen mülkün kapsamlı şekilde tahrip edilmesi ve tahsis edilmesi, bir savaş esiri veya bir sivil düşman bir gücün kuvvetlerine hizmet etmeye zorlamak, bir savaş esirini veya bir sivil adil ve düzenli yargılanma haklarından kasten yoksun bırakmak, bir sivilin yasadışı olarak sınır dışı edilmesi veya nakledilmesi veya yasa dışı hapsedilmesi ve sivilleri rehin almak⁶⁶ olarak bahsedilen ihlalleri temel alınmasıyla kurulmuştur⁶⁷. EYUCM, B-H'te gerçekleştirilen soykırım sonrası suçluların yargılanması ve cezalandırılması adına önemli adımlar atmıştır. EYUCM kararları arasında Srebrenitsa soykırımı ile ön plana çıkan isimlerin yargılamalarında alınan kararlar, Srebrenitsa'da gerçekleşen suçların ortaya çıkmasına ışık tutmuştur. Örneğin, Radislav Kristić⁶⁸, insanlığa karşı işlenen suçlar ve Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen ihlallere atıfla, bir suçun planlanması, hazırlanması, yerine getirilmesi veya infazların planlanması, kışkırtan, emir veren, işleyen veya başka şekilde

⁶⁶ “Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia” 2008, s.5., https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2020).

⁶⁷ Başak Cengiz, *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*, Turhan Yayınları, Ankara, 2003, s.174.

⁶⁸ Ekim 1994-Temmuz 1995 arasında Sırp Cumhuriyeti Ordusunun Drina Kolordu Komutan Yardımcısı, sonrasında Genelkurmay Başkanlığı yapan Sırp, savaş suçlusunu.

yardımcı olan ve suçu işleyen kişi, suçtan bireysel olarak sorumludur şeklinde belirtilen EYUCM statüsünün yedinci maddesinin birinci bendine göre; soykırımı yardım, cinayete yardım ve yataklık, imha, zulüm ve cinayetten suçlu bulunarak otuz beş yıl hapis cezasına çarptırılmıştır⁶⁹. Bir diğer isim olan Momir Nikolić⁷⁰ ise, soykırım veya alternatif olarak soykırım yapma suçu, imha, cinayet, siyasi, ırksal ve dini gerekçelerle zulümler, insanlık dışı eylemler, insanlığa karşı işlenen suçlar ve cinayetten ilk önce yirmi yedi yıl hapis cezası verse de daha sonra temyize gitmesiyle ceza yirmi yıla düşürülmüştür⁷¹. B-H'teki soykırımın baş sorumlularından birisi olan Slobodan Milosević ise, soykırım, siyasi, ırksal veya dini gerekçelerle zulüm, cinayet, yok etme, işkence, sürgün, insanlık dışı eylemler, zorla yerinden etme, kasten öldürme, insanları kanunsuz hapsedme, kanunsuz sürgün, kasten büyük acılara neden olma, mülkün kapsamlı şekilde tahrip edilmesi, askeri zorunluluk tarafından gerekçelendirilmeden yıkım, eğitim veya dine adanmış tarihi anıtlara ve kurumlara yönelik kasıtlı imha veya kasıtlı hasar, kamu veya özel mülkiyetin yağmalanması, sivillere yönelik saldırılar suçlamalarından yargılanırken 14 Mart 2006 tarihinde hücresinde ölü bulundu ve yargılama sona erdi⁷². “Sırp Adolf” lakaplı Goran Jelić⁷³ ise, soykırım, on beş ayrı insanlığa karşı suç ve on altı savaş suçundan yargılanarak kırk yıl hapis cezasına çarptırılmıştır⁷⁴. Bir diğer önemli yargılama ise Radovan Karadžić ile gerçekleşmiştir. Karadžić uzun süre yargılanmadan kaçarak 2008 yılında yakalanmıştır. Öyle ki ABD, Karadžić’i yakalayana 5.000.000\$ ödül vereceğini açıklamıştır⁷⁵. Karadžić, soykırım, zulüm, imha, cinayet, sürgün, insanlık dışı eylemler, zorla yerinden etme, terör, sivillere

⁶⁹ “ICTY Case Information Sheet Radislav Krstic” 2001, https://www.icty.org/x/cases/krstic/cis/en/cis_krstic_en.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2020)

⁷⁰ VRS ve Srebrenitsa çevresindeki Sırp güçler için Güvenlik ve İstihbarat Başkan Yardımcılığı yapan Bosnalı Sırp.

⁷¹ “ICTY Case Information Sheet Momir Nikolic”, 2003, https://www.icty.org/x/cases/nikolic/cis/en/cis_nikolic_momir_1.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2020)

⁷² “ICTY Case Information Sheet Slobodan Milosevic”, 2006, https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2020)

⁷³ Boşnakların hapsolarak tutulduğu Luka kampının komutanlığını yapan Sırp komutan.

⁷⁴ “ICTY Case Information Sheet Goran Jelic”, 1999, https://www.icty.org/x/cases/jelisc/cis/en/cis_jelisc.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2020).

⁷⁵ “Rewards for Justice” <https://web.archive.org/web/20080417040300/http://www.rewardsforjustice.net/english/index.cf m?page=Karadzic> (Erişim Tarihi 10.02.2020)

karşı yasadışı saldırılar, rehine alma suçlarından yargılandı ve kırk yıl hapis cezasına çarptırıldı⁷⁶. Ancak bu ceza temyiz kararıyla ömür boyu hapis cezasına dönüştürüldü⁷⁷. Bir diğer önemli yargılama ise General Ratko Mladić ile gerçekleşmiştir. B-H'te gerçekleşen soykırımın baş sorumlularından birisi olan Mladić uzun süre kaçmasına rağmen 2011 yılında yakalanarak yargılaması sonucu ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır⁷⁸. EYUCM'da gerçekleştirilen birçok yargılama⁷⁹ arasında bu isimlerin ön plana çıkması çalışmanın devamında aktarılacak olan bilgiler açısından önemlidir.

Diğer taraftan, 1948 yılında BM tarafından yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁸⁰ ve 1950 yılında Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi⁸¹ bireye yönelik hakların, savaş sonrası ilgi gören ve uluslararası toplum için önem arz eden bir konu olduğunu göstermiştir. Kâğıt üzerinde etkili olan bu bildirimlerin, sonradan gerçekleşen soykırımlarda yeterli olmadığı, özellikle “soykırımı önleme” söyleminde etkisizliğini göstermiştir. Bu durum, insani müdahalenin uluslararası ilişkilerde yerini ve önemini hatırlamayı zorunlu kılmaktadır.

1.3. İnsani Müdahale

Soykırımın önlenmesi açısından en önemli kavramlardan birisi olan insani müdahale, bir devletin ya da bir grup devletin, insan haklarını ihlal eden yapıya karşı güç kullanmasıdır. Daha geniş anlamda, bir ülkede gerçekleşen ya da gerçekleşmek üzere olan insan hakları ihlallerine karşı bir devletin, bir grup devletin ya da BM'nin silahlı güç kullanarak ülkede yaşanan insan hakları ihlaline karşı erken müdahale ederek bu ülkede oluşan ya da oluşması muhtemel insan hakları ihlallerine son vererek, bu

⁷⁶ “ICTY Case Information Sheet Radovan Karadzic” 2016,

https://www.icty.org/x/cases/karadzic/cis/en/cis_karadzic_en.pdf (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

⁷⁷ Marlise Simons, “Radovan Karadzic A Bosnian Serb Is Convicted of Genocide” New York Times Mart 2016, https://www.nytimes.com/2016/03/25/world/europe/radovan-karadzic-verdict.html?_r=0&referer=https://en.wikipedia.org/ (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

⁷⁸ “ICTY Case Information Sheet Ratko Mladic”, 2016,

https://www.icty.org/x/cases/mladic/cis/en/cis_mladic_en.pdf (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

⁷⁹ Yargılamaların tamamına ve alınan kararlara; <https://www.icty.org/en/cases> sayfasından erişilebilmektedir.

⁸⁰ Bkz. Ek-2.

⁸¹ Bkz. Ek-3.

durumla karşı karşıya kalan sivil halkı kurtarmaktır⁸². Ancak, insani müdahale uluslararası hukukun içerikleri arasında bulunmamaktadır.

İnsani müdahale, daha çok ya bir devletin ya da grubun diğer devlete olan müdahalesini meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanılmakta ya da insanlık dışı muameleye son vermeyi isteyen devletler tarafından kullanılmaktadır. Resmi olarak bir tanımının olmamasının sebeplerinden birisi budur. İnsani müdahale çoğu zaman devletlerin içişlerine karışmak, egemenliğini ihlal etmek olarak anlaşılabilir ya da kötü amaçlarla kullanılabilir. Bir kriteri, sınırı ya da ne zaman insani müdahale adı altında güç kullanılabileceği hakkında kesin bir kural olmadığı için ucu açık bir kavramdır. Öyle ki, insani müdahale amaçlanarak yapılsa bile güç kullanımı yanlış olabilmektedir⁸³.

Devletler, ilk aşama olarak askeri müdahaleyi tercih etmek yerine, diplomatik ve ekonomik yaptırımlar uygulayarak insan hakları ihlalini gerçekleştiren devleti vazgeçirmeye çalışmaktadır. Bu yöntemden cevap alınamadığı durumlarda ise, insani müdahale gerçekleştirilmektedir. Ancak diplomatik ve ekonomik yaptırımlara rağmen sonuç alınamayan bir yerde, bu yöntemde ısrar edilirse ve orada ciddi insan hakları ihlalleri boy göstermeye başlamışsa, yaptırımların faydalı olduğundan elbette bahsedilemez. BM'nin güç kullanma yetkisini elinde bulundurmasına rağmen, insani müdahale hayati durumlarda BM Güvenlik Konseyi'ndeki rekabetten dolayı ortaya çıkan karar alamama, yavaş davranma gibi durumların bir alternatifi olarak yorumlanabilmektedir. Bu yüzden, insani müdahalenin var olması gerektiğini savunanlar, eğer insan hakları ihlalinin gerçekleştiği bir durum varsa, bu noktada diğer devletlerin insan haklarını ihlal eden devletlerin içişlerine, egemenliğine müdahale edebilir olmasını savunmaktadır⁸⁴ zira bu durumun insan hakları ihlalini ortadan kaldıracağını düşünmektedirler.

⁸² Joseph Boyle, "Traditional Just War Theory and Humanitarian Intervention" Terry Nardin ve Melissa Williams (der.), *Humanitarian Intervention: NOMOS XLVII.*, NYU Press, New York 2006, s.32.

⁸³ Boyle, *a.g.e.* s.33.

⁸⁴ Yvonne C. Lodico, "The Justification for Humanitarian Intervention: Will the Continent Matter?" *The International Lawyer* 35, no:3, 2001, ss.1031-1032.

BM 2625 sayılı⁸⁵ “hiçbir devlet ya da devlet grubu, herhangi bir nedenle bir devletin içişlerine veya dışişlerine doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etme hakkına sahip değildir” kararına göre, devletlerin egemenliğe saygı göstermesi bir zorunluluk olarak görünse de küresel değişiklikler, teknolojinin gelişmesi, bireylerin uluslararası anlamda daha önemli hale gelmesi onların korunması gerekliliğini doğurmuştur. Uluslararası insan hakları hukukunun, ulusal hukuk alanına genişlemesi ve dâhil edilmesi de bir nevi içişlerine müdahaleyi meşru kılmaktadır⁸⁶. Dolayısıyla, insani müdahale egemenlik tanımı içerisinde kendisine konum bulabilmektedir çünkü BM Şartı’nın 55 ve 56. maddelerinde⁸⁷ devletler insan haklarına saygı gösterme ve sağlama konusunda anlaşmaya vardığında, insan hakları hukuku; devletin davranışları ve nasıl hareket etmesi gerektiğine dair sınırlamalarla standartlar koyarak insan haklarının korunmasını sağlamayı amaçlamıştır⁸⁸. Dolayısıyla, devletin egemenliğini tanımlarken, insan hakları hukukunu da içine alarak tanımlamak mümkündür⁸⁹.

Ancak, insani müdahalenin her koşulda sorunu çözeceğinin bir garantisi yoktur fakat caydırıcılık etkisi yaratabilmesi nedeniyle felaket yaşanmadan ya da erken müdahale sayesinde önemli bir krizin üstesinden gelme şansı her zaman vardır⁹⁰. BM’nin sorunu çözerken sorumluluğu Güvenlik Konseyi’ne bırakması ve burada yaşanan veto krizleri erken müdahaleyi engellemektedir ya da kutuplaşan devletlerin birbirleriyle diplomatik çatışma halinde olması sebebiyle ciddi anlamda insani krizlerin yaşandığı bölgelere müdahale edememesi önemli sorunlara neden olmaktadır⁹¹. Benzer şekilde, krizin çözümünün bölgesel aktörlere bırakılması çoğu zaman yeterli olmamakta,

⁸⁵ “Devletler Arası Dostluk İlişkileri ve İşbirliği ile İlgili Uluslararası Hukuk İlkeleri Beyannamesi”, para.58, <https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf> (Erişim Tarihi: 04.08.2019)

⁸⁶ Lodico, *a.g.e.* s.1032.

⁸⁷ “Charter of United Nations and Statute of the International Court of Justice”, s.11-12 <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> (Erişim Tarihi: 9.08.2019).

⁸⁸ Lodico, *a.g.e.* s.1032.

⁸⁹ W. Michael Reisman, “Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law”, Yale Law School, *Faculty Scholarship Series*, Sayı: 84, 1990, ss. 868-869.

⁹⁰ Daniel Wolf, “Humanitarian Intervention”, *Michigan Journal of International Law*, Sayı:9, s.364

⁹¹ Wolf, *a.g.e.* s.347 ve 360.

devletler gerekli sorumluluğu almaktan çekinmektedirler⁹². Bu bağlamda, insani müdahalenin Güvenlik Konseyi ya da bölgesel aktörlerin kararı dışında ani olarak gelişmesi, güvenilir ve gerçekten insan hakları ihlalinin ortadan kaldırabilir olduğu sürece, insan haklarının korunması için önemli bir avantaj olarak görülebilir.

Bu zemin üzerine ifade edilebilir ki, çalışmaya konu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en önemli insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülkelerden birisi olan B-H'teki çatışmaya zamanında ve etkili müdahale edilmemiş, bu durum bölgedeki insan hakları ihlallerini arttırmış ve bir insani felaketle sonuçlanmıştır. Çatışmaya bölgedeki en önemli güç olan AB'nin müdahale etmesi ve sorunun çözümünde etkin hamleler yapması beklenmiştir. Bu bağlamda, izleyen bölümde AB'nin bölgedeki krize dair karar yapımının değerlendirilebilmesi doğrultusunda, AB dış politikasının anlaşılmasına çalışılacaktır.

⁹² Martin Ortega, *Military Intervention and The European Union*, Chaillot Paper Institute for Security Studies, Paris, 2001, s.7.

BÖLÜM II

AB DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL SÜRECİ

2.1. AB VE ORTAK DIŞ POLİTİKA

Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra Avrupa'nın merkezi noktalarından birisi olan Balkanlar'da gerçekleşen çatışmalar, kıtanın en güçlü kuruluşu olan AB'nin politikaları içinde yer verilmesi zorunluluğu doğuran bir sorun süreci başlatmıştır. Temelleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında atılan AB'nin, bu bölgede yaşanan savaşa müdahil olma süreci, tepkileri, aldığı kararların sonuçları, savaşın bitirilmesinde ne düzeyde etkili olduğu, üzerinde halen tartışmaların cereyan ettiği hususlardır.

1990'lara kadar ekonomik entegrasyonunu büyük ölçüde tamamlayan AB'nin öncülü AT, söz konusu entegrasyonunu görece hızla ilerletirken, siyasi entegrasyonunu ve asıl gayelerinden birisi ve daha zor olan siyasi bir birlik olabilme çabalarını nisbi olarak yavaş ilerletmekteydi. 1990'larda AT'nin anılan durumu değiştirmek istemesi ve bu dönemde Balkanlar'da mevcut ortam, AT'na ODGP'yi uygulayabilmesi için beklenmeyen bir fırsat sunmuştu. Ancak B-H'te yaşanan savaş (1992-1995) ve zamanında müdahale edememesiyle yakın ilişki içinde olan soykırımı engelleyemeyen AT/AB, bu bağlamda başarılı addedilebilecek bir ortak dış politika uygulayamamıştır. İlginç olan husus ise, ODGP'nin bu dönemde AT/AB için çok fazla şey ifade ediyor olması idi; ya sadece ekonomik bir topluluk olarak kalacak ya da hem ekonomik hem de siyasi olarak güçlü, dünya üzerinde büyük bir aktör olarak yer alacaktı. Buna rağmen gelişmeler, karar alma mekanizmasının işlememesi ve üye devletlerin isteksizliği AT/AB'yi başarısızlığa sürüklemiştir⁹³.

⁹³ BM ilerleyen zamanlarda görev yükünü AB ile paylaşacağı için, BM'nin bölgede uyguladığı politikalar ile AB politikaları eşzamanlı hareket etmektedir. 1992-1995 arası dönemde Birlik için AT/AB kısaltması beraber kullanılacaktır.

AT/AB'yi B-H Savaşı öncesinde ve sonrasında iki farklı zamansal noktadan görebilmek, Batı'nın politika üretme ve uygulama bakımından savaş sırasında yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. İlerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere, AB'nin kabul edilen değerleri⁹⁴ ile B-H'te uyguladığı politika arasında çelişkiler olduğu ifade edilmelidir. AB'nin savaş bağlantılı dış politika kararları vermesi ve uygulaması B-H'te oldukça gecikmeli gerçekleşmiş ve nispeten etki düzeyi düşük kalmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle AT/AB'nin başat entegrasyon silahı olan genişleme, ilerleyen yıllarda Balkanlar'a uğrayacak olsa da, bu dönemdeki ikili davranışlar siyasi anlamda bir birliğin temelini zayıflığını göstermektedir. Ancak Balkanlar'ın AT/AB açısından önemi, sadece bir coğrafi bölge olmaktan öte bir konumdadır. Bunun sebebi ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş sürecinde bölge, komünist blokta yer aldığı için Avrupa için ciddi bir tehdit unsuru olmuştur. Bu nedenle, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Avrupa'nın Balkan politikası, bölgede barışın tesisine odaklı nitelikte olmuştur. Ancak B-H Savaşı sırasında bu politikanın başarısızlığı tartışma götürmeyen bir husustur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu noktada esas eleştirilmesi gereken AT/AB'nin ekonomik olarak nispeten hızlı bir karar mekanizmasına sahip olmasına rağmen, siyasi bir birlik olabilme ve birliğin temeli için hayati önem taşıyan B-H Savaşı sırasındaki ODGP'nin başarısızlığı veya karar alma mekanizmasının 'istenerek' ya da eldeki yeterlilikler bakımından 'istenmeyerek' çok yavaş ve etkisiz bir şekilde işlemesidir. Buna istinaden AT/AB'nin ortak dış politikayı tesis edebilmek için geçmiş süreçteki girişimleri ve başarılı olup olmadığı tartışılacaktır. Bu noktada ASİ, gerek yapısı, gerek çalışma biçimi olarak ortak dış politikanın kurulmasında ilk önemli adım olarak görülmektedir.

2.2. Avrupa Siyasi İşbirliği (Asi) İle İlk Ortak Dış Politika Girişimleri

ODGP'nin yapı taşlarından olan ASİ'nin incelenmesiyle, AT'nin, 1970'lerden sonra siyasi birliği tamamlamak için ortak hareket edilen bir dış politika amaçladığını

⁹⁴ Kurucu Antlaşma Maastricht Antlaşması'nın 2. maddesinde belirtildiği üzere; Birlik, insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygı ilkeleri üzerine kurulmuştur. AB'nin Yapısı ve İşleyişi para.4 <https://www.ab.gov.tr/3.html> (Erişim tarihi: 21.04.2018).

görmek mümkündür. Bu dönemde, Federal Almanya'nın *Ostpolitik*⁹⁵ ine karşı üye devletler arasındaki dış politika ile ilgili konularda işbirliğinin artırılması, ortak bir tutum sergilenebilmesi için ASİ inşa edilerek dış politikada işbirliği amaçlanmıştır.⁹⁶ Fransa'nın katı bir şekilde dış politikada uluslarüstü yapıya karşı oluşu, üye devletleri zorunlu olarak Konsey toplantıları ve ASİ arasındaki farkı vurgulamaya çalışmaları, süreci yavaşlatan bir diğer etken olmuştur. ASİ'den önce birlik üyelerinin dış politikada tamamen farklı davranış sergilemeleri sonucu bunun AT'ye zarar vereceğinin anlaşılmasıyla, 1969 Lahey Zirvesi'nde üye devletlerin devlet ve hükümet başkanları, dışişleri bakanlarının katılımıyla bir siyasi birlik oluşturabilecekleri konusunda mutabık kalmışlardır.

Bu bağlamda ASİ ile birlikte üye devletlerin yetkilileri dış politikada işbirliğini arttırmak için toplantılar yapılmasını kararlaştırmışlardır. Ancak ASİ'nin işleyiş şekli ile ilgili tartışmalar mevcudiyetini devam ettirmiştir. Bu tartışmalar, AT içerisindeki küçük devletler uluslarüstü bir yapı talep ederken, büyük devletlerin bunun kendilerine zarar vereceğini düşünerek hükümetlerarası kalması gerektiğinde ısrarcı olmalarıyla alakalı olmuştur. Devam eden süreçte, ortak pazarın yerleştirilmesi ve yeni üyelerin katılımıyla siyasi birliğin sağlanması için gerekli çalışmaların yapılması ve raporun 1970 yılında sunulması için, üye devletler dışişleri bakanlığı nezdinde yetkilendirilmiştir. Komisyonun başına geçen isim ise Belçikalı diplomat Vincomte Etienne Davignon olmuştur. Davignon'un başkanlığında yapılan çalışmaların ardından sunulan rapor⁹⁷ Lahey Zirvesi'nde⁹⁸ kabul edilmiş ve AT üyesi devletler arasında işbirliğinin artırılması resmi olarak amaçlanmıştır. Raporun içeriğinde ise, AT üyeleri arasında oluşturulacak

⁹⁵ *Ostpolitik*, Federal Almanya'da Willy Brandt Hükümeti'nin Doğu Avrupa devletleriyle yumuşamayı hedefleyen politikasıdır.

⁹⁶ Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Tarihi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s.184.

⁹⁷ "Davignon Report", Luxembourg 1970, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf (Erişim tarihi: 14.07.2019).

⁹⁸ 1-2 Aralık 1969'da gerçekleştirilen zirve, İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile AT'ye katılımları için müzakereleri başlatma kararı aldı. Bunun yanı sıra, zirvede ortak para birimi ve ortak dış politika ile ilgili çalışmalar yapması için Werner Komitesi'nin kurulması kararı alındı.

olan ortak dış politika için Roma ve Paris antlaşmalarının ruhuna atıfta bulunularak siyasi işbirliğinin geliştirilmesi kaçınılmaz olarak görülmüştür⁹⁹.

ASİ, üye devletlere dış politikada ortak ve koordine hareket etme imkânı sunmuş ayrıca hükümetlerarası düzeyde oy birliği ile karara varmak ve kararların hızlı uygulanabilmesi için araya bürokrasi sokmayarak doğrudan dışişleri bakanları düzeyinde bağlantılar kurmuştur¹⁰⁰. ASİ içerisinde hangi konuların tartışılacağına ise doğrudan devlet başkanları karar vermekteydi; buna bağlı olarak düşünüldüğünde AT, halkı bu sürece dâhil etmemeyi daha uygun bulmuştur. AT'nin bu dönemde gözden kaçırdığı nokta ise, oybirliği ile hızlı karara varamadıklarını aslında daha önce 'boş sandalye krizinde'¹⁰¹ deneyimlemiş olmalarıydı.

Büyük devletlerin çıkarına hizmet edecek olan hükümetlerarası bir ASİ, hızlı kararların ve topluluğun yararına olabilecek kararların alınabileceği oy çokluğu yöntemini kabul etmemiştir. Diğer taraftan ise, ASİ'nin topluluğa önemli katkısı, üye devletlerin farklı dış politika anlayışları olmasına rağmen, daha gözle görülebilir seviyede ortak noktada buluşmasıdır¹⁰². Hükümetler önemli dış politika kararlarında danışma işlevi gören ASİ'ye danışarak ortaklarının da görüşlerini almıştır. Buradan anlaşılacağı üzere, ASİ'de, topluluğun kendi içindeki dayanışmasının arttırılması, mümkün olan konularda da ortak hareket edilmesi amaçlanmıştır.

3 Temmuz 1973 tarihinde ise üye devletlerin başkanları Kopenhag'da, ASİ'nin güçlendirilmesi adına yeni bir rapor daha yayınlamıştır. Kopenhag Raporu'nda ASİ'ye yeni bir nitelik kazandırılmak istenmiş, AT üyesi devletlerin önemli dış politika

⁹⁹ Beril Dedeoğlu, "Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci II Avrupa Birliği'nin Yakın Geçmişi", Beril Dedeoğlu (der.) *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayınları, İstanbul 2003, s.55.

¹⁰⁰ Federiga Bindi, "European Union Foreign Policy: Historical Overview" Federiga Bindi (der.) *The Foreign Policy of the European Union*, Brookings Institution Press, 2010, s.18.

¹⁰¹ Boş Sandalye Krizi: Dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Walter Hallstein'in Ortak Tarım Politikası (OTP) ile ilgili çeşitli değişiklikleri öneren yasa tasarısı ile ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerle birlikte AT'nin öz kaynakları gelişecek ve Avrupa Parlamentosu'nun da bütçe üzerindeki yetkisi arttırılacak ve Komisyon'un rolü de güçlendirilecekti. Ancak, bu dönemde Fransa'da iktidarda olan Charles de Gaulle, Topluluğun hükümetlerarası yapıda olması gerektiğini söyleyerek Hallstein'in önerilerine büyük tepki göstererek karşı çıkmıştır. Bunun sonucunda, Fransa Temmuz 1965 ile Ocak 1966 tarihleri arasında Konsey toplantılarına katılmayarak boş sandalye krizini yaşatmış ve karar alma sürecini durdurmuştur. Sorun Lüksemburg Uzlaşısı ile aşılmıştır.

¹⁰²

kararlarını alırken birbirlerine danışması gerekliliği ilkesi kazandırılmıştır. Bu danışma sayesinde problemlerin kolay ve hızlı şekilde çözüleceği düşünülmüştür¹⁰³. Ancak, neyin önemli, neyin önemsiz olduğu devletlere bırakılarak aslında devletlerin çıkarlarına göre hareket etmesinin yolu açık kalmıştır. Bu yapının hükümetlerarası düzeyde işlemesi de devletlerin istedikleri konularda ASİ’de üye devletler ile ortak dış politika yapmasını etkilemektedir.

Kopenhag’da gerçekleşen bir diğer gelişme ise, hızlı iletişimin sağlanabilmesi için COREU¹⁰⁴ mekanizmasının kurulması olmuştur. Bu yapıyla birlikte, üye ülkelerin dışişleri bakanlıkları arasında danışma ağı genişletilmiş ve üye devletlerin olası bir sorun karşısında kısa süre içerisinde ortak karar alabilmesinin yolunun açılması amaçlanmıştır. Ayrıca üçüncü ülkelerle de büyükelçilik boyutunda sürekli temas halinde ve uyumlu hareket edilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁵. Nuttal¹⁰⁶,’ın belirttiği gibi, ASİ, kurulduktan kısa bir süre sonra küresel politikada önemli roller almıştır. Bunu ilk olarak 1972-1974 yıllarında yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nda (AGİK)¹⁰⁷ görmek mümkündür. Bu süreçte COREU sayesinde hızlı hareket eden ASİ, AGİK sürecinde ortak kararlar alabilmiştir.

¹⁰³ “Second report on European political cooperation in foreign policy matters” (Copenhagen, 23 Temmuz1973)s.5,

https://www.cvce.eu/en/obj/second_report_on_european_political_cooperation_in_foreign_policy_matters_copenhagen_23_july_1973-en-8b935ae1-0a38-42d4-a97e-088c63d54b6f.html

(Erişim Tarihi: 18.03.2019).

¹⁰⁴ 28 Avrupa Birliği ülkesi, Komisyon ve Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi arasında iletişimin sağlanması için kurulmuş bir yapıdır. COREU ile düzenli bilgi akışı sağlanırken, dış ilişkiler konularında işbirliğini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca COREU acil durumlarda kararların hızlı alınmasına izin vermektedir.

¹⁰⁵ Bindi, *a.g.e.* s.19.

¹⁰⁶ Simon Nuttal, “From EPC to CFSP: Two Decades of EPC Performance”, Elfriede Regelsberger et. al., (der.) *Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond*, Lyenne Rinner 1997, s.19.

¹⁰⁷ Soğuk Savaş döneminde Avrupa’da güvenliğin artırılması amacıyla ortaya çıkan AGİK ile birlikte AT siyasi, askeri ve ekonomik alanda güvenliğe odaklanmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, AGİK daha çok demokratikleşme, insan hakları gibi konulara odaklanmış ve bu yapısı ile birlikte çatışmaların önlenmesi, erken uyarı, kriz yönetimi gibi alanlarda etkili olmayı amaçlamıştır. 1994 yılında ise AGİK uluslararası yapı haline dönüştürülerek, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır.

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/628219/EPRS_BRI\(2018\)628219_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/628219/EPRS_BRI(2018)628219_EN.pdf). (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

Kopenhag'dan sonra AT'nin siyasi birliğini tamamlayarak 1980'den önce AB'ye geçiş yapılması hedefi Paris Zirvesi'nde görüşülmüştür. Bu bağlamda Belçika Dışişleri Bakanı Leo Tindemans'tan bir rapor¹⁰⁸ hazırlanması istenmiştir ve 1975 yılında yayınlanan rapora göre, ASİ'nin hükümetlerarası yaklaşımının gelecekte zayıf kalacağına, birleşik bir Avrupa'nın oluşmasını yavaşlatacağına¹⁰⁹ bu yüzden ortak dış politikanın uluslararası bir yapı şeklinde olması gerekliliğine vurgu yapılmıştır¹¹⁰. Ayrıca Tindemans raporda, AT'nin organlarında ve karar alma mekanizmasında reforma gidilmesini de tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeler, AT ve ASİ arasındaki ayrımın ortadan kaldırılması, ASİ'ye hukuki bir zemin oluşturulması ve nitelikli oy çokluğunu zorunlu kılmak gibi çeşitli 'radikal' sayılabilecek tavsiyelerdi. Topluluğun büyük devletlerinin elini kolunu bağlayacağı ve küçük devletlerin de ortak dış politika yapımında etkili bir rol oynayacağı göz önüne alındığında bu tavsiyelere 'radikal' denmesinde bir sakınca görmemişlerdir ve üye devletler tarafından egemenliği kısıtlayacağı düşünülerek reddedilmiştir. Bu noktada AT üyelerinin ortak dış politika anlayışı tartışılabilir, çünkü ASİ oluşturulurken amaçlanan yapı AT'nin dış politikada ortak hareket ederek siyasi birliğini tamamlamak ve birçok olaya karşı ortak tavır sergileyerek hızlı ve üretken olabilmektir¹¹¹. Tindemans'ın önerdiği yapıyla AT, ortak dış politikada daha üretken olabilirdi. Bu, ekonomik alanda uyguladıkları uluslararası yapıyla düşünüldüğünde, uluslararası ortak dış politika tek bir ağızdan çıkacak kararı beklemeden hareket edebilme kolaylığını sağlayabilecekti.

AT'nin bu raporu reddederek hata yaptığını anlaması ise uzun sürmemiştir. 26 Aralık 1979 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Afganistan'ı işgal etmesi ve devamında AT'nin gerekli tepkiyi hem zamanlama hem de etki bakımından gösterememesi, buna ek olarak 1979 yılında gerçekleşen ve ABD ile İran'ı

¹⁰⁸ "Tindemans Report", http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf (Erişim Tarihi: 13.07.2019).

¹⁰⁹ Simon Duke, *The Elusive Quest for European Security From EDC to CFSP*, Macmillan Press Ltd, 2000, ss.60-61.

¹¹⁰ Christopher Hill ve Karen E. Smith, *European Union Foreign Policy Key Documents*, Routledge, 2000, ss.100-101.

¹¹¹ European Political Cooperation (EPC) Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1988". <http://aei.pitt.edu/45409/1/European.Political.Cooperation.pdf> (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

karşı karşıya getiren rehine krizine AT'nin sadece kınama ile tepki göstermesi, ayrıca İran'a ne tür yaptırımlar uygulayacaklarına dair çıkan uzlaşmazlıklar yüzünden karar verememeleri bu anlamda şaşırtıcı olmamalıdır. Bu zayıflık, uluslararası ortamda güçlü bir siyasi aktör olmak isteyen AT için zor bir durum anlamına gelmekteydi. Çünkü ASİ ile amaçladıkları ortak dış politikaya ulaşamamış ve yaşanan önemli uluslararası krizlerden sonra hızlı, ortak karar alamamaları sebebiyle uluslararası ortamda etkisi düşük bir aktör olarak görüntü sergilemişlerdir¹¹².

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan yeni dünya düzenine uyum sağlamak adına AT üyeleri, ortak dış politika ile ilgili konuları yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. ASİ'nin önemli krizlerde karar verme ve uygulama bakımından hantal kalması ve yetersiz olması, üye devletlerin yeni ODGP oluşturma kararı ile sonuçlanmıştır. Bu noktada ASİ'nin topluluğa en önemli katkısı, aslında ODGP'ye temel oluşturması demek iddialı bir bakış açısı olmayacaktır.

2.3. ODGP

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte AT ekonomik anlamda entegrasyonunu büyük oranda tamamlamıştır. Ancak siyasi aktör olarak hala zayıf ve etkisiz bir konumda idi. Yeni dünya düzeninde Avrupa'nın daha fazla söz hakkına sahip olmasını isteyen AT üyeleri, bu bağlamda ortak dış politikanın kilit rol oynadığını ASİ'de deneyimlemişlerdi. Bu yüzden Maastricht Antlaşması'nda¹¹³ oluşturdukları üç sütundan¹¹⁴ ikincisi ODGP olmuştur. Dış politikanın yanı sıra AB, güvenliği de bu

¹¹² Fraser Cameron, *The Foreign and Security Policy of the European Union, Past, Present and Future*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1999, s.17-18.

¹¹³ "Treaty of European Union", 1992, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (Erişim tarihi: 24.05.2019).

¹¹⁴ Birinci sütun, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu gibi kilit toplulukları Avrupa Toplulukları adı altında toplamıştır. Sütun ayrıca, Avrupa Topluluklarının sorumlulukları, sosyal, bölgesel ve çevre politikaları dâhil olmak üzere AB'nin temel ekonomik girişimlerini bünyesinde bulundurmaktadır. Ekonomik alanda amaçlanan alanlar, gümrük birliği, tek pazar, ortak tarım politikası, ekonomik ve para birliğidir.

İkinci sütun, Ortak Güvenlik ve Dış Politika olarak adlandırılmıştır. Avrupa Birliği Konseyi tarafından idare edilmektedir. Ortak dış politika üretmek ve AB'nin güvenliğinin sağlanması konuları burada ele alınmaktadır.

sütuna ekleyerek Avrupa'da ABD etkisini azaltmayı düşünmüşlerdir. AB ile oluşan ODGP'de ana amaç, AB'nin hem ekonomik hem de siyasi anlamdaki entegrasyonunu destekleyerek AB'yi uluslararası ortamda tek ses şeklinde temsil etmesini sağlamak olmuştur. Maastricht Antlaşması'nın J Maddesinde¹¹⁵ yer alan bölümlerde ODGP'nin amacı, işleyişi, kapsam alanı gibi konulara değinilmiştir. Bu antlaşmayla birlikte ODGP, ASİ gibi devletlerin ağzından konuşmamakta, AB'nin bağımsızlığı, güvenliği, dış politikası vs. ifadelerle yer vererek ODGP'yi Avrupalılaştırmaya çalışmıştır. 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren antlaşmayla birlikte AB; insani değerler, Birliğin temel ve ortak değerleri, demokrasi, insan hakları gibi konulara odaklı politikalar üretmiştir. Ancak bunda kısmi başarı sağlamış olmalarının sebebini, ASİ'de görülen yapıya dayandırmak mümkündür. ODGP, Maastricht Antlaşması'nda sütun halini almış olsa da birinci sütun gibi uluslararası bir yapısı mevcut değildi; diğer taraftan ASİ gibi tam anlamıyla hükümetlerarası yapıya da sahip değildi. Ancak ASİ ile benzer olarak karar alma süreçlerinde problemler devam etmekteydi. Bu yüzden de sorunsuz işleyen bir mekanizma olmaktan uzaklaşmıştır. Ortak tavır sergilenmeden önce tüm üye devletlerin aynı fikirde olmasının istenmesi yani oybirliği yoluyla karar almaları, devletlerin kendi çıkarlarına göre hareket etmelerini sağlayarak ODGP'nin etkin bir şekilde çalışmasının önündeki en büyük engel olarak görünmektedir. ODGP'nin sıkı bir şekilde kontrol edilmesi ve ulusların sürekli kendi çıkarlarını sürdürdükleri ODGP'ye olan bakış açılarından bir tanesidir¹¹⁶. AB'ye üye devletler Brüksel'de bir konu üzerinde uzlaşmaya çalışırken müzakereler sıkı pazarlıklara sahne olmaktadır¹¹⁷. Pazarlıklarla yapılan müzakereler sürecin ilerlemesini yavaşlatırken, ulusların çıkar çatışmalarının artmasına da neden olmaktadır. Bunu da ODGP'nin hükümetlerarası yapısına bağlamak mümkündür¹¹⁸. Bu bağlamda AB'nin uluslararası politikada etkisiz performans sergilemesi de bununla ilişkilendirilebilir.

Üçüncü sütunda ise, Adalet ve İçişleri konusunda üye ülkelerin bakanlıklarıyla ortak çalışarak gümrük, göçmenlik, kolluk kuvvetleri gibi konularda işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

¹¹⁵ Treaty of European Union.

¹¹⁶ Nicola Chelotti, *The Formulation of EU Foreign Policy*, Routledge, Newyork 2016, s.41.

¹¹⁷ Jeffrey Lewis, "Is the Hard Bargaining Image of the Council Misleading? The Committee of Permanent Representatives and the Local Elections Directive", *Journal of Common Market Studies*, sayı: 36, 1998, s.480.

¹¹⁸ Chelotti, *a.g.e.*, s.41.

Karar almadaki bu yavaşlık, Arap-İsrail, Yugoslavya krizi ve Körfez Savaşı'ndaki etkisizlik, doğrudan hükümetlerarası anlayış ile ilgilidir.¹¹⁹ Ayrıca altı ay gibi kısa bir sürede dönüşümlü başkanlık yapısını içeren ODGP'de tutarsızlıklar ortaya çıkmış, herhangi bir devamlılıktan söz edilememiş ve karar alma süreçlerine birçok aktörün dâhil olmasıyla, bu süreç gereksiz bir şekilde uzayarak, ortaya çıkan sonuçlar ya geç kalınmış ya da etkisiz¹²⁰ sonuçlar olmuştur¹²¹. Ulusal hükümetlerin ODGP'yi somut çıkarlarını desteklemek için kullanmaları, ODGP'nin ülkeler için bir kalkan olarak görüldüğü anlamına da gelmektedir¹²². ODGP'nin mevcut yapısına göre devletler karar alma konusunda iki aşamalı davranabilmektedir. İlk olarak kendi amaçlarına dayanan maliyet-fayda analizine göre hareket eder, böylelikle diğer üyelere temasa geçmeden önce kendi tercihlerini tanımlar, ikinci aşamada ise, önceden belirlemiş olduğu çıkarları doğrultusunda hareket eder ve müzakerelerini buna temellendirmektedir¹²³. Buna ek olarak, 1992 yılında imzalanan Petersberg Görevleri¹²⁴ ile birlikte, aslında ODGP verimli olabilecek bir sütun gibi gözükse de, istenilen elde edilememiştir. Petersberg Görevleri ile barış ve düzenin korunması için AB'nin yetki verdiği ölçüde, askeri birimlerin barış gücü olarak kullanılması amaçlanmıştır. 1992'de imzalanan bu görevler

¹¹⁹ Munir Hussain, *The European Union On the Verge of Global Political Leadership*, Palgrave Macmillan, 2017, s.3.

¹²⁰ David Allen, "Who Speaks for Europe? The Search for an Effective and Coherent External Policy" J. Peterson ve H. Sjurson (der.), *A Common Foreign Policy for Europe Competing Visions of the CFSP*, Routledge, London 1998. s.88.

¹²¹ Burak Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*. Uluslararası İlişkiler Dizisi:17, Seçkin Yayıncılık 2010, s.13.

¹²² Chelotti, *a.g.e.*, s.42.

¹²³ Roy H. Ginsberg, "Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability-Expectations Gap", *Journal of Common Market Studies*, sayı: 37, 2002, s.441.

¹²⁴ Petersberg Görevleri, AB'nin ortak olarak insani yardım, barışı koruma ve çeşitli kriz durumlarında barışı tesis edecek silahlı kuvvetlerin kurulmasında yetkilendirme gerçekleştirmiştir. Petersberg Görevleri'ne göre, NATO'nun yer almadığı durumlarda Petersberg Görevleri'nin devreye sokulması kararlaştırıldı. Ayrıca oluşturulacak olan askeri güce, AB üyesi olmayan devletlerin de katılım gerçekleştirebileceği karara bağlanmıştır. Petersberg Görevleri ile AB, dış politikada ortak hareket etme isteğini diplomatik söylemlerin ötesine taşıyarak gerektiği takdirde silahlı kuvvet kullanarak kriz bölgesinde barışı tesis etmeyi amaçlamıştır.

Western European Union Council of Ministers Bonn, 19 June 1992, Petersberg Declaration. Erişim Tarihi: 01.05.2018 <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

1997 yılında ODGP’de uygulanmaya başlanmıştır ve bu nedenle B-H’teki çatışmaya dair Petersberg Görevleri’nden bahsedilememektedir.

Bu altyapıdan hareketle, AB’nin, ASİ’de amaçlayıp, ODGP ile tamamlamak istediği ortak dış politika mekanizmasında ikinci kez etkisiz kaldığını belirtmek mümkündür. Bu bağlamda kendisini ekonomik bir dev olarak tanımlayabilen AB, siyasi olarak gelişebilmek için olmazsa olmaz olarak gördüğü ortak dış politikayı etkin bir şekilde gerçekleştiremeyerek uluslararası düzeyde gündem belirleyebilen bir yapı olmaktan uzak kalmıştır. Bunun en alakalı örneğinin Soğuk Savaş sonrası Balkanlar’da yaşanan, mevcut çalışma konusu, Yugoslavya’nın çözülmesiyle ortaya çıkan kriz ortamında tespiti mümkündür. Bölgede ortak ve güçlü bir ODGP oluşturamayan AT/AB, krizlere zamanında müdahale edememesi, kendi içerisindeki kararsızlığa ve belirlediği ilkelere ters davranması ile ODGP’nin başarısızlığını ortaya koymuştur.¹²⁵ AB’nin Balkanlara bakış açısını incelemek, ODGP’yi anlamak açısından önemlidir çünkü çok uzakta olmayan, kendi sınırlarına yakın bir bölgede baş gösteren çatışma ortamına yaklaşım biçimi aslında AB’nin ortak hareket edebilme yeteneğini de gözler önüne sermiştir.

¹²⁵ Haydar Efe, “Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2008, s.72.

BÖLÜM III

YUGOSLAVYA CUMHURİYETİ'NİN DAĞILMASIYLA BİRLİKTE AB'NİN ORTAK DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞI

3.1. AB Ortak Dış Politikasında Balkanlar'ın Yeri

AB, ODGP'yi Maastricht Antlaşması'yla kabul edip uygulamaya başladığı tarih olan 1992'de aslında Balkanlar'ın hâlihazırda çatışma durumunda olduğu hatırlanacaktır. Balkanlar işte bu anlamda AB'nin ODGP'si için önemli bir sınav yeri olarak görünmekteydi. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kıtada daha fazla ABD etkisi görmeyi tercih etmeyen AT/AB üyeleri, kıtanın güvenliğini sağlayabileceklerini düşünüyorlardı, ancak bu beklentileri gerçekleşmedi.

AT/AB'nin ASİ'de yaşadığı başarısızlıklardan sonraki en önemli başarısızlığı olarak Balkanlar'da çıkan krize yönelik yaklaşımını göstermek mümkündür. AT, 1990 yılının başlarında Yugoslavya'da başlayan çözülme ve gerginlik ortamını iyi tespit ve takip edememiş ve ODGP oluştururken amaçladıkları, ABD'nin Avrupa'daki etkisini azaltmak ve AT'nin bölgenin hegemonu olduğu mesajını verebilmek için gerekli hamleleri yapamamıştır. Bölgede yaşanan krizlerin daha ilk safhalarında dönemin Avrupa Konseyi Başkanı Jacques Poos, Yugoslavya'yı Avrupa'nın bir parçası olarak tanımlamış, bölgedeki problemi çözecek olan aktörün AT olduğunu belirtmiştir¹²⁶. İşte ODGP'nin test edilmesi aslında bu noktada başlamıştır. Ancak AT, kendi içindeki görüş ayrılıklarından ve ODGP'nin hükümetlerarası yapısından dolayı harekete geçmekte yetersiz kalmıştır¹²⁷.

Üye devletler Yugoslavya'nın yaşadığı durumu çözümlenmek isterken bu çatışmayı, Yugoslavya'nın sınırlarının korunmasıyla mı alakalı, yoksa bölge halkının

¹²⁶ Mark Almond, *Europe's Backyard War: War in the Balkans*, Heinmann, London 1994, s.30-31.

¹²⁷ Chelotti, *a.g.e.* s.52.

kendi geleceklerini belirleyecekleri bir süreç olarak mı görmesi gerektiği konusunda fikir ayrılığına düşmüştür¹²⁸. Bu bağlamda AT, 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan eden Hırvatistan ve Slovenya'yı ilk aşamada desteklememiş ve uluslararası ilişkilerde genellikle öncelik verilen toprak bütünlüğünün muhafazası konusundan hareketle, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği vurgusu yapmıştır¹²⁹. Avrupa'daki görüş ise, bu bölgedeki sorunun mutlak suretle AT tarafından çözümlenmesi gerektiği yönünde olmuştur. Bu bağlamda AT, ilk aşamada Yugoslavya'ya doğrudan 850 milyon European Currency Unit (ECU)¹³⁰ tutarında yardım yaparak Yugoslavya'da meydana gelen sorunu çözebileceğini düşünmesine rağmen, bu strateji bölgedeki sorunu çözmek için hem yetersiz hem de basit bir yöntem olarak kalmıştır¹³¹. Zira Slovenya ve Hırvatistan'da ekonomik sorunlar fazla değildi ve bu devletlerin gerçekleştirmek istedikleri, Yugoslavya'dan ayrılıp kendi devletlerini inşa etmek ve tam bağımsızlık idi. Ancak AT, söz konusu ilk safhalarda sadece parasal yardım yaparak sorunun özünü tespit edemediğini ortaya koymuştur. Akabinde de ODGP'nin karar alma mekanizmasının hantallığı, bürokrasisi ve devletlerin veto hakkı, AB'nin hızlı davranmasını engellemiş, devletlerin çıkarları öne çıkararak bölgedeki krizlere müdahalede pasif kalmıştır.

Brüksel perspektifinde durum tahlil edildiğinde, AT'nin Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü destekleyen açıklamalarda ve girişimlerde bulunması, onlar nezdinde anlaşılabilir bir durumdu. Bu bakış açısıyla, bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra yanı başındaki AT'den destek alamayacağını bilen bölgelerde direnç düşebilir ve çatışma son bulabilirdi¹³². Ancak bu girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığını deneyimlediğinde, ikinci bir planının olmaması veya hızlı bir şekilde hareket edememesi, AT'nin eleştirilmesi gereken bir noktadır.

¹²⁸ Serdar Yılmaz, "Balkanlar'da Dostluk ve İşbirliği Dinamikleri", *Uluslararası Balkan Sempozyumu*, 2012, s.3.

¹²⁹ Enver Hasani, *Self-determination, Territorial Integrity and International Stability: The Case of Yugoslavia*, National Defence Academy, Vienna, 2003, s.267.

¹³⁰ Avrupa Para Birimi. 1999 sonrasında 1ECU = 1EURO olacak şekilde düzenlenerek Euro ortak para birimine geçilmiştir.

¹³¹ Kostas G. Messas, "Failure in Former Yugoslavia: Hard Lessons for the European Union", Constantine P. Donopokilos ve Kostas G. Messas (der.), *Crises in the Balkans: Views From the Participants*, Westview Press, 1997, s.311.

¹³² Messas, *a.g.e.* s.312.

AT'nin bu tavrı sergilemesindeki bir diğerk önemli sebep, Almanya'nın Soğuk Savaş sonrası kıtada liderlik rolünü istemesi ve bu bağlamda AT üyelerinden ayrı olarak Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıması olmuştur. Almanya'nın tarihinde Hırvatlar ve Slovenler ile bağlarının gelişmiş olması, bu tanımada Almanya'yı diğerklerinden ayırmıştır. Öte yandan, bu bölgedeki politikasını uygulamak konusunda AT içinde diğerk üyeleri de kendisi gibi düşünmeye zorlayacak davranışlar sergilemediği bilinmektedir.¹³³

Akabinde, diğerk AT üyeleri de Hırvatistan, Slovenya ve B-H'nin bağımsızlığını tanıyarak Almanya'nın açtığı yoldan gitmişlerdir. Krizin başından beri ortak hareket etme çabası güden üye devletler bunu başaramamış, türlü anlaşmazlıklar içine girmişlerdir. Tüm bu anlaşmazlıklar ve AB üyelerinin ulusal çıkarlarının daha ön planda olmasının¹³⁴, Yugoslavya'nın dağılması sonucu ortaya çıkan savaşlara ve saldırgan aktör olduğu daha o tarihte netleşmiş olan Bosnalı Sırlara ve Sırbistan'a gerekli tepkinin verilmemesinin, savaşın gerek uzamasında gerekse şiddetinin artmasında önemli payı olduğu ileri sürülebilir.

İngiltere ve Fransa ise olası bir NATO müdahalesine karşı çıkmış, bölgedeki sorunların diplomatik yollarla çözüleceğini savunmuştur. Bu bağlamda AB, 1995 yılında ABD'nin gerçekleştirdiği askeri müdahaleye dâhil olmayarak ODGP'de etkisiz kaldığı sıklıkla eleştirilen bir noktadır.¹³⁵

AB kendi içinde ODGP konusunda anlaşmazlıkları çözememişken ya da çözmek için önemli bir adım atmamışken, kendi sınırlarında gerçekleşen çatışmalar şiddetlenmiştir. ODGP'nin Yugoslavya'daki etkisizliğini ve öngörüsündeki başarısızlığını Yugoslavya'daki çatışmaları inceleyerek anlamak mümkündür.

3.1.1. Yugoslavya

1991'e kadar Yugoslavya, altı federe devletten (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Slovenya ve Sırbistan) ve iki özerk bölgeden (Kosova ve

¹³³ Erhan Türbedar, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanlar ve Avrupa Birliği," *Stratejik Analiz*, cilt: 3, sayı: 34, Şubat 2003, s.4.

¹³⁴ Hussain, *a.g.e.* s.6.

¹³⁵ Jane M. O. Sharp, "Intervention in Bosnia – The Case For.," *The World Today* 49, sayı.2, 1993, s.30.

Voyvodina) oluşmaktaydı. Ülkenin toplam nüfusu 23 milyondan biraz fazlaydı. Yugoslavya'nın içinde bulunan bu altı federe devlette de farklı etnik gruplar yer almaktaydı. Yugoslavya'da 1980'de Tito'nun ölümüyle beraber, kurucu cumhuriyetleri bir arada tutmak bir hayli zorlaşmış, milliyetçi yaklaşımlar devlet içinde gerginliğe neden olmuştur. Sırbistan'ın, Yugoslavya'nın yapısını Sırpların yöneteceği üniter bir devlet içinde devam ettirmek istemesiyle, bunun yanı sıra müreffeh Slovenya ve Hırvatistan'ın artık kendi devlet yapılarını kurma isteğiyle devlet 1980'lerin sonuna doğru kaosa sürüklenmiştir¹³⁶.

Yugoslavya'nın dağılması sadece bağımsızlık istekleri ile alakalı değildi. Yugoslavya'da o dönemde mevcut olan ekonomik sorunlar diğer cumhuriyetlere oranla daha iyi ekonomiye sahip olan Hırvatları ve Slovenleri ayrılmaya iten bir faktördü. Ayrıca, Yugoslav devletinin yetersizliği, devlet aygıtında kanunlarda yeri olmamasına rağmen Sırpların sayıca fazla oluşu, Hırvatların ve Slovenlerin ekonomik açıdan ileride kurucu cumhuriyetler olarak, geri kalmış olan güney Yugoslavya'yı artık finanse etmek istememeleri, Hırvatistan ve Slovenya'da milliyetçiliği tetikleyen faktörlerden olmuştur. Devlet başkanı Slobodan Milošević, Kosova Savaşı'nın 600. yıl dönümünde şoven bir tutum sergileyerek eski Sırp Prensi Lazar'ın kemiklerini, Kosova'daki meşhur provokatör konuşmasından (1989) önce ülkede dolaştırmış ve anma konuşmalarında da aşırı milliyetçi söylemler kullanarak aslında çatışmaların sinyallerini vermiştir¹³⁷.

Hırvat ve Slovenlerin ekonomilerinin iyi olması, AT'ye girme hedefi oluşmasına sebep olurken, bu düşünce iki kurucu cumhuriyetin Yugoslavya'dan ayrılmak istemesinde önemli rol oynamıştır. Kıtalarında ekonomik anlamda hızlı bir şekilde büyüyen AT'ye katılmanın, ekonomisinin büyük bir kısmını karşıladığı Yugoslavya'dan çok daha verimli olacağını düşünen Hırvatlar ve Slovenler kendilerini Balkanlar'dan soyutlamak istemişlerdir. AT'ye dâhil olarak kendilerini daha da geliştirebileceğini düşünen bu iki kurucu cumhuriyet, Almanya'nın desteğiyle Haziran 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

¹³⁶ Şule Kut, "Savaşın Yeni Yüzü Kosova: Milliyetçiliğin Kördüğümü", *Foreign Policy*, Sayı:3, İstanbul 1998, s.26.

¹³⁷ "28 Haziran 1989 tarihli anma töreninde Slobodan Milošević'in yapmış olduğu konuşma". Erişim Tarihi: 22.03.2018 <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm>

Daha öncesinde bağımsızlık ilan eden veya edecek olan cumhuriyetlere saldırılacağını ilan eden ve daha ağır tehditlerde bulunan Miloşeviç ise hızlı bir şekilde Yugoslav Halk Ordusu (JNA) ile önce Slovenya, sonra Hırvatistan'a müdahale etmiştir. Almanya'nın arka bahçesi olan her iki cumhuriyete de müdahale eder etmez arka planda Almanya ile yüzleşen Miloşeviç ve JNA yenilgiyle çekilmek durumunda kalmıştır. Bu iki kurucu cumhuriyette yaşanan krizler ve Yugoslav ordusunun fiilen başarısız olması diğer cumhuriyetlerdeki halkları da etkilemiştir. Sırpların Hırvat ve Slovenleri yok etmesini kısa sürede Almanya öncülüğünde engelleyen AB ve BM, aynı yaklaşımı B-H'te gösterememiştir.

B-H'nin bağımsızlık ilanından önce gerçekleşen seçimlerde B-H lideri Aliya İzzetbegoviç'in partisi SDA¹³⁸ birinci parti olurken, onu SDS¹³⁹ ve HDZ¹⁴⁰ takip etmiştir. İzzetbegoviç'in cumhurbaşkanlığı ile kurulan koalisyon tam anlamıyla işlevsellik kazanamamış, böylelikle B-H'te devlet kurumları görevlerini yerine getirebilecek gücü bulamamıştır¹⁴¹. Eylül 1991'de SDS, Sırp otonom bölgesi adı altında altı Sırp bölgesini birleştirdiğini duyurmuş ve bu bölgenin kendi içinde ekonomik, siyasal ve askeri sistemi olacağını bildirmiştir. Sırbistan'ın da desteği alınarak kurulan bu bölgedeki insanlar silahlandırılmıştır. Bunu müteakip, Boşnakların bağımsızlık ilan etmeleri ile "Büyük Sırbistan" fikri olan Miloşeviç, B-H'e Nisan 1992'de müdahalede bulunmuş ve savaşı başlatmıştır.

3.1.1.1. Slovenya

Tito'nun ölümüyle birlikte Yugoslavya'da ortaya çıkan Sırp milliyetçiliği ve Sırpların Slovenleri de içine alacak büyük Sırp devletini kurma fikirleri diğer

¹³⁸ Demokratik Eylem Partisi (Boşnakça: *Stranka Demokratske Akcije- SDA*) 26 Mayıs 1990 tarihinde Aliya İzzetbegoviç tarafından kurulmuştur. Parti, Boşnakları ve Balkanlar'daki diğer müslümanların haklarını korumayı amaçlamıştır.

¹³⁹ Sırp Demokrat Partisi. (Sırpça: *Srpska Demokratska Stranka*) 1990 yılında Radovan Karadžić tarafından kurulmuştur. Sırp milliyetçisi, ayrılıkçı ve islamofobik olan bu partinin amacı, Birleşik Bosna-Sırp Topluluğu'nu kurmak idi, devam eden süreçte radikalleşerek Boşnak-Sırp savaşında katliamların gerçekleşmesinde pay sahibi olmuştur. Ayrıca JNA ile işbirliği içerisindedir. Bir siyasi partiden daha çok JNA'nın askeri bir kolu olarak da hareket etmiştir.

¹⁴⁰ Hırvatistan Demokratik Birliği. (Hırvatça: *Hrvatska Demokratska Zajednica*) Bosna Hersek'teki Hırvatların en büyük siyasi partisidir.

¹⁴¹ Susan L. Woodward, *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, The Brooking Institution, Washington 1995, s.190.

cumhuriyetlerde olduğu gibi Slovenya'yı da rahatsız etmiştir. Ayrıca ekonomik olarak diğer cumhuriyetlerden daha gelişmiş olan Slovenya, Yugoslavya'dan ayrılıp AT/AB'ye dahil olmak istemekte idi¹⁴². Bağımsızlık ilanına giden süreçte, 26 Aralık 1990 tarihinde gerçekleştirilen referandumda Sloven halkının %90'ı bağımsızlık lehine tercihte bulunmuştur¹⁴³. Akabinde 25 Haziran 1991'de Slovenya, Yugoslavya cumhuriyetleri arasında bağımsızlığını ilan eden ilk cumhuriyet olmuştur. Bunun sonucunda JNA 27 Haziran 1991'de Slovenya'ya saldırmış ve On Gün Savaşı başlamıştır. Ancak bu savaş AT'nin müzakereleri ile kısa sürede Slovenlerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bunda çalışmanın devamında da anlatılacağı üzere, Slovenya'nın Almanya ile olan tarihsel bağı ve Almanya'nın bağımsızlığa desteği ön plana çıkmaktadır¹⁴⁴. Bu bağlamda AT Slovenya'daki krizi sonlandırmak için öne sürdüğü Brioni Antlaşması¹⁴⁵ önemlidir. Bu antlaşma sayesinde Slovenya'da ateşkes sağlanmıştır ayrıca antlaşmaya göre¹⁴⁶ Slovenya ve Hırvatistan da bağımsızlıklarını üç ay sonrasına bırakmıştır¹⁴⁷. AT'nin aracılığıyla yürütülen görüşmeler başarılı bir girişim olarak yorumlansa da, sonrasında Sırpların, aslında Büyük Sırbistan'ı kurabilmek adına Sloven topraklarından vazgeçtiği de Hırvatistan, B-H ve Kosova'da yaşananlar ile kıyaslandığında gözlemlenebilecek bir durumdur¹⁴⁸.

3.1.1.2. Hırvatistan

Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden ikinci cumhuriyet ise Hırvatistan olmuştur. 25 Nisan 1991'de yapılan referandumda %93,4'lük bir kesimin bağımsızlık

¹⁴² Joachim Becker, In the Yugoslav Mirror: The EU Disintegration Crisis, *Globalizations*, no:14, s.843.

¹⁴³ Boris Pleskovic, Political Independence and Economic Reform in Slovenia, *The Transition in Eastern Europe*, Sayı: 1, 1994, s.192. (191-220)

¹⁴⁴ Pleskovic, *a.g.e.* s.198.

¹⁴⁵ 7 Temmuz 1991 tarihinde AT, Slovenya, Hırvatistan ve Yugoslavya arasında imzalanan belgedir.

¹⁴⁶ "Brioni Declaration" 7 Temmuz 1991,

<https://www.ucdp.uu.se/downloads/fullpeace/Yug%2019910712.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

¹⁴⁷ Stipe Mesic, The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir, *Central European University Press*, 2004, s.136.

¹⁴⁸ Ezeli Azarkan, Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek Devletlerinin Tanınmasında Siyaset ve Hukukun Etkisi, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 35, 2016, s.44. (39-78)

istememesi sonucu Hırvat parlamentosu bağımsızlığını ilan etti¹⁴⁹. Bağımsızlık ilanını takip eden altıncı gün JNA, Hırvatistan'a saldırılar düzenlemeye başladı. Eylül 1991'de BMGK'nın 713 nolu kararıyla¹⁵⁰ her iki taraf arasında ateşkes gerçekleşse de, bu durum kısa sürdü ve çatışmalar yeniden hızlandı. Çalışmanın devamında da bahsedileceği üzere, Sırpların, Hırvat topraklarında "Republika Srpska Krajina" adlı bir bölge kurmak istediği bölgedeki çatışmaların sürmesi adına önemlidir.

Slovenya'da yaşanan savaş sonrasında AT Hırvatistan'ı da kapsayacak şekilde bölgeye çok uluslu gözlem ekibi¹⁵¹ göndermiştir. Ayrıca Yugoslavya'ya silah ambargosu yaptırımına başlamıştır. Ancak bu elinde yeteri kadar askeri malzemesi olan JNA için çok fazla bir engel teşkil etmemiştir. Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıması Sırpları daha saldırgan bir hale getirmiş ancak bu noktada AT, olayları diplomatik yollarla ve bölgeye ekonomik yardımla çözebileceğini düşünmüştür¹⁵². Çatışmaların önüne geçilememesi üzerine 1995 yılında BM tarafından bölgede barışı korumak için kurulan "BM Güveni Tesis Çalışması" (UNCRO) bölgede barışa katkı sağlamıştır¹⁵³. Ancak bu sırada Sırpların B-H ile de çatışma içinde olduğu göz önüne alındığında, Sırpların asıl çabalarını B-H'e yöneltmiş olarak yorumlamak mümkündür. Almanya'nın çabasıyla AT/AB tarafından tanınan Hırvatlar, Boşnaklar kadar şiddetli çatışmalar yaşamamıştır. Uluslararası desteği arkasına alan Hırvatlar 1992'de BM üyesi, 2009'da NATO üyesi, 2013 yılı itibariyle de AB'nin de son üyesi olmuştur.

3.1.1.3. Kosova

Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte, 1998 yılında Cumhurbaşkanı Milošević komutasındaki Sırp kuvvetleri, daha öncesinde anayasal özerklikleri bulunan Kosova'nın özerkliklerini feshederek Sırbistan'a bağlama girişimleri sonucu Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) ile çatışma başlamıştır¹⁵⁴. Bu yıllarda AB kendi savunma

¹⁴⁹ Peter Radan, Secessionist Self-Determination: The Cases of Slovenia and Croatia, *Australian Journal of International Affairs*, Cilt: 48, Sayı: 2, 1994, s.186. (183-195)

¹⁵⁰ "BMGK 713 sayılı karar" <http://unscr.com/en/resolutions/713> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

¹⁵¹ Multinational Observer Mission to Yugoslavia (ECMM).

¹⁵² Woodward, *a.g.e.*, s.146.

¹⁵³ "BMGK 981 nolu karar", <http://unscr.com/en/resolutions/981> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

¹⁵⁴ Adam Roberts, NATO's Humanitarian War over Kosovo, *Survival*, Cilt: 41, Sayı: 3, 1999, s.104. (102-123)

kapasitesini geliştirmek için arayış içindeydi¹⁵⁵. Dolayısıyla Kosova'daki çatışma ortamı AB'nin güvenliğini tehdit ettiği düşüncesiyle İngiltere Başbakanı Tony Blair aracılığıyla gündeme getirildi¹⁵⁶. AB Kosova'ya kendi adına bir operasyon düzenleyemese de NATO öncülüğünde Sırp güçlerinin geri çekilmesi ve savaşın sona ermesi için başlatılan operasyonlara katılmıştır¹⁵⁷. NATO Kosova savaşının en önemli uluslararası aktörüdür. NATO'nun bu noktada AB ve BM ile ayrıldığı nokta sadece gözlemci ya da uzlaşmacı rolünde olmayıp doğrudan savaşa müdahil olması olarak ön plana çıkmaktadır. AB ve BM'nin Hırvatistan ve B-H'teki başarısızlıkları göz önüne alındığında NATO Kosova'daki savaş müdahil olma konusunda kararlı davranmıştır¹⁵⁸. Sırbistan'ın BMGK kararlarına karşı gelmesi 1999 Nisan'ında NATO'nun Kosova'ya askeri operasyon başlatmasına neden olmuştur. 77 gün boyunca Kosova'ya hava saldırıları düzenleyen NATO, Sırp planlarını gerçekleştirmesini engelleyerek Kosova'dan çekilmelerini sağlamıştır¹⁵⁹.

Kosova'daki çatışmalar sonrası AB, bölgede üçüncü kez (Slovenya, Hırvatistan, B-H) çatışmaları önleyememenin başarısızlığını da tecrübe edinmiş oldu. NATO'nun operasyon gücü olmadan AB ülkeleri, kıtada çıkan çatışmalara müdahale etmekte geç kalmakta idi; bu da AB'nin siyasi olarak gelişemediğinin göstergesi olmuştur. Ayrıca Kosova bugün itibariyle de İspanya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Slovakya, Romanya ve Yunanistan tarafından tanınmamaktadır.

3.2. İlk Gelişmeler ve Tepkiler: AT ve B-H Savaşı

B-H Savaşı, 1992'de B-H'nin bağımsızlık ilanından sonra başlamış gibi gözükse de sorunun altyapı süreci daha eski tarihlere dayanmaktadır. B-H'teki etnik yapı göz önüne alınırsa, bölgede yaşayan Boşnakların ilerleyen tarihlerde hem dini hem de kültürel farklılıklar göstermelerinden dolayı sorun olabileceğini düşünen dönemin

¹⁵⁵ Maartje Rutten, From St-Malo to Nice European Defence: Core Documents, *Institute for Security Studies Western European Union*, Sayı: 47, 2001, s.9.

¹⁵⁶ Rutten, *a.g.e.*, s.11.

¹⁵⁷ Rutten, *a.g.e.*, s.11.

¹⁵⁸ "Statement to the Press" NATO, 1997, <https://www.nato.int/docu/speech/1997/s970530f.htm> (Erişim Tarihi: 14.02.2020).

¹⁵⁹ Tina Hofland, EU Military Intervention: the Past and the Future Using the Case of Yugoslav Wars, *Universiteit Leiden Press*, 2015, s.30.

yöneticileri 1960'lı yıllardan itibaren bölgede Sırplaştırma politikası izlenmiştir. Bu politikayı uygularken baskıcı bir şekilde yapmamaya ve bölge halkının tepkisini çekmeden yapılmasına özen gösterilmiş; bunu göç yoluyla yapmak istemişlerdir. Zamanla B-H'nin kuzey ve güney kısmına göç ettirilen Sırlar, bu bölgelerde çoğunluk olmuştur, ancak zaten birçok etnik farklılığı bünyesinde bulunduran B-H için bu durum başta anlaşılammış ve sorun olarak görülmemiştir. Kuzeyde Hırvatlarla Boşnakları ayıran göçler, güneyde ise Müslüman Karadağ nüfusu ile Boşnaklar arasında sivil sınır çizmiştir¹⁶⁰. Bölgede tam kontrol isteyen ve olası bir isyan durumunda Boşnakların Sırp nüfusa tehdit edilebileceği, 'B-H sadece Boşnakların değildir' denilebileceği bir demografik düzeye getirilmiştir. Bu amacı yorumlamak zor olmasa gerekir, zira Yugoslavya'nın dağılma sürecinde bağımsızlık talep eden Boşnakları dizginleyebilmek için bölgedeki Sırp nüfusa silahlar dağıtılmış, kolay bir şekilde Sırp nüfus Boşnak nüfusa düşman edilebilmiştir. Bunu yaparken Belgrad yönetimi Sırp televizyonlarında, gazetelerinde, radyolarında Boşnakların Sırlara saldıracağı propagandası yaparak Sırp azınlığın düşmanlığının uyarılmasına sebep olmuştur¹⁶¹.

Bu dönemde JNA aracılığıyla gönüllü Sırp birliklerine 51,900 ateşli silah dağıtılırken SDS militanlarına da 23,298 ateşli silah dağıtılmıştır¹⁶². Sırların konuşlandığı askeri üslerden edinilen bu sayıdaki silahların nerelere ulaştırıldığıının da belgelendiği dönemde Vogosca, Ilijas, Hadzici, Breza, Visoko, Doboj, Brcko, Bihaç gibi bölgelerin yer aldığı ispatlanmıştır ve bu bölgelerin Boşnakları çevreleyen bölgeler olması ve onları izole etmek için özenle seçilmiş olmaları dikkat çekmiştir. Ayrıca Saraybosna'da SDS üyelerinin evlerinde çeşitli silahlar ele geçirilmiştir. Silahlandırılan Sırp nüfusun içindeki radikal gruplar yahut Belgrad tarafından bölgeye gönderilen SDS militanları, Boşnak köylerinde ufak çaplı saldırılar gerçekleştirerek Boşnaklara

¹⁶⁰ Ümit Hacıoğlu ve Cüneyt Yenigün, "Bosna Hersek: Etnik Savaş – Eksik Antlaşma" Kemal İnat et. al, (der.), *Dünya Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, Nobel Yayınları, İstanbul 2004, s.6.

¹⁶¹ Colonel W.C Garrison U.S Army, "Information Operations and Counter-Propaganda: Making a Weapon of Public Affairs", *Strategy Research Project*, 1999, s.13-17.

¹⁶² Jovan Divjak, "The First Phase, 1992-1993: Struggle for Survival and Genesis of the Army of Bosnia-Herzegovina", Branka Magas ve Ivo Zanic (der.) *The War in Croatia and Bosnia – Herzegovina 1991 – 1995*, Frank Cass Publishers, 2001, s.154.

müdahalelerde bulunmuştur ve düşmanlığın bir seviye daha artmasını sağlamıştır¹⁶³. Can güvenliğini korumak isteyen Boşnaklar da mukabil davranınca bölgedeki Sırlar can güvenliklerinin olmadığını ve burada azınlık oldukları için korunmaya ihtiyaçları olduğunu JNA'ya bildirerek, korunma talep edilmesi JNA'nın bu bölgelere asker yollayabilmesi için bahane oluşturmuştur.

Kutuplaştırmayı arttıracak girişimlere bir yenisini daha eklenerek, Boşnaklar bağımsızlığını ilan etmeden önce B-H'te azınlık halinde bulunan Sırlar, B-H Sırp Cumhuriyeti'ni ilan ederek gelecekte gerçekleşecek çatışma sinyallerinden bir yenisini vermiştir. Ancak AT/AB içinde bu olaylar hala 'devletin kendi içinde çözülmesi gereken sorun/iç savaş' olarak görüldüğü için olaylara müdahil olunmamıştır. Bosnalı Sırların bu girişimine ve AT'nin girişimleriyle Lizbon'da bir araya gelen Sırp, Boşnak ve Hırvat liderlere B-H'te bağımsızlık referandumu yapılması tavsiyesinde bulunulmuş, ancak Bosnalı Sırp lider Karadžić¹⁶⁴ referanduma kesinlikle karşı olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen, 29 Şubat 1992'de B-H'te bağımsızlık referandumu yapılmıştır. Ancak Bosnalı Sırlar, kendi aldıkları bağımsızlık kararını öne sürerek referandumu boykot etmiştir. Bunun üzerine, bölgede iki taraf farklı referandumları tanıyınca ve Belgrad'ın desteğini arkasına alan Bosnalı Sırlar, Boşnaklara yönelik çeşitli saldırılara başlamış ve çatışmalar giderek artmıştır¹⁶⁵. Çatışmaların arkasında yine halkı provoke eden SDS ve

¹⁶³ Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History*, New York University Press, New York 1996, s.352-354.

¹⁶⁴ Radovan Karadžić, SDS'nin kurucuları arasında yer aldı. BM tarafından da tanınan B-H'teki Sırp Cumhuriyeti başkanlığı ve başkomutanlığı görevlerini üstlendi. Ayrıca Bosna Kasabı olarak da tanınmaktadır. 1995 yılında hakkında çıkarılan yakalama kararına rağmen Karadžić'in uzun süre kaçak yaşaması ve Sırbistan'da yönetimde olan milliyetçilerin onu koruması AB'yi rahatsız ederken Karadžić'in bir an önce yakalanması için Sırbistan'a baskı uygulanmıştır. Nitekim İngiliz istihbarat birimi olan MI6 Karadžić'in yerini tespit ederek yakalanmasına yardımcı olmuştur. Sırbistan'da milliyetçi hükümetin yerini batı yanlısı hükümete bırakması da bu yakalanmada büyük rol oynamıştır. 21 Temmuz 2008 tarihinde Belgrad'da belediye otobüsünde yakalanan Karadžić, 2009 yılında ilk kez hâkim karşısına çıktı ve 24 Mart 2016'da Srebrenitsa'da ikisi soykırım, beşi insanlığa karşı suç ve dördü savaş kurallarını ihlal etmekten 14 ayrı suçtan suçlu bulundu ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından 40 yıl hapse mahkûm edildi. Temyiz edilen bu dava sonucunda Karadžić'in cezası ömür boyu müebbet cezasına çevrildi.

¹⁶⁵ David Anderson, *The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary*, Parliamentary Research Service, 1995, s.12-13.

JNA güçleri, istikrarsız ve sivillerin birbirini öldürdüğü bir ortam oluşturarak JNA'nın bölgeye müdahalesine olanak sağlamayı amaçlamıştır.

29 Şubat 1992'de Boşnaklar için B-H'in bağımsızlık referandumu gibi önemli bir gelişme yaşanırken, bu gelişmeyle uluslararası toplum ve kıta Avrupası bölgede çatışmaların azalacağını düşünmüştür ancak uzlaşmadan oldukça uzak olan Belgrad yönetimini aslında ne kadar az tanıdıklarını görmüşlerdir.

29 Şubat 1992'de alınan kararla Sırbistan ve Karadağ, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etmiş ve Miloşeviç de buna istinaden Mayıs 1992 ayında B-H'te bulunan JNA mensuplarını geri çekeceğini duyurmuştur¹⁶⁶. Ancak, bunu zaman kazanmak adına yapan Miloşeviç, aksine bölgeye daha çok askeri sevkiyat yapılmasını sağlamıştır. Karadağ ve Sırbistan'dan oluşan iki cumhuriyetli federe devlet ilanından sonra, uluslararası toplum Sırbistan'ın B-H'in içişlerine karışmayacağını, bölgedeki ordusunu çekerek çatışmaların sonlanacağını ve silahlandırılan Sırp sivillerin silahlarının toplanacağını ümit etse de, bir nebze de olsa düşündüklerinin aksine bir durum gerçekleşme ihtimaline karşı AB, AGİK ve BM temsilcileri 9 Mart 1992 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirdikleri toplantıdan sonra Yugoslavya ile ilgili konularını birleştirmeye karar vererek Sırbistan'ı 'durdurmaya' çalışmışlardır. ABD eski Dışişleri Bakanı James Baker ise, o dönemde B-H'teki olayları sadece "dikkatle izlendiğini" açıklayarak¹⁶⁷ Sırbistan'a sadece 'gözdağı' vermeye çalışmıştır.

Uluslararası aktörlerin bu tür çabalarına rağmen, B-H'in bağımsızlık referandumu sonucuna bağlı olarak bağımsızlığını ilan etmesiyle, Boşnak-Sırp çatışmaları şiddetlenmiştir. Avrupa Komisyonu (AK) dönem başkanı olan Jose Cutileiro öncülüğünde Lizbon'da gerçekleşen konferanstan ortaya çıkan Carrington-Cutileiro Planı'nda B-H'in üç (Hırvat-Sırp-Boşnak) bölgeye bölünerek üniter bir devlet yapısı ile yönetilmesi gerektiği kararı çıkmıştır. Ancak bu planın detaylarının eksik kalması ve Boşnakların bölgede daha kalabalık olması bu planın başarılı olamayacağını

¹⁶⁶ Daniel Bethlehem ve Marc Weller, *The Yugoslav Crisis in International Law*, Cambridge University Press, 1997, s.509.

¹⁶⁷ İsmail Soysal ve Şule Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna Hersek Sorunu: Olaylar – Belgeler 1990-1996*, İSİS Press, İstanbul 1997, s.17.

göstermiştir¹⁶⁸. Bunun yanı sıra Sırpların da planla ilgili çekinceleri mevcut idi. Planla birlikte eski devletin parçalanabileceğini düşünen Sırplar planı reddetmiştir¹⁶⁹. Boşnak tarafına ise planı kabul etmeleri yönünde AT tarafından baskı uygulansa da ABD'nin desteğini arkasına alan İzzetbegoviç, planı kamuoyu önünde reddetmiştir¹⁷⁰. Bundan sonra bölgedeki Sırp saldırıları artmıştır.

İşte bu noktada, BM'nin tanımlamasında etnik temizliğin nasıl ifade edildiği hatırlanmalıdır: *“(etnik temizlik) bir etnik veya dini grubun bir diğer etnik ya da dini grubu belirli bölgelerde ortadan kaldırmak için planlanmış şiddet ve terör yöntemlerini içinde barındıran politikadır. Ayrıca etnik temizlik, belirli grupların bölgeden çıkarılması için güç veya sindirme kullanılarak homojen bir alan yaratmak anlamına da gelir ve uluslararası hukuka aykırıdır. Eski Yugoslavya’da yürütülen politika ve birçok uygulama raporlarına dayanılarak bölgede etnik temizlik ‘cinayet, işkence, keyfi tutuklama, gözaltı, yargısız infazlar, tecavüz ve cinsel saldırı, hapsetme yoluyla alı koyulma, meskûn alanlarındaki sivillerin zorla çıkarılması, yerinin değiştirilmesi, sınır dışı edilmesi, kasıtlı askeri saldırı veya sivillere ve sivil alanlara yönelik saldırı tehditleri ve mülkün tahribatına yol açmak gibi örneklerin insanlığa karşı suç teşkil ettiği ve bu eylemlerin etnik temizlik olduğu”*¹⁷¹ belirtilmiştir. Etnik temizlik tanımını 1994 yılında bu şekilde açıklayan BM ve diğer uluslararası örgütler, 1 Nisan 1992 tarihinde Sırp milislerin B-H’in Biyelyina kentinde yaptıklarını ‘etnik temizlik’ olarak tabir etmelerine¹⁷² rağmen adeta izleyici rolünü üstlenmişlerdir. Aradan geçen iki senede ne değiştiği bilinmemekle birlikte, BM'nin sonradan tanımladığı bu terim lalettayin tanımlanmamış, Sırp milislerin B-H’te gerçekleştirdikleri sonucunda tanımlanmıştır. Esas sorun, BM'nin bu tanımındaki her suçun B-H’te gerçekleşiyor olması ve fakat hiçbir aktörün bu olaya durdurmak için müdahil olmamasıdır.

¹⁶⁸ Vincent Rigby, “Bosnia – Hercegovina: The International Response”, 1994, para. 18. [http://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp374-e.htm#\(7\)end](http://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp374-e.htm#(7)end) (Erişim Tarihi: 20.08.2019).

¹⁶⁹ Catherine Guicherd, “The Hour of Europe: Lessons from the Yugoslav Conflict”, *The Fletcher Forum of World Affairs*, No: 159, 1993, s.163.

¹⁷⁰ Robert W. Tucker, David C. Hendrickson, “America and Bosnia”, *The National Interest*, No: 33, 1993, s.19.

¹⁷¹ “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı” – 1994/674, 27 Mayıs 1994, s.33. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1994/674 (Erişim Tarihi 25.03.2018).

¹⁷² Soysal ve Kut, *a.g.e.*, s.17.

Bu sırada, JNA birlikleri Sırbistan'dan Saraybosna ve Tuzla'ya hareketliliği gözlemleyebilmek için, stratejik bir nokta olan Drina'yı işgal etmişlerdir. Böylelikle B-H'teki büyük şehirlerin çevresine konuşlanmışlardır. 4 Nisan 1992'de JNA sırf elindeki silahların menzilini tespit edebilmek için Saraybosna ve çevresindeki banliyöleri bombalamaya başlamış, ertesi gün Vraca'da yer alan polis karakolu bombalanırken, sonraki gün JNA ve Çetnikler, Foça'ya girerek Boşnakları topluca öldürmeye başlamışlardır¹⁷³.

6 Nisan 1992'de AB Bakanlar Konseyi aldığı kararla B-H'i tanıdığını ilan etmiş ve Sırlara da son bir fırsat vermek amacıyla, Yugoslavya sorununun barışçıl yollarla çözülmesine katkıda bulunmaları halinde, Sırbistan üzerindeki ambargoyu kaldıracaklarını ilan etmişlerdir¹⁷⁴. AB bu kararıyla Sırbistan'ın barışçıl yolları kullanmaya yöneleceğini düşünüyorken; JNA ve Sırp milisler Saraybosna'yı bombalayarak binlerce kişinin ölmesine ve evsiz kalmasına neden olmuştur¹⁷⁵. İlginç olan bir diğer nokta ise, 14 Nisan 1992 tarihinde ABD'nin, JNA'nın, sınırları uluslararası olarak tanınmış B-H devletinin içişlerine askeri müdahalede bulunmasından dolayı Sırbistan'ı kınayarak, B-H'teki çatışmaların sorumlusunun Miloşević olduğunu, bu duruma son verilmezse Sırbistan'ın uluslararası toplumdan dışlanacağını ve Sırbistan'a karşı önlemler alınacağını söylemesi; ve fakat Sırbistan'a karşı uyarıların 1992 yılında yapılmasına rağmen, 1995 yılına kadar Sırbistan'ı hiçbir aktörün durduramamasıdır¹⁷⁶.

Uluslararası toplumun müdahale etmeye niyeti olmadığından emin olan Miloşević için bu uyarılar çok fazla önem arz etmemiştir. Nitekim, sözgelimi sabah bölgede ateşkes imzalayıp, akşam ateşkesi bozabildiği bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde JNA'nın generallerinden olan Veljko Kadiyeviç¹⁷⁷ o dönemde yaptıklarını itiraf eder nitelikte konuşmalar yaparak Hırvatistan ve Boşnaklara karşı düşmanlığını gizlemeden konuşmaya devam etmekteydi. JNA'nın ülkedeki olumsuz iç koşullara

¹⁷³ Divjak, *a.g.e.* s.157.

¹⁷⁴ Soysal ve Kut, *a.g.e.*, s.17.

¹⁷⁵ Richard C. Hall, "Sarajevo Siege of 1992-1995", Richard C. Hall (der.) *War in The Balkans, An Encyclopedic History from the Fall of the Ottoman Empire to the Break-up of Yugoslavia*, Santa Barbara, ABC-CLIO, 2014, s.265.

¹⁷⁶ Soysal ve Kut, *a.g.e.*, s.17.

¹⁷⁷ Veljko Kadiyeviç, *My View of the Break-up: An Army Without a State*, Belgrad 1993, s.128.

rağmen kendisine verilen görevleri yerine getirdiğini ve getirmeye devam edeceğini vurgularken, Hırvatistan'da Sırp halkıyla birlikte Sırp Krayina'yı özgürleştirdiklerini ve Hırvatları Vance-Owen Barış Planı'nı¹⁷⁸ imzalamaya zorunlu bıraktıklarını dile getirmiştir. Sırp General Kadiyeviç¹⁷⁹ bu dönemde adeta uluslararası toplumu hafife alarak, uluslararası koşulların izin verdiği ölçüde, önce JNA'nın daha sonra JNA aracılığıyla kurduğu Bosna Sırp Cumhuriyeti Ordusu'nun Sırp topraklarını özgürleştirmesi, Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin korunması, B-H'teki Sırp halkının çıkarlarının ve haklarının savunulması için bu bölgeye askeri müdahale yapılmasını görev olarak görmekteydi.

Savaş devam ederken B-H ordusunun durumuna gelince, kendi toprak bütünlüğünü ve yapısını koruyabilecek gücü haiz bir ordudan söz etmek mümkün değildir. AB'nin yanı başında, eski Yugoslav ordusuna sahip olan Sırbistan ile, askeri kapasitesi kıyaslanamayacak şekilde zayıf olan B-H'in çatışmalarına göz yuman uluslararası toplum, ambargolarla¹⁸⁰ iki tarafın da gücünün sabit kalmasını sağlamaktan öte bir gelişim gösterememiştir. Mayıs 1992'de BM Güvenlik Konseyi, Sırbistan-Karadağ'ın, B-H'te etnik temizlik ve saldırganlığının devam etmesi sebebiyle çeşitli geniş çaplı ticaret, mali, politik yaptırımlar uygulayarak Sırbistan-Karadağ'ı zayıflatmak ve bölgedeki silah kaçakçılığını durdurmayı amaçlamıştı. Ancak bu yaptırımlar etkili bir

¹⁷⁸ Vance-Owen Planına göre, B-H'in üniter devlet yapısı korunacak, ancak topraklar etnik kökenlere göre Boşnaklara, Sırlara ve Hırvatlara ayrılacaktı. Kanton adı altında on bölge oluşturulacak, bu kantonlardan üç kanton Boşnaklara, üç kanton Sırlara, iki kanton Hırvatlara verilirken bir kantonda da Boşnak-Hırvat karışık olacaktı. Buna ek olarak, Saraybosna askerden arındırılmış bölge olacaktı. Her kantonun kendi yasama organı olacak, buna karşın merkezi hükümetlerin kantonlar üzerinde askeri güç kullanma yetkisi olmayacaktı. Ayrıca Bkz: Tom Gallagher, *The Balkans After the Cold War: from Tyranny to Tragedy*, Routledge, Londra 2003, s.103.

¹⁷⁹ Kadiyeviç, *a.g.e.*, s.162.

¹⁸⁰ "BM 757 sayılı karar", 30 Mayıs 1992: Sırbistan ile her türlü ticaret, bilimsel ve teknik işbirliği, spor ve kültürel faaliyetler, hava yolculuğu, hükümet yetkililerinin seyahat etmesini yasaklanmıştır. UN Resolution (UNSCR) 757 <http://unscr.com/en/resolutions/757> (Erişim tarihi: 25.04.2018),

"BM 787 sayılı karar", 16 Kasım 1992: Sırbistan'a karşı her türlü gemi yolculuğu, ticareti yasaklanmıştır. UNSCR 787 <http://unscr.com/en/resolutions/787> (Erişim tarihi: 25.04.2018),

"BM 820 sayılı karar", 17 Nisan 1993: Sırp bölgelerine ithalat-ihracat yasağı getirilmiştir. UNSCR 820: <http://unscr.com/en/resolutions/820> (Erişim tarihi: 25.04.2018),

"BM 942 sayılı karar", 23 Eylül 1994: Bosnalı Sırp'ların her türlü ekonomik faaliyetlerinin engellenmesi, varlıklarının dondurulması, mal ve hizmetlerin yasaklanması karardır. UNSCR 942: <http://unscr.com/en/resolutions/942> (Erişim tarihi: 25.04.2018).

şekilde kontrol edilemeyerek süreç amacına uygun idare edilememiştir. Esasında, ambargodan önce de yüksek askeri kapasiteye sahip Sırbistan'ın bu savaşta insanlık dışı davranışlar gösterebileceği öngörülebilir bir durum idi. 1990 yılında B-H için hazırlanan anayasaya göre B-H'in korunması, cumhuriyetin iç düşmanlara karşı savunulması Yugoslav Toprak Savunması (TO) tarafından yapılacaktı. Ancak ordunun komuta kademesi Sırp generallerden ve "Büyük Sırbistan" fikrinin savunucularından oluşmakta; ayrıca silahsızlandırıldığı için Boşnaklar, anayasada geçen bu savunma gücünün işe yaramayacağını bilmekte idi¹⁸¹.

3.3. Saraybosna Kuşatması (11 Haziran 1992), AB, BM

11 Haziran 1992 tarihine gelindiğinde, bölgeden çekilmek için tarih veren Sırlar çekilmemiş ve Saraybosna tamamen kuşatılmıştır. Sırlara karşı AT'nin dış politikası kararsız kalmış, ortak bir dış politika yine belirle(ye)memiş ve üyeler bireysel kararlar almaya, senkronize olamamaya devam etmiştir. Önceden ifade edildiği gibi, ekonomik anlamda nisbi olarak kısa sürede ortak karar alabilen AT, aslında çok önemsedikleri ve Avrupa ilkeleri arasına yerleştirmiş olduğu "insan hakları" kavramının ihlale uğradığı B-H'te ivedi politika üretememiştir.

Keza, BM gözlemcileri B-H'te can güvenlikleri olmadığı gerekçesiyle bölgeden ayrılmıştır. Ancak elbette bölgede yetersiz ve yavaş müdahale eden aktörün sadece BM olduğunu ifade etmek yanlış olacaktır, çünkü bu sorunda BM, AB ile koordine hareket ederek çatışmaları 'gözlemlemektedir.' Bu bağlamda, BM Güvenlik Konseyi'nin 743¹⁸² sayılı kararı ile Hırvatistan ve Sırbistan arasındaki çatışmaları durdurmak için kurulan UNPROFOR, B-H'teki durumun giderek vahimleşmesinden dolayı B-H'e kaydırılmıştır¹⁸³. Hırvatistan'daki gözlemcilere ek olarak B-H'e 100 gözlemci daha eklenmiş, devamında durumun 'bekledikleri' gibi olmadıklarını gördüklerinde Mostar'a 40 gözlemci daha gönderilmiştir.

¹⁸¹ Divjak, *a.g.e.*, s.158.

¹⁸² "Birleşmiş Milletler 743 sayılı karar" 21 Şubat 1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> (Erişim Tarihi: 26.03.2019)

¹⁸³ "Birleşmiş Milletler 749 sayılı karar", 7 Nisan 1992, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/749\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/749(1992)) (Erişim Tarihi: 26.03.2019).

UNPROFOR B-H'te görevlendirilmeden önce, BM içinde sorun oluşturan girişimler olmuştur. İlki, dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Gali, B-H'te gözlemlenen Yugoslavya raporunu Güvenlik Konseyi'ne sunarken bölgedeki durumu 'trajik, tehlikeli, şiddet dolu ve kafa karıştırıcı' olarak nitelendirmiştir. Ne var ki, beklenenin aksine raporun sonucunda B-H'e barış gücü göndermek için uygun koşulların olmadığı belirtilmiştir. BM genel sekreterliğini yapan bir üst düzey görevlinin skandal olarak yorumlanabilecek kararı sonrasında, 1992 yılında, AT tarafından barış sürecinin yürütülmesini sağlayan yetkili Lord Carrington, Gali'nin yapamadığını yaparak, BM'nin Hırvatistan'daki görevlerini büyük ölçüde arttıran birtakım hamlelerde bulunmuştur. AT temsilcisinin elinde bulunan yetkiyi kullanması bir tarafa, BM ile görüşmeden böyle bir hamle yapması BM temsilcisi Gali tarafından olumsuz karşılanmıştır. Her iki taraf arasındaki sorun, 1992 yılında yapılan düzenleyici anlaşma ile çözülürken, B-H yine AT'nin ve BM'nin "gözünden kaçmaya" devam etmiştir. Carrington'un bu hamlesinden sonra, Carrington görevden alınırken yerine David Owen¹⁸⁴ getirilmiştir.

749 sayılı kararla B-H'e giden UNPROFOR'un İngiliz ve Fransız birliklerinden oluşuyor olması ise, ABD ve Avrupalı devletler arasında çeşitli anlaşmazlıklara yol açmıştır. Bu sırada ABD, BM'yi daha sert tedbirler alması konusunda uyararak, bölgedeki şiddetin giderek arttığını bunun önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. AT, BM ile hareket ettiği için aslında ABD'nin bu uyarısı bölgede bulunan İngiliz ve Fransız birliklerine yönelik olmuştur¹⁸⁵. Fakat ABD'nin bu uyarısı sonuç vermemiştir; bunun altında İngiltere ve Fransa'nın o dönemde Belgrad'a yakın oluşlarını görebilmek mümkündür. BM tarafından çıkan kararla, İngilizler ve Fransızlar kendilerine ateş açılmadığı sürece ateş açmama yetkisini kullanarak bölgede sert tedbirler alınması konusunda isteksiz olmuşlardır. Bu da Belgrad'a cesaret vermiş, uluslararası toplumun burada Sırp politikalarını engelleyemeyeceğinin anlaşılmasına ve saldırılarını sertleştirmesine neden olmuştur. ABD'nin bu uyarısından sadece birkaç gün sonra, 27

¹⁸⁴ David Owen, 1992-1995 yılları arasında eski Yugoslavya'da AT/AB'nin barış müzakerecisi olarak görev yapmış İngiliz siyasetçidir. BM barış müzakerecisi Cyrus Vance ile beraber Vance-Owen Barış Planı'nı hazırlamıştır.

¹⁸⁵ Anderson, *a.g.e.*, s.13.

Mayıs'ta Saraybosna'da ekmek kuyruğunda bulunan sivillerin üzerine Sırp milisler tarafından açılan ateş sonucu 16 kişi ölümlen, 140 kişi de yaralanmıştır. Bu sırada barış süreci için Lizbon'da konferansta AT taraflarına ek olarak bulunan B-H heyeti, haberi öğrenince konferansı terk etmiştir¹⁸⁶.

ABD söz konusu uyarısına benzer bir tavsiyeyi de 1993 yılında yapmış ve bölgedeki silah ambargosunun B-H üzerinden kaldırılıp B-H'e silah temini yapılmasını ayrıca saldıran Sırp'ların da NATO uçaklarıyla vurulması gerektiğini belirten '*lift and strike*' politikasını öne sürmüştür¹⁸⁷. Nitekim, BM ve AT ciddi bir misilleme yapacak ve Belgrad'ı geri çekilmeye zorlayacak eylemleri onaylama konusunda çok isteksiz davranmıştır. Hatta bölgede konuşlanan UNPROFOR birliklerinin bir kısmı, bir süre sonra can güvenlikleri olmadığı ve güç kullanamadığı gerekçesiyle bölgeden geri çekilmiştir¹⁸⁸.

Böylelikle, sert tedbirlerle karşılaşmayan Sırp'lar, saldırılarını arttırarak hareket etmekteyken, BM Güvenlik Konseyi tarafından 757 no'lu karar¹⁸⁹ yayınlanmıştır. Bu kararla birlikte, Sırbistan'a getirilen yaptırımlar, etkili görünse de savaşı durdurmak için yetersiz olduğu açıkça görülmüştür. Ayrıca, aralarında Yunanistan, Romanya ve Rusya'nın bulunduğu devletler ambargoları delerek bu kararın işlevsiz hale gelmesine neden olurken, Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararın gerekçesinde, sadece Belgrad'ın gerçekleştirdiği saldırılar kınanmış, bunun ötesindeki insan hakları ihlali kınamalarından bahsedilmemiştir. 15 Haziran 1992'de İzzetbegoviç ile Hırvat lider Franjo Tudjman bir ortak bildiri yayınlıyarak, B-H ile Hırvatistan arasında diplomatik işbirliği kurduklarını ve Sırp'lara karşı birlikte mücadele edecekleri bir ittifak kurduklarını açıklamışlardır¹⁹⁰. Ayrıca bildiride ekonomik alanlarda da işbirliği yapılacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine Saraybosna üzerindeki Sırp saldırıları artmıştır.

¹⁸⁶ Soysal ve Kut, *a.g.e.*, s.21.

¹⁸⁷ Anderson, *a.g.e.*, s.13.

¹⁸⁸ "Former Yugoslavia - UNPROFOR (United Nations Protection Force)" September 1996. http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm (Erişim tarihi 27.03.2018).

¹⁸⁹ "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 757 sayılı karar ve Bosna Hersek", [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/757\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/757(1992)) (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

¹⁹⁰ Jure Kristo, *Deconstructing the Myth: Franjo Tudjman and Bosnia and Herzegovina*, Hrvatski Institute Za Povijest, 2010, s.50.

15 Haziran 1992’de soykırımlarından birisini daha gerçekleştiren Sırp lar, Nisan’dan beri kuşatma altında tuttıkları ve 14.000’den fazla Boşnak sivilin yaşadığı Vişegrad’a saldırarak binlerce kişiyi öldürmüştür. Vişegrad’da gerçekleşen soykırımın sorumluları olarak Milan Lukiç ve Sredoye Lukiç insanlık suçları ve savaş suçları nedeniyle Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Davanın yargıcı Peter Robinson, bu soykırım ile alakalı olarak, “kanlı ve acımasız saldırılar, insanları tuzağa düşürerek onları yakmak, insanoğlunun insanlıktan çıktığı andır” yorumunu yapmıştır¹⁹¹.

10 Temmuz 1992’de, İzzetbegoviç AGİK konferansında B-H’te Sırp lar tarafından sivillerin katledilmesine devam edildiğini ve burada soykırım yaşandığını dile getirmişse de müdahale edilecek kadar etkili olamamıştır¹⁹², ancak küresel aktörlerin dikkatini çatışmaya çekmek adına, dönemin Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand 28 Haziran 1992 tarihinde bölgeyi gözlemlemek için ziyaret edeceği bildirilmiştir. Saraybosna kuşatma altındayken gerçekleşen bu “teatral” olarak tanımlanabilecek ziyaret sırasında, İzzetbegoviç, Mitterrand’a kampları ve katliamlar ile ilgili raporları sunmuş ve bu konuyla ilgili bir soruşturma açılması için komisyon hazırlamıştır. Ne var ki, Mitterrand daha fazla bilgi istemediğini belirtirken, Bosnalı Sırp ların ne tür tepkiler verdiğini sormakla yetinmiştir. Ancak ertesi gün ne bu ziyaret ne de İzzetbegoviç’in söyledikleri Fransız basınında yer almıştır. Mitterrand’ın ziyareti esnasında bile Sırp tankları Boşnakların üzerine ateş açmış fakat bu görmezden gelinmiştir¹⁹³. İzzetbegoviç’in sunduğu raporlar ertesi gün Hırvatistan büyükelçisine teslim edilerek B-H’teki etnik temizlik ile ilgili bilgi toplanması istenmiştir. Bunun sonucunda Fransa’ya B-H’teki sivil katliamı, kamplar, tutuklular, çok sayıda Boşnak’ın sınır dışı edilmesi, yaygın tecavüzler ile ilgili 19 mektup gönderilmişse de Fransız Dışişleri Bakanlığı bu konunun üstüne gitmemiş ve daha fazla bilgi talebinde bulunmamıştır.

¹⁹¹ “Eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi Milan & Sredoje Lukic Davası” – Lahey, 20 Temmuz 2009.

<http://www.icty.org/en/press/milan-luki%C4%87-and-sredoje-luki%C4%87-convicted-war-crimes-vi%C5%A1egrad> (Erişim tarihi: 27.03.2018).

¹⁹² Kader Özlem, *Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası 1991-2014*, Dora Yayıncılık, 2016, s.118-119.

¹⁹³ Chris Jones, “François Mitterrand’s Visit To Sarajevo”, *Diplomacy & Statecraft*, No: 28:2, 2017, s.309.

Ardından Roy Gutman¹⁹⁴ adında bir gazeteci tarafından yayınlanan B-H ile ilgili raporlar yavaş yavaş Fransız kamuoyu ve medyasında etkili olmuştur ve manşetlere taşınmıştır¹⁹⁵. Gutman, Hırvatistan ve B-H’te yaşanan insan hakları ihlali ve şiddetle ilgili hazırladığı haber/raporla Amerika’daki Columbia Üniversitesi tarafından gazetecilik, edebiyat ve müzik gibi alanlarda verilen Pulitzer ödülünün 1993 yılında kazanmış bir gazetecidir¹⁹⁶. Savaş başlamadan önce bölgedeki gerilimi görüp B-H’i ve Yugoslavya’yı ziyaret etmiş, önemli temaslar gerçekleştirerek doğrudan Banya Luka’daki liderlerle temas kurarak JNA yönetimindeki Manyatsa toplama kampını ziyaret edebilmiştir. 20 Aralık 1992 tarihinde New York Times¹⁹⁷ (1992) gazetesinde Sırpların Saraybosna havaalanından geçici olarak çekilmesiyle Gutman, ekibiyle bölgeye giderek orada yaşananlar ile ilgili yaptığı haberinde, Gutman ve ekibinin, birincil tanıklarla görüştüğünden, kadınların işkencelere ve tecavüzlere uğradığını gözlediğinden bahsedilmiştir. Gutman’ın raporları dünya medyasında çok büyük yankılar uyandırmış; Amerikan ve Alman gazeteleri, raporları ve fotoğrafları ön sayfalarında, haber kanalları önemli gelişme olarak, radyolar ise son dakika haberi olarak yayınlamıştır¹⁹⁸. Raporun yayınlanmasından sadece birkaç gün sonra İngiltere’nin önemli haber kanallarından ITV ekibi, B-H’te bulunan Omarska ve Trnopolje kamplarını dikenli teller ardından gizlice görüntülemeyi başarmıştır¹⁹⁹. ITV’nin yayınladığı görüntülerle B-H’teki katliam nihayet dünya kamuoyuna ulaştırılmış olsa da, söz konusu yayınlar AB ve BM’nin savaşın başından beri izlediği ambargo politikasının değiştirilmesi doğrultusunda yeterli olmamıştır. B-H’teki çatışmaların engellenememesi

¹⁹⁴ Bosna Hersek’te yaşanan katliamı raporlayan ve bu raporu ile birlikte Pulitzer ödülünü kazanan Amerikan gazeteci.

¹⁹⁵ Karen E. Smith, *Genocide and the Europeans*, Cambridge University Press, 2010, ss.111-112.

¹⁹⁶ “The Pulitzer Prizes, Roy Gutman of Newsday”, Long Island, NY, 1993 Prizes. <http://www.pulitzer.org/winners/roy-gutman>. (Erişim Tarihi: 29.03.2018).

¹⁹⁷ “What Has the World Done for Bosnia? A Diary of Disgrace”, Şubat 1992, <https://www.nytimes.com/1992/12/20/opinion/what-has-the-world-done-for-bosnia-a-diary-of-disgrace.html>. (Erişim tarihi: 29.03.2018).

¹⁹⁸ Paul Williams, “The International Community’s Response to the Crisis in Former Yugoslavia” Branka Magas ve Ivo Zaniy (der.) *The War in Croatia and Bosnia – Herzegovina 1991-1995*, Frank Cass Publishers, Londra 2001, s.277.

¹⁹⁹ Penny Marshall, “21 Years After the War the Ground in Bosnia is Giving up its Secrets”, <http://www.itv.com/news/2013-10-14/more-than-20-years-after-the-war-the-ground-in-bosnia-is-giving-up-its-secrets/>. (Erişim tarihi: 29.03.2018).

ve uluslararası aktörlerin yeterince aktif olamaması, aslında savaşın başından beri uygulanan soykırımı, bir sonraki aşaması ve zirvesi olan Srebrenitsa'ya taşımıştır. Tüm dünyanın gözü önünde gerçekleşen soykırımı tepkiler zamanında verilememiştir. Srebrenitsa'da soykırım olacağı uzun zamandır görülebilen bir durumken AT/AB, NATO, BM gibi etkin kurumların bu soykırımı engellemek için önemli bir hamle yapmaması ve beklentileri karşılayamaması eleştirilen bir noktadır.

3.4. Srebrenitsa: Sona Doğru ve Soykırım

Holokost'tan sonra Avrupa devletleri, Avrupa'da bir daha böyle bir soykırımın yaşanmaması için "bir daha asla" söylemini benimsemişlerdir. Bu söyleme rağmen AB ülkeleri B-H'te yaşanan soykırımı engelleyebilmek için ekonomik ve gümrük ambargolarından öteye geçememiş, ciddi bir askeri müdahalede bulunamamıştır.

Srebrenitsa'da yaşanan soykırım, B-H Savaşı'nın sonlarına denk gelen bir doruk noktası olmuştur.²⁰⁰ Srebrenitsa soykırımı yaşanmadan önce, uluslararası toplum ve örgütlerin acil müdahale etmesine neden olabilecek onlarca olay gerçekleşmiş olmasına rağmen ne BM, ne AB, ne de NATO Sırp'ların saldırganlığını engelleyecek girişimde bulunmuş, dünyanın en büyük çaplı soykırımlarından birisine engel olamamıştır. Buna karşın, Srebrenitsa soykırımının arka planında yaşananlar ise, bu bölgede mutlak bir Sırp saldırısı olacağını işaretleriydi. Paradoksal bir biçimde uluslararası toplum ve medya Saraybosna'ya odaklanmışken, aslında Srebrenitsa'da yaşanacakları engellemeye yönelik önlem alınmamış idi.²⁰¹

Srebrenitsa, Sırp sınırına 15km'lik bir mesafede bulunması ve Drina Nehri'nin sınır olarak ortadan kaldırmak istenmesinden dolayı, konum olarak Bosnalı Sırp'lar için büyük önem ifade ediyordu. Öyle ki, Sırp General Radovan Radinoviç, Merkez Podrinje²⁰² bölgesinin stratejik öneminden söz ederken, bu bölge olmadan Sırp Cumhuriyeti'nin ve Sırp etnik bölgesinin toprak bütünlüğünün gerçekleşemeyeceğini

²⁰⁰ Edina Becirevic, *Genocide on the Drina River*, Yale University Press, 2014, s.16.

²⁰¹ "Srebrenica: a 'Safe' Area Part2 – Dutchbat in the Enclave", s.20. <http://www.cnj.it/documentazione/Srebrenica/NIOD/NIOD%20Part%20II.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.05.2018).

²⁰² Drina Nehri havzasının Slav adıdır.

açıklamıştır²⁰³. Böylelikle, hedefledikleri Sırp Cumhuriyeti'nin alanına ulaşabilmek için Bosnalı Sırlar, bu bölgedeki Sırp olmayanları bölgeden kaçırmak için askeri teçhizatını kullanarak soykırım yapmaya başladılar. Bölgenin, batıdaki Boşnakların bulunduğu bölge ile çok fazla bağlantısının olmaması ve Sırların Jepa adlı bölgeye gerçekleştirdiği saldırılar sonucu kırsaldan göçen Boşnaklarla birlikte Srebrenitsa'nın nüfusu 60.000'e kadar yükselmişti. 1995'in bahar aylarında Bosnalı Sırların, Karadziç'in Jepa ve Srebrenitsa arasındaki bölgenin en kısa sürede temizlenmesi ve birleştirilmesi için aldığı emir doğrultusunda gerçekleştirilen saldırılar Srebrenitsa'da yaşayan Boşnakların hayatta kalma umutları üzerinde büyük bir güvensizlik durumu yarattı²⁰⁴. Srebrenitsa'da hem nüfusun artması hem de çevresinin Sırlar tarafından kuşatılmasından dolayı insanlar temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiş ve şehirdeki yaşam iyice zorlaşmıştı. Sırların, Srebrenitsa'daki Boşnakları yıldırım ve güçsüz kılmak için gerçekleştirdiği psikolojik şiddet artarak devam etmiş, şehrin elektriği, suyu kesilmiş, bölgeye gönderilen tıbbi malzemenin geçişine izin verilmemiştir²⁰⁵.

Sırların Srebrenitsa etrafını kuşatması ve şehre sürekli taciz ateşlerinde bulunması sonucu Boşnak Subay Naser Oriç komutasındaki 150 kişilik Boşnak grubu Sırları az da olsa geri püskürtmeyi başarmış ancak bu olayın hemen üzerine 16 Nisan 1993 tarihinde BM Güvenlik Konseyi 819 sayılı kararı kabul ederek Srebrenitsa ve çevresini güvenli bölge ilan etmiştir²⁰⁶. Böylece Srebrenitsa ve çevresinde gerçekleşen saldırılara karşı her iki tarafın da UNPROFOR tarafından korunacağı ifade edilmiştir. Ancak devam eden süreçte dönemin Ghali, kararın askeri müdahaleyi kapsamadığını açıklayan bir talimatı²⁰⁷ UNPROFOR Komutanı General Lars Eric Wahlgren'e bildirmiş ve bölgedeki çatışma hali düşünüldüğünde, UNPROFOR'un bölgede bir nevi etkisiz bir unsur olacağını açıklamıştır. BM'nin almış olduğu bu karar daha çok bölgenin

²⁰³ Andre Klip ve Goran Slutier (der.), *Annotated Leading Cases: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia 2001*, Intersentia Publishers, 2004, s.601.

²⁰⁴ Katherine G. "Southwick Srebrenica as a Genocide? - The Kristic Decision and the Language of Unspeakable", *Yale Human Rights & Development Law Journal* Sayı 8, 2005, ss.194-195.

²⁰⁵ Smail Cekic vd. *Genocide in Srebrenica - United Nations "Safe Area" in July 1995*, Institute for the Research Crimes Against Humanity and International Law, 2001, s.42.

²⁰⁶ "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 819 sayılı karar" 16 Nisan 1993 [https://undocs.org/S/RES/819\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/819(1993)) (Erişim Tarihi: 1.04.2018).

²⁰⁷ İlker Alp, "Srebrenitsa Soykırımı", *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 52, 2017, s.160.

silahsızlandırılması ile alakalı olmuştur. Boşnaklar güvenli bölgeye alınarak kendilerini Sırp saldırılarına karşı korumak için edindikleri, az sayıdaki silahlarını UNPROFOR askerlerine teslim ederek, ‘güvenli bölge’ olan Srebrenitsa’da Sırp milislerine karşı korunacakları bildirilmiştir. Ancak bu bölgede tam koruma sağlanacağına dair bir garanti verilmemiş olup, aksine belirli bir güvenlik derecesinde korumanın sağlanacağı söz konusuydu. Ayrıca Boşnakların elindeki silahları toplama konusundaki girişim, Sırp'lara karşı yapılmamış ve zaten elinde sınırlı sayıda silah bulunan Boşnakların silahları tamamen toplanarak, Boşnaklar açık hedef haline getirilmiştir²⁰⁸.

‘Güvenli bölge’ teriminin uluslararası hukukta net bir tanımının olmaması ve ilk defa Srebrenitsa’da uygulanması soruna neden olmuştur²⁰⁹. Güvenli bölge söylemine güvenen, çoğunluğunu kadın ve çocuğun oluşturduğu binlerce Boşnak, Srebrenitsa’ya kaçarak Sırp saldırılarından korunacağını düşünmüştür. Nitekim bu tarihe kadar BM’nin Boşnakları ne düzeyde koruduğu göz önüne alındığında, Boşnakların silahsızlanması Sırp'lar için önemli bir fırsat oluşturmuştur.

UNPROFOR’un silah kullanamaması, silahsızlandırılan Boşnaklar ve ciddi bir yaptırım uygulanmayan Sırp'lar: BM’nin ve uluslararası toplumun Srebrenitsa’da inşa ettiği güvenli bölge bu unsurlardan oluşmakta idi ve ciddi bir savaşın olmadığı bir bölgede bile sorunlara yol açabilecek yöntemler, Sırp'ların, Boşnakları katlettiği bölgelerde gevşek bir şekilde uygulanmaya başlamıştı. Nitekim bölgedeki DUTCHBAT²¹⁰ askerlerinin komutanı olan Albay Thomas Jakob Peter Karremans’ın²¹¹

²⁰⁸ Ali Dikici, “Bosna’da Savaşında Bir İhanetin Öyküsü: Srebrenitsa Katliamı”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı 6, 2005, s.137.

²⁰⁹ Nederlands Instituut voor Ooelogsdocumentatie, *Srebrenica Reconstruction, Background, Consequences and Analyses of the Fall of a Safe area*, The Institute, 2002, s.710. http://publications.niod.knaw.nl/publications/srebrenicareportniod_en.pdf (Erişim Tarihi: 22.07.2019).

²¹⁰ DUTCHBAT: Bosna Hersek’te barışı koruma operasyonlarına katılan Hollandalı taburdur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 819 sayılı kararı ile B-H’te müslüman yerleşkelerde oluşturulan güvenli bölgelerin korunmasını üstlenmişlerdir.

²¹¹ Srebrenitsa’da UNPROFOR komutası altında konuşlanan DUTCHBAT III birliğinin Komutanı olan Karremans, Sırp askerleri tarafından esir alınarak Srebrenitsa’da soykırımın gerçekleşmesini engelleyememiştir. Ratko Mladić tarafından sorguya çekilen ve bu görüntüleri sosyal medyada yer alan Karremans ile ilgili, Mladić ile işbirliği yaptığı konusunda şüpheler bırakmıştır. Nitekim Mladić’in Karremans’ı serbest bırakması ve Srebrenitsa’dan hediye ile ayrılması bu şüpheleri kuvvetlendirmiştir. Ayrıca Karremans başarısızlığının ardından döndüğü Hollanda’da Albaylığa terfi etmiştir. Bkz: “Ratko Mladic – Srebrenica Fontana Hotel”, 11

bildirdiği gibi Sırlar insani malzemenin bölgeye girmesini engellemekte ve Boşnaklara sık sık taciz ateşi açmaktaydı. Srebrenitsa'ya gelen insani malzemeyi bile koruyamayan UNPROFOR'un insanları nasıl koruyacağını ise düşünülmediği anlaşılmaktadır.

Srebrenitsa'da soykırım gerçekleşmeden önce uluslararası aktörler, Londra'da konferans²¹² düzenlemiştir. Konferanstan Sırlara karşı müdahale kararı çıkacağını umanların sayısı bir hayli fazlaydı ancak konferansta geçen tartışma, bölgede kimin söz sahibi olacağına ilişkindi. NATO'nun mu, AB'nin mi, yoksa BM'nin mi sözünün geçeceği, ayrıca hava saldırısı olup olmayacağı hususları, netlikten uzak idi. Başta BM Özel temsilcisi olan Yasushi Akashi de Janvier, herhangi bir hava saldırısına karşı dururken, Ghali de NATO'nun hava saldırısına şahsi veto hakkını kullanıyor; bu da uluslararası toplumda tartışmalar oluşmasına neden oluyordu²¹³.

Konuyla ilgili olarak, söz konusu dönemde yaşananları doğrudan tecrübe etmiş olan önemli bir yetkilinin aktardıklarını ele almak faydalı olacaktır. Dönemin politika yapıcılarında Colum de Murphy dönemin BM komutanlarından Rupert Smith ile Split'te bir araya geldiğini ve Smith'in Londra Konferansı'nı bir "talihsizlik" olarak nitelendirdiğini, "anahtarın kimin elinde olduğunu bilmediğini dile getirdiğini" aktarmıştır²¹⁴. Smith'in de dile getirdiği gibi, bölgede "anahtarın" kimde olduğunun belli olmamasıyla kimin nereye müdahale edeceği ve bu müdahalenin emrini kimin vereceği belirsizliği bölgeyi çözümsüzlüğe sürüklemiştir. Öte yandan, Londra Konferansı'nda İngiltere eski Başbakanı John Major ve ABD eski Dışişleri Bakanı Warren Christopher arasında geçen diyalog da bölgedeki kararsızlığı, ne yapılacağını bilinmediğini ve insanlık dramının bir süre daha engellenemeyeceğini ispatlar nitelikteydi. Major, Sırlara BM'nin güvenli alanlarına saldırmaya devam ederse sonucunda neler olabileceğini göstermek gerekeceğini ifade ederken, Christopher ise, Boşnakların artık boş tehditlere kulak asmayacağını, gereken ne ise onun yapılması gerektiğini

Temmuz 1995 https://www.youtube.com/watch?v=idf_sdeVpO4&t=1s (Erişim Tarihi: 22.07.2019).

²¹² "Londra Konferansı", 12 Aralık 1995 https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951209_LondonConferenceConclusions.pdf (Erişim Tarihi: 16.06.2019)

²¹³ Dikici, *a.g.e.* s.200-201.

²¹⁴ Colum de Murphy, *Aza Beast Savaşın Köklerine İnmek – Bir Bosna Savaşı Günlüğü*, (Çev. M. Sina Baydur), Terazi Yayınları, 2013, s.19.

savunmuştur. İşte bu ikircikli durumda bir tarafta BM adına konuşan olarak İngiltere'nin, diğer tarafta da NATO'nun sert askeri müdahalesini isteyen ve NATO adına konuşan ABD'nin yaklaşım farklılığını tespit etmek mümkündür. ABD bu noktada BM'nin zayıf kaldığını ve bunun gelecekte meydana gelebilecek olaylara karşı BM'nin otoritesini zedelediğini ve gecikmeden NATO askeri müdahalesinin yapılması gerektiğini de savunmuştur²¹⁵.

Bu esnada, 6 Temmuz'dan itibaren BM'nin koruması altındaki güvenli bölge Srebrenitsa'ya saldırılarını arttıran Sırp güçleri, şehre roket ve topçu atışları gerçekleştirerek DUTCHBAT güçlerini geri çekmek ve Srebrenitsa'ya giden yolları ele geçirmek istiyordu²¹⁶. Gece boyunca DUTCHBAT'e ve Srebrenitsa'ya taciz ateşlerine devam eden VRS²¹⁷ güçleri, ertesi gün öğlen saatlerinde gözlem duvarına tank ile atış yaparak yıkılmasına sebep olmuştur. Durumun ciddiyetini kavrayamayan DUTCHBAT komutanı Karremans, VRS'nin faaliyetlerini Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusu (ARBiH) ve DUTCHBAT'i provoke etmek ve korkutma amaçlı planladığını ancak her koşulda hava yardımına ihtiyaç olabileceğini raporuna eklemiştir²¹⁸. Karremans'ın raporu kanıt eksikliğinden dolayı BM genel merkezine iletilmeyerek önlem alınmamasına ve durumun ciddiyetinin kavranamamasına sebep olmuştur²¹⁹. 11 Temmuz 1995 günü DUTCHBAT'in tespit ettiği VRS hedeflerinin NATO'nun yakın hava desteği ile imha edileceği düşünülüyordu²²⁰. Bunun üzerine NATO 20 adet uçakla bölgeye yakın hava desteği sağladı ancak Sırp'ların elinde rehin olan BM askerleri ve bölgedeki Hollanda askerlerinin çekilmesi sonucu, Sırp'lar Srebrenitsa'ya rahatça giriş yapmış ve şiddetli bir direnişle karşılaşmamıştır. DUTCHBAT ve NATO herhangi bir ateş açma ya da planlandığı gibi hava saldırısı gerçekleştirilmeden, BM'nin güvenli

²¹⁵ Nigel Hamilton, *Bill Clinton: Mastering the Presidency*, Arrow Books, 2008, ss.493-497.

²¹⁶ Jan Willem Honig ve Norbert Both, *Srebrenica: Record of a War Crime*, Penguin Books, New York, 1997, ss.7-8.

²¹⁷ 12 Mayıs 1992'de kurulan Sırp Cumhuriyeti Ordusu'nun kısaltma kullanımınıdır. Sırpça adı: *Vojaska Republike Sprske*'dir. B-H savaşında aktif bir şekilde kullanılmıştır.

²¹⁸ Honig ve Both, *a.g.e.* s.9.

²¹⁹ "Birleşmiş Milletler Genel Kurul, Report of the Secretary-General Pursuant to General Assembly Resolution 53/35, The Fall of Srebrenica", s. 58, md. 247 http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_549_1999.pdf. (Erişim Tarihi: 24.06.2019).

²²⁰ Honig ve Both, *a.g.e.* s.20.

bölgesi Srebrenitsa, içindeki binlerce Boşnak ile birlikte Sırp güçlerinin eline geçmiş oldu²²¹.

Ertesi gün Sırp güçleri Srebrenitsa içindeki erkekleri yaşlarına göre ayırmaya başlamıştır. Bu sırada DUTCHBAT komutanları Sırpların Cenevre Sözleşmesi'ne²²² uygun olarak esirlerin yargılanacağını düşündü ve Sırlara yardım ederek Boşnak erkeklerin, kadınların ve çocukların ayrılmasına yardım etmiştir. Ancak bu süreç yine BM'nin planladığı gibi gerçekleşmedi, bölgedeki kadınlar ve çocuklar²²³ Potoçari kentine gönderilirken, erkekler ise soykırımın gerçekleştirilebilmesi için Sırp güçlerinin elinde Srebrenitsa'da bırakıldı. Srebrenitsa'da soykırım devam ederken, AB, Sırlarla uzlaşabileceği konusunda ısrarına devam ediyordu. AB müzakerecisi Carl Bildt, Korgeneral Rupert Smith, Miloşević ve Mladiç Belgrad'da görüşme gerçekleştirmiş ancak Mladiç'in bu toplantıya katılması hususu gizli tutulmuştur. Mladiç toplantıda bölgedeki Boşnakları boşaltmak için harcadığı yakıtın karşılanmasını isteyecek kadar ileri boyutlarda uluslararası toplumu hafife alırken, uluslararası toplum ne Mladiç'e ne Miloşević'e gereken tepkiyi vermiştir. Hatta, Vulliamy'nin *The Guardian*²²⁴ gazetesindeki yazısında belirttiği üzere, Hollanda taburu ertesi gün Sırlara 30.000 litre yakıt vermiştir.

Toplantılardan bir türlü çıkmayan kararlar, sonuçları uzun süredir ön göremeyen uluslararası toplum ve kıtasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 'bir daha asla' söylemini benimseyen AB'nin yetersizliği karşısında Sırp güçleri Srebrenitsa'da Boşnaklara karşı soykırımını gerçekleştirmiştir. Sırpların B-H'te yaptığı soykırımları

²²¹ "BM Genel Sekreterinin 53/35 sayılı BMGK Kararına Göre Raporu: Srebrenitsa'nın Düşüşü" s. 67-68, md. 300-305 http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_549_1999.pdf. (Erişim Tarihi: 24.06.2019).

²²² Cenevre Sözleşmesi'nin temel amacı, esirlere karşı ırkından, dilinden, dininden ve cinsiyetinden dolayı ayırım yapmadan insani şekilde davranılmasını sözleşme ile garanti altında almaktır. Ayrıca esirlerin hiçbir şekilde öldürülemeyeceğini, esirlere işkence edilemeyeceğini, onur kırıcı davranışlar sergilenemeyeceğini açıklar. 12 Ağustos 1949 Tarihli "Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri" <https://www.icrc.org/ar/download/file/35023/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>. (Erişim Tarihi 24.06.2019).

²²³ 15 yaşından küçük olanlar.

²²⁴ Ed Vulliamy ve Florence Hartmann, "How Britain and US Decided to Abandon Srebrenica to its Fate", *The Guardian*, 4 Haziran 2015, Para 42. <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/04/how-britain-and-us-abandoned-srebrenica-massacre-1995>. (Erişim Tarihi: 01.04.2018).

tamamen planlayarak ve elbette Belgrad'ın yönlendirmesi ve yardımlarıyla yaptıkları anlaşmıştır. Bunu yaparken uluslararası toplumu kendilerinden uzak tutmak için soykırım bitene kadar emrivaki davranışlar sergilemiş ve uluslararası toplumu oyalama yolunu tercih etmişlerdir. Dünyanın büyük güçlerinin de içinde bulunduğu, mevcut çalışmanın esas öznesi AB ve ona ek olarak BM ve NATO gibi kuruluşlar, Sırp'ların bu davranışını çözümlenmekte geç kalmıştır. Dolayısıyla beklenen son kaçınılmaz olmuş, Srebrenitsa'da Temmuz 1995'te en az 8372 kişinin öldürülmesinin önüne geçilememiştir. Bu soykırımın sonuçlarıyla birlikte, AB'nin bölgede barışı sağlamak için ortak bir dış politika sergileyemediği gözlemlenebilir bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

AB'den bahsederken aslında Birliğin tüm üyelerinden ve ODGP'sinden bahsedilmiş olsa da bu savaşta, Temas Grubu'nda olmaları hasebiyle Birlik içinde kilit rol oynadığı bilinen Almanya, Fransa, İngiltere'nin, Bosna Savaşı'ndaki rolleri ve konumlarını anlamak önemlidir. Bu devletlerin B-H savaşındaki tutumları ve Srebrenitsa'ya verdikleri uzun soluklu tepkiler, aslında AB'nin bölgede ne tür bir politika izlediğinin yansıması niteliğindedir. Bu nedenle, izleyen bölümde anılan devletlerin söz konusu soykırıma yaklaşımları ele alınmaktadır.

BÖLÜM IV

B-H VE SREBRENİTSA'DA GERÇEKLEŞEN SOYKIRIMA GİDEN SÜREÇTE ALMANYA, FRANSA VE İNGİLTERE'NİN POLİTİKALARI

4.1.Almanya

Almanya, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kıtada söz sahibi olmak ve bölgenin en önemli aktörü olduğunu göstermek amacıyla idi. Bu yüzden Yugoslavya'da yaşanan krizi iyi yönetmek ve ABD'yi, olabildiğince Avrupa kıtasından uzak tutarak bölgede tek güç olmak istediği idi. Nitekim Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıyarak ve Sırlara karşı bu iki ülkeye verdiği ciddi destekle öne çıkan Almanya, krizin devam eden sürecinde B-H'e karşı benzer tutumu sergilememiştir. Bu noktada ise Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya ile olan tarihsel münasebetleri öne çıkmaktadır.

4.1.1.Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya'yı Tanımasının Arka Planı

23 Aralık 1991 tarihinde Alman hükümeti, Hırvatistan ve Slovenya'yı koşulsuz ve tek taraflı tanıyarak AB içerisinde tartışmalar yaratan bir adım atmış oldu. Almanya'nın almış olduğu bu kararlar birlikte Yugoslavya'nın dağılması hızlanmış oldu. Almanya'nın bu iki ülkeyi tanıması aslında AT/AB içindeki ODGP ile çelişmekteydi. Çünkü AT/AB üyeleri ortak hareket etmeyi amaçlamışlardı. Ancak Almanya'nın bu hamlesiyle birlikte çok taraflı bir anlaşma daha ilk anda ortadan kalkmıştır. Devam eden süreçte Almanya'nın AT/AB'ye yaptığı baskı ve tek taraflı sorunu çözme girişimleri sonrası Fransa Dışişleri Bakanı olan Roland Dumas, Almanya'ya Maastricht ruhunun "nerede olduğunu" sorarken, Slovenya ile Hırvatistan'ı tanımalarının AT/AB'yi yirmi

yıl geriye götüreceği konusunda uyarmıştır²²⁵. Ancak, Almanya Hırvatistan ve Slovenya'yı tek taraflı tanımayı tercih ederken, Yugoslavya'daki krizi çözme konusunda ise çok taraflı bir çaba olması gerektiğini savunmuştur. Almanya'nın bu noktadaki tutumunu anlamak için Slovenya ve Hırvatistan ile olan geçmişteki bağı önem arz etmektedir. Hem Yugoslavya'daki krizin çok taraflı anlaşmalarla çözüleceğini savunması hem de Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık sürecinde gösterdiği desteğin B-H'in bağımsızlık sürecinde gösterilmemesi, Almanya'nın tutumunu tartışmalı hale getirmektedir.

4.1.2. Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya ile Olan Tarihsel Bağının Yugoslavya Savaşı'na Yansıması

Almanya'nın Avrupa kıtasındaki tarihinin çok eski zamanlara dayanması ve Yugoslavya'da yaşanan savaş sırasında Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıyarak aslında ortak hareket etmesi gereken AT/AB'den ayrılarak her iki ülkeyi de AT/AB'den daha önce tanımasını iki aşamalı incelemek gerekmektedir. İlk olarak her iki ülke ile olan tarihsel bağı, içi içe geçmiş kültürü ve ortak savaşlar vermesinin Almanya'nın bu iki ülkeye Yugoslavya savaşındaki üstlendiği rolü etkilemesidir. Buna ek olarak Almanya'nın AT/AB içerisinde konumunu güçlendirmek istemesi, Avrupa kıtasındaki gücünü diğer üyelere göstermek ve Topluluğun içindeki rekabetten galip çıkmak isteği olarak görülebilir.

4.1.3. Alman – Sloven İlişkilerinin Altyapısı

Slovenler ile Alman ırkının ilk tanışması tarihin çeşitli dönemlerinde gün yüzüne çıkmıştır. On birinci yy'da Aşağı Avusturya²²⁶ diye adlandırılan bölgenin Almanlaştırılması sonucu, diğer Slavlardan izole edilen Slovenler on dördüncü. yy'a gelindiğinde Habsburg İmparatorluğu'nun etkisi altında kalmıştır. Habsburg İmparatorluğu'nun Sloven topraklarına yerleşmesiyle birlikte, Slovenler uzun süre kendi

²²⁵ Beverly Crawford, "Explaining Defection from International Cooperation: Germany's Unilateral Recognition of Croatia", *World Politics*, Cilt 48, no.4, 1996, s.483.

²²⁶ Aşağı Avusturya (Doğu Avusturya) adını batıdan doğuya doğru akan Enns Nehrinden alır. Günümüzde Avusturya'nın en uzun ikinci sınırı olarak da bilinir.

topraklarında köle hayatı yaşamışlardır. Bölgedeki Alman din adamları, Alman Lordları ve Alman yazarlar Slovenya topraklarında asimilasyonu sağlayarak Alman dilinin ve kültürünün bölgeye yerleşmesini sağlamıştır. Öyle ki, on dokuzuncu. yy'a kadar Almanca, Slovenya topraklarında eğitimin, kültürün ve idarenin ana dili olarak varlığını sürdürmüştür²²⁷.

Avusturya İmparatorluğu ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaflara katılan Slovenler artan vergilerle ve savaşın etkileriyle birlikte neredeyse bütün Sloven topraklarına yayılmış olan isyanlar başlattılar. On altıncı. yy'da etkili olan aydınlanma Sloven topraklarını da etkileyerek Sloven edebi dilinin temelini oluşmasına sebep olmuştur. Aydınlanma çağı sonrasında Slovenler, kendi kimlik arayışlarına başlamıştır²²⁸. Slovenlerin kendi entelektüellerinin gelişmesinde ve bilinçli bir orta sınıfın ortaya çıkmasındaki en önemli sebeplerden birisi, genişleyen demiryolu ağı sayesinde ticareti arttırmaları sonucunda milliyetçilik fikirlerini topluma aşıl原因an orta sınıf olmuştur. Alman kültürünü bünyesinde barındıran Slovenlerin ve Almanların tarihsel yakınlaşmasına önemli bir örnek de İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir²²⁹. Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya'nın topraklarına katılan tek Avrupa ülkesi olan Slovenler savaşın sonlarına doğru gerçekleştirdiği kurtuluş hareketleriyle topraklarının büyük bölümünü geri kazandılar. 1943'ün sonlarına doğru Slovenya'nın Yeni Yugoslavya'ya katılmasına karar verdiler. 1945 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Yugoslavya'nın kurucu cumhuriyetlerinden birisi oldu. Tarihin birçok döneminde Alman ırkının kurduğu devletlere dâhil olan Alman kültürünün birçok ögesini bünyesinde barındıran ve Almanlar için savaş vermiş olan Slovenler ile Almanların birçok noktada ortak özellikleri mevcuttur. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan süreçte Almanya'nın sergilediği tutum Slovenya ile Almanya'nın 11. yüzyıldan bu yana süregelen yakınlığına da işaret etmektedir.

4.1.4. Alman – Hırvat İlişkilerinin Altyapısı

²²⁷ "About Slovenia, Culture of Slovenia", Para.12. https://www.culture.si/en/Slovenia#Habsburg_rule.2C_the_counts_of_Celje.2C_Turkish_incursons_and_peasant_revolts. (Erişim Tarihi: 17.11.2019).

²²⁸ Otto Luthar, *The Land Between: A History of Slovenia*, Peter Lang, 2013, s.286.

²²⁹ Luthar, *a.g.e.* s.416.

Slovenya'nın yanı sıra Hırvatistan ve Almanya arasındaki ilişkinin temeli de dokuzuncu yy'a dayanmaktadır. Dokuzuncu yy 'da Hırvatlar ile Franklar²³⁰ arasında yaşanan savaşlarla birlikte ilk münasebetlerini kurmuşlardır. On yedinci ve On sekizinci yy'a gelindiğinde ise, Habsburg İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı savaşlardan sonra Avusturya İmparatorluğu'nun Hırvat nüfusunun yaşadığı bölgelerde nüfusun azalması sebebiyle Almanca konuşan nüfus Hırvat topraklarına yerleştirildi. İki ülke arasındaki bir diğer yakınlaşma ise Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşti. Hırvatlar bu dönemde Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan ile İttifak Devletleri²³¹ tarafında savaşa katıldılar ve önemli kayıplar verdiler. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 12 Kasım 1918'de lağvedilmesiyle birlikte Hırvatlar ve Hırvat sınırlarına yerleştirilen Almanlar Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne dâhil oldular. 1941 yılında ise Hitler'in Yugoslavya'yı işgal etmesinin sonucu olarak, bölgede Nazi-Kukla devleti olarak adlandırılacak Bağımsız Hırvatistan Eyaleti (NDH)²³² kuruldu. Birçok Nazi askerinin konuşlandırıldığı bu topraklara Yugoslav partizanlarının direnişinin artması üzerine daha fazla Alman askeri bölgeye gönderildi. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle geri çekilen Alman ordusunun yanı sıra bölgede kalan Almanlar da oldu. Yugoslavya'nın savaştan sonra Almanya'nın Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye bölünmesi üzerine Doğu Almanya'yı tanınmasıyla birlikte Batı Almanya ile ilişkileri tamamen kesildi. Ancak 1968 yılında Batı Almanya ve Yugoslavya arasında ilişkiler yeniden tesis edildi ve hatta Yugoslavya topraklarındaki Hırvatların Batı Almanya'da çalışabilmesi için anlaşma imzalandı²³³.

Hem Slovenya hem de Hırvatistan ile ilişkileri çok eskiye dayanan Almanya, her iki ülkenin vatandaşları ile birçok savaşa dâhil olmuş ve tarih boyunca çoğunlukla aynı tarafta mücadele etmişlerdir. Tarihin eski zamanlarından beri Alman kültürü, dili; Sloven ve Hırvat ırkına dayatılmıştır. Almanların eski Yugoslavya'daki savaşlarda

²³⁰ Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Kuzey sınırlarında yer alıp, Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmemiş Cermen kabilelerine verilen isim.

²³¹ Ayrıca Merkezi Kuvvetler (*Central Powers*), Bağlaşma Devletleri olarak da bilinir.

²³² Hırvatça ismi: *Nezavisna Drzava Hrvatska*.

²³³ "West Germany's Yugoslavian Guest Workers: Come for a Year, Stay for a Lifetime", Deutsche Welle (DW) <https://www.dw.com/en/west-germanys-yugoslavian-guest-workers-come-for-a-year-stay-for-a-lifetime/a-45850147>. (Erişim Tarihi: 18.11.2019).

Hırvatistan ve Slovenya'ya AT/AB'den daha önce müdahale edip, ODGP'den bağımsız her iki ülkeyi de tanıması tarihsel bağlarıyla da açıklanabilmektedir.

Almanya'nın AT/AB içerisindeki konumunu güçlendirmek istemesi, kendisine yeni müttefikler kazanma gayesi ve Topluluk içerisindeki rekabet ortamı, Almanya'yı bu iki ülkeyi tanıma konusunda daha da girişimci hale getirmiştir. Bu durum, Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan ile olan tarihsel ilişkisiyle birleştiği zaman AT/AB içinde Almanya krizi kaçınılmaz olmuştur.

4.1.5. Almanya ve AT/AB'nin Krizi

Almanya'nın AT/AB'den bağımsız olarak hareket ederek iki ülkeyi tanıma hamlesinin bir diğer nedeni ise, AT/AB'nin başarısız girişimleri ve Sırlara karşı yaptığı tehdidin olumsuz sonuçlanması olmuştur. Temmuz 1991'de gerçekleştirilen AGİK'te Almanya Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher Sırp saldırganlığının arttığını, bu yüzden AT/AB üyelerinin acilen Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıması gerektiğini, böylelikle Sırp saldırganlığını kıracağını savunmuştur. Diğer üyeler ise olası tanıma halinde Sırp saldırganlığının artacağını ve daha çok kan döküleceğini; Yugoslavya'daki krizi, ülkenin bütünlüğünü bozmadan çözmek gerektiğini savunmuştur²³⁴. Ancak JNA'nın Hırvatistan'a saldırılarının devam etmesi durumunda, Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıyacaklarını söylese de²³⁵ Sırpların Hırvatistan'dan çekilmeyi reddetmesi sonucu, Sırlara karşı yapılan tanıma kozu havada kalmış, tanıma gerçekleşmemiştir. Sırplarla gerçekleştirilen müzakerelerden sonuç alınamaması ve AT/AB'nin çözüm için Batı Avrupa Birliği'ni (BAB) askeri güç olarak kullanmak istemesi fakat bunun reddedilmesi, Almanya'nın, Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıma isteği konusunda elini güçlendiren bir diğer gelişme olmuştur. Sırpaların saldırganlığının azalmaması sonucu AT/AB, tanıma konusunda Almanya'nın konumunu benimsemeye başladı. Sırbistan ve Karadağ'ın diğer Yugoslav kurucu cumhuriyetlerini, federal liderliği dışında bırakması sonucu, AT/AB Yugoslavya'dan kopan hiçbir cumhuriyetin Yugoslavya'nın meşru halefi olmayacağını açıklamıştır. Bu açıklama sonrası

²³⁴ Jonathan Eyal, *Europe and Yugoslavia: Lessons from a Failure*, Royal United Services Institute for Defence Studies, Londra, 1993, s.46.

²³⁵ Crawford, *a.g.e.* s.494.

Almanya'nın eli daha da güçlenmiştir²³⁶. Ancak, AT/AB üyeleri Hırvatistan ve Slovenya'nın hızlı bir şekilde tanınmasıyla birlikte, tanınmanın vereceği cesaretle Hırvatistan ve Slovenya'nın Sırp saldırılarına karşı askeri talepte bulunabileceği düşüncesi varlığını sürdürmüştür²³⁷.

Fransa, İspanya, Hollanda ve İngiltere, Slovenya ve Hırvatistan'ın hemen tanınmasını yanlış bir hamle olarak yorumluyorken; İtalya, Avusturya ve Polonya; Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımaya hazır olduklarını söylemişlerdir. Bu ülkelere ek olarak İsveç, AT/AB ile hareket edeceğini duyurmuştur²³⁸. Almanya'nın destekçisi olan ülkelerin İkinci Dünya Savaşı'ndaki faşist ülkeler olması, Almanya'yı rahatsız etmiştir. Bu yüzden Danimarka ve Belçika'yı da kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Almanya'nın kıtada AT/AB'den bağımsız olarak gerçekleştirdiği hamleler, İngiltere ve Fransa tarafında rahatsızlık uyandırırken BMGK kararı ile Almanya'yı hedef olarak Yugoslavya'daki siyasi dengeyi tek taraflı hareket ederek bozmaması gerektiği konusunda uyarılmıştır. İngiltere ve Fransa'nın öncüsü olduğu BMGK kararına Almanya'nın tepkisi sert olurken 15 Aralık 1991'de yaptığı açıklama ile 1992'ye girilmeden önce iki ülkeyi de tanıyacağını bildirmiştir²³⁹. AT/AB'den bağımsız hareket eden Almanya, iki ülkeyi de tanıyarak AT/AB'ye kendisinin de kıtada önemli bir güç olduğunu ispatlamış oldu.

4.1.6. Almanya'nın B-H Savaşındaki Tutumu

Hırvatistan ve Slovenya'nın Almanya tarafından kısa bir sürede tanınması ve Sırp'lara karşı gözdağı verilmesi, Boşnakların da bağımsızlığını ilan etmeleri için cesaretlendirici olmuştur²⁴⁰. Ancak, Almanya'nın Slovenler ve Hırvatlar ile olan geçmişinin de getirdiği tarihsel bağın ikinci plana atılması, Boşnakların Almanya'dan beklenen desteği alamamasıyla sonuçlanmıştır. Almanya Hırvatistan ve Slovenya'yı

²³⁶ Marc Weller, "The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia", *The American Journal of International Law*, Cilt 86, no.3, 1992, s.595.

²³⁷ Eyal, *a.g.e.* s.60.

²³⁸ Crawford, *a.g.e.* s.496.

²³⁹ Tomas Zipfel, "Germany and the Recognition of the Sovereignty of Slovenia and Croatia", *Perspectives*, no.6/7, 1996, s.138.

²⁴⁰ Hami Aksoy, "EC's Response to the Crisis in Yugoslavia", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, sayı: 1, Ankara 2002, s.47.

tanyarak AT/AB içerisinde yaşıdığı krizi B-H'i de tanıyarak tekrarlamak istememesinden dolayı da B-H Savaşı'nda Hırvatistan ve Slovenya'daki krizlerde davranıldığı gibi hızlı davranmamıştır.

Mayıs 1992'de Almanya Dışişleri Bakanı'nın değişmesiyle birlikte göreve gelen Klaus Kinkel, Almanya'nın müttefikleriyle sıkı ilişkiler içinde olacağını, bir daha asla tek taraflı diplomatik bir girişiminin olmayacağını duyurarak Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınması sürecindeki dış politikayı eleştirerek bundan sonraki süreçte Almanya'nın AT/AB ile hareket edeceğini ve Almanya'nın dış politika önceliğinin Avrupa'daki tutumunun yeniden uyumlaştırılması ve ortak yaklaşımı güçlendirmek olarak duyurmuştur²⁴¹. 22 Mayıs 1992 tarihinde B-H'in, AT/AB, ABD ve BM tarafından tanınmasıyla birlikte, bölgedeki Sırp saldırganlığının azalacağı düşünülse de, bu durum Sırp saldırılarını durdurmak için yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine Sırpı durdurmak için daha önce de bahsedildiği üzere²⁴² bölgeye uygulanan ambargo B-H'e karşı uygulanan çifte standardı gözler önüne sermiştir.

B-H savaşı devam ederken, Kinkel Haziran 1992'de toplanan AGİK konferansına katılmıştır. Konferansta B-H savaşının durumu ve gidişatı ile ilgili konuşmalar yapılsa da hiçbir karar alınmadı. Ağustos 1992'de Londra'da düzenlenen ve savaştaki tüm tarafların davet edildiği konferanstan ise Sırp tarafına insani biçimde davranması gerektiği uyarısı yapıldı. B-H Dışişleri Bakanı Haris Silaydžić ve Kinkel, konferansların sonuçlarına şüpheci yaklaşarak bu uyarının Sırpı durdurmayacağını düşündüler. Ancak Kinkel, konferanslarda elde edilen bazı kararlardan memnun kalmıştı. BM'nin Sırbistan ve Karadağ üzerindeki ambargoyu daha sıkı denetlemesi ve Yugoslavya'daki sorunun çözümü için Vance ve Owen'ın plan sunması, AB-BM arasındaki ilk işbirliği olarak görünüyordu. Almanya 1992 yazında B-H'te yaşanan savaşa, ortaklarından bağımsız bir şekilde hareket ederek müdahale etmeyeceğini, Hırvatistan ve Slovenya'daki savaşlarda olduğu gibi AB'yi harekete geçirmeye hazır olmadığını açıklamıştır²⁴³.

²⁴¹ Woodward, *a.g.e.* ss.199-191.

²⁴² Bkz. s.41.

²⁴³ Pond, *a.g.e.* s.121.

Bu minvalde evirilen Alman yaklaşımlarından bahsedilirken, esasında, Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış ilişkilerde benimsediği *zivilmacht* ilkesinden zaman zaman sapma kaydedebileceğinin gözlemlenebildiği de belirtilmelidir. Bilindiği üzere, Almanya'nın Soğuk Savaş dönemi dış politikası daha çok İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları ile şekilleniyordu. Bunun sonucu olarak, “bir daha asla” üzerinde şekillenen, savaş istemeyen, Batı bloğuyla entegrasyonu ve ‘*Ostpolitik*’ini gerçekleştirmek isteyen bir Alman dış politikası ortaya çıkmıştır²⁴⁴. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ve devletlerin bağımsızlıklarını tanımasının ardından Kinkel, uluslararası toplumdan Sırp tarafına geri adım attırmak için uluslararası bir askeri güç yaratılmasını isterken, Boşnak ve Hırvat yetkililerin de Sırlara karşı askeri operasyon yapılması isteklerini desteklediğini belirtmiştir²⁴⁵. Nitekim, Almanya'nın bu çağrısı BM gündeminde dikkat çekmiştir. Avusturya ve Macaristan tarafından da desteklenen askeri müdahale fikri, söz konusu ilk evrelerde ABD, İngiltere ve Fransa tarafından reddedilmiştir. Akabinde, Federal Yugoslavya'nın başbakanlığını yapan Milan Paniç, BM'ye çözüm için bir plan hazırlanacağı sözünü vermiş ancak bu sırada Sırp güçleri B-H'te çeşitli bölgelere saldırılarına devam etmiştir²⁴⁶. Önerinin reddedilmesini, aslında ABD, Fransa ve İngiltere'nin bölgedeki çıkar ilişkilerine dayandığını yorumlamak güç değildir. Dönemin ABD Başkanı George Bush'un “Yugoslavya'da yaşananlar konusunda endişeliyiz, yapmamız gerekeni yapacağız ancak askerlerimizi oraya göndermeyeceğiz, Amerika dünyanın polisi değildir”²⁴⁷ sözü de Yugoslavya'ya askeri müdahale gerçekleştirilmesi için yapılan baskı sonucu söylenmiştir. Almanya ise askeri müdahale gerçekleşmesi konusunda ısrarcı davranmıştır. Olası bir askeri müdahaleyi, BM çatısı altında yapmayı da kabul etmişler, BM'nin askerleri olarak dünyanın herhangi

²⁴⁴ Bodo Weber, “Germany's Shift on Bosnia Policy”, *Democratization Policy Council*, s.16

http://www.democratizationpolicy.org/pdf/Bodo_Weber-Germanys_shift_on_Bosnia_policy.pdf. (Erişim Tarihi: 14.07.2019).

Ayrıca bkz: Elizabeth Pond, “Germany in the New Europe”, *Foreign Affairs* 71, no:2, 1992, s.114.

²⁴⁵ Sabrina Petra Ramet, “War in the Balkans”, *Foreign Affairs* 71, No:4, 1992, s.95.

²⁴⁶ Ramet, *a.g.e.* s.95-96.

²⁴⁷ John M. Goshko, “Bush on U.S. Role in Yugoslavia: ‘We’re not the World’s Policeman’”, *The Washington Post*, (12 Haziran 1992); <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/06/12/bush-on-us-role-in-yugoslavia-were-not-the-worlds-policeman/1696cecc-f941-4ec8-92de-3c977696b02d/>. (Erişim tarihi: 18.06.2019).

bir bölgesinde, ihtiyaç duyulduğu zaman görev yapabileceklerini de açıklamışlardır²⁴⁸. Almanya'nın bu açıklamasını, Sırbistan'a karşı olası NATO veya BM müdahalesinde doğrudan destek sağlayacak olması olarak yorumlamak mümkündür.

Nitekim Kasım 1994'te ABD, Almanya'dan NATO kapsamında B-H'te görev alması adına askeri talepte bulundu. Alman askerleri, BM'nin bölgeden çekilmesi durumunda da B-H toprakları içinde kalacaktı. Aralık 1994'te Alman hükümeti bu isteği kabul etmedi ancak sonrasında geçmişinde yaşattığı Holokost'tan dolayı kamuoyu ve elitlerin baskısına maruz kaldı; ayrıca hükümet bölgeye asker göndermenin BM ve NATO'da elini güçlendireceğini düşündüğü için teklifi kabul etti²⁴⁹.

Ne var ki, çatışmaların az olduğu bölgelere konuşlanan askerler, savaşın yoğun şekilde yaşandığı bölgelerden bihaber varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu hem Almanya'nın hem de NATO'nun savaşın soykırımı giden yolda askeri anlamdaki etkisizliğini teyit eder niteliktedir. Almanya uygulamış olduğu bu dış politikada yeteri kadar ısrarcı olmamıştır. Hem AT/AB nezdinde, hem de BM nezdinde gereken desteği alamamıştır. Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya'daki tutumunu B-H'te sergileyememesi de askeri müdahale talebinin ciddiye alınmamasına sebep olmuştur. Almanya'nın değişken politikası, Sırp tarafını da cesaretlendirmiştir.

Buna karşın, savaş yıllarında Almanya'nın gerçekleştirdiği en önemli politikalarından birisi bölgeden mültecileri kabul etmesi olmuştur. 1993 yılında Yugoslavya'daki savaştan dolayı ortaya çıkabilecek mültecileri hesaba katarak kurdukları Frankfurt Travma ve Sürgün Çalışma Grubu (FATRA)²⁵⁰ kâr amacı gütmeyen ve bağımsız bir örgüt olarak mültecilerin ücretsiz bir şekilde yararlanabileceği kuruluştur. FATRA'da amaçlanan, Almanya'ya gelen mültecilere psikolojik ve psikoterapik destek sağlamaktır. Almanya diğer Avrupa devletlerinden farklı olarak, B-H'teki kamplardan gelen mültecilere FATRA ile yasal statü vererek geçici koruma sağlamıştır. Ayrıca, B-H'teki kamplardan daha fazla mülteciyi Almanya'ya getirebilmek

²⁴⁸ Ronald D. Asmus, "Germany's Contribution to Peacekeeping", *National Defense Research Institute*, 1995, s.25.

²⁴⁹ Asmus, *a.g.e.* s.46.

²⁵⁰ Almanca adı: *Frankfurter Arbeitskreis Trauma und Exil*.

için de acil bir önlem planı oluşturmuştur.²⁵¹ Almanya, yaklaşık 330.000 Boşnak mülteciyi kabul ederek bu alanda üyeler arasında en fazla mülteciyi ülkesine alan devlet olurken, onu en yakından takip eden devlet, yaklaşık 160.000 mülteci ile Hırvatistan olurken, Avusturya ise yaklaşık 75.000 mülteci kabulüyle başlıca ülkelerden olmuştur²⁵². Ancak burada değinilmesi gereken bir nokta öne çıkmaktadır. Yugoslavya'daki savaşın ilk yıllarında (1992-1993) Almanya ve Avusturya Boşnakların sığınma taleplerini reddederken Slovenya ve Hırvatistan'dan 10.000 ile 12.000 arası kişiyi sığınmacı olarak kabul etmiştir.²⁵³ Almanya, B-H savaşı sırasında öncelikle bağımsızlığını ilan eden devletleri tanımak ve Sırbistan'ın saldırgan tutumuna karşı ortak askeri müdahale görüşünü savunarak AB devletlerinden ayrılmıştır²⁵⁴.

Almanya'nın Yugoslavya krizindeki amacı sosyal ve kültürel bağları olduğu Hırvatistan ve Slovenya'yı Sırp'lardan kurtardıktan sonra, bölgede AT/AB ile birlikte hareket ederek krizi yönetmek idi. Bu noktadaki en büyük noksanlık BM ve AB tarafından da tanınmış bir ülke olan B-H'e karşı çifte standart gösterilmesi olmuştur. Hırvatistan ve Slovenya'daki gibi sürecin net ve kesin bir şekilde yönetilmek istenmemesidir. Yugoslavya'da ortaya çıkan savaşa müdahale biçimleri, uluslararası toplumun olayın ciddiyetini kavrayamadan, Sırp tarafına yönelik basit ve önemli bir yaptırım gücü olmayan tehditleri Srebrenitsa soykırımına giden yolda en büyük önemi arz etmektedir. Savaşın ilk yıllarından itibaren Sırbistan'a ağır yaptırımlar²⁵⁵ içeren, daha ciddi adımlar atılmaması Sırp tarafını cesaretlendirmiştir. Bölgedeki kimlik farklılığının iyi okunmaması yani Boşnaklar ile Ortodoks Slavların savaşının daha ileriye taşınabileceğinin tahmin edilememesi ve buna göre de müdahale edilememesi Srebrenitsa soykırımında önemli bir noktadır. Almanya'nın B-H savaşı boyunca

²⁵¹ Sabine Luebben, "Testimony Work with Bosnian Refugees: Living in Legal Limbo", *British Journal of Guidance and Counselling*, No: 31:4, 2003, ss.394-395.

²⁵² Marko Valenta, *The Bosnian Diaspora Integration in Transnational Communities*, Ashgate Publishing, 2011, s.4.

Ayrıca bkz: "BMMYK 1996 yılı verileri" http://popstats.unhcr.org/en/time_series

²⁵³ Joelle Hageboutros, "The Bosnian Refugee Crisis a Comparative Study of German and Austrian Reactions and Responses", *Swarthmore International Relations Journal*, Sayı: 1, 2016, s.52.

²⁵⁴ Valenta, *a.g.e.* s.4.

²⁵⁵ Bu noktada yaptırımlardan kastedilen, sadece ekonomik veya silah ambargosu olarak yorumlanmamalı. Daha çok askeri müdahale ve kesin çözüm sağlayacak diplomatik yaptırımlar olarak yorumlanmalıdır.

uygulamış olduğu dış politika, Hırvatistan ve Slovenya'da uyguladığı dış politikaya benzer bir yapı sergilemiş olsaydı uluslararası mekanizmayı harekete geçirebilecek, AT/AB'yi daha ciddi adımlar atmaya zorlayabilirdi. Almanya'nın uluslararası toplumdaki potansiyel gücü ve mazisinde Yahudilere karşı gerçekleştirdiği soykırım sebebiyle Srebrenitsa'da gerçekleşen soykırıma müdahale edememesi ağır eleştiriler alan bir süreçtir.

1998 yılında Almanya Dışışleri Bakanı ve Şansölye Yardımcılığı görevini üstlenen Joschka Fischer, Alman Yeşiller Hareketi'nin önde gelen isimlerinden idi. Srebrenitsa'daki soykırım yaşanmadan önce Alman askerlerinin bölgeye gönderilmesine sıcak bakmayan Fischer, Srebrenitsa'dan sonra askeri müdahalenin desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Fischer'a göre, Avrupa'nın bir parçası olan Almanya'nın dünyada oynayacağı rolleri yeniden düşünmesi gerekmektedir. Çünkü B-H'teki uluslararası politikanın başarısızlığı gözle görülebilir bir durumdu. Ayrıca Fischer, Yeşillerin ve Almanların şiddet içermeyen seçeneklerinin Sırp cephesinde bir yankı uyandırmadığını savunmaktaydı. Buna ek olarak, B-H'te yaşananları faşizmin yeni bir şekli olarak yorumlamış ve Alman askerlerinin Balkanlara gönderilmesi gerekliliğini ve bu faşizmin yeni şeklinin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur²⁵⁶. Fischer ve ona yardım eden bazı Yeşiller ile birlikte Nazi geçmişinin de getirdiği suçluluk duygusuyla kamuoyunun da etkilenmesi Almanya'nın politikasının yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur²⁵⁷. 30 Ağustos'ta 1995'te başlayan Kararlı Güç Operasyonu'²⁵⁸na doğrudan katılan Almanlar için bu operasyon İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman hava kuvvetlerinin dâhil olduğu ilk harekâttır. Ayrıca, Almanya Sosyal Demokrat Partisinin (SPD)²⁵⁹ liderliğini yapan Rudolf Scharping'in, UNPROFOR'un Srebrenitsa'da seyirci

²⁵⁶ Paul Hockenos, *Joschka Fischer and the Making of the Berlin Republic: An Alternative History of Postwar Germany*, Oxford University Press, 2007, s.247.

²⁵⁷ Weber, *a.g.e.* s.16.

²⁵⁸ NATO, BM, B-H Ordusu'nun katılımıyla birlikte Sırbistan Cumhuriyetine karşı yürütülen operasyon. İngilizce adı: *Operation Deliberate Force*.

²⁵⁹ Almanya Sosyal Demokratlar Partisi. Almanca adı: *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*.

kaldığını ve başarısızlığını göstererek Kosovalı Arnavut sivilleri Sırp soykırımına karşı koruyacaklarını açıkladığı da belirtilmelidir²⁶⁰.

Diplomatik yollarla, müttefikleri ile birlikte hareket ederek B-H savaşına müdahalede etkisiz kalan Almanya'nın bu durumu üç yıl boyunca tecrübe etmesine rağmen politika değişikliğine soykırım yaşandıktan sonra gitmesi trajik bir durumdur. Almanya, Srebrenitsa'nın gerçekleşeceğini mazisindeki soykırımdan öngörebilecek bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Nitekim Srebrenitsa soykırımının gerçekleşmesiyle de Srebrenitsa'yı Auschwitz ile bir tutanların sayısı da oldukça fazla olmuştur²⁶¹. Dolayısıyla Srebrenitsa, Almanlar için bir dönüm noktası olmuş ve Eski Yugoslavya'da devam eden Sırp saldırganlığına daha sert cevaplar verilmesinde aracı olmuştur. Srebrenitsa'da yaşanan soykırım doğrultusunda söylenebileceği üzere, Almanya, 'bir daha asla' söylemi ile anılamayacaktır²⁶².

Hatırlanacak olursa, BM'nin yapmış olduğu soykırım tanımlamasının²⁶³ caydırıcılık anlamında yetersiz olduğunu savunan Verdirame²⁶⁴ 'a göre soykırımı gerçekleştiren gruba karşı ne tür bir müdahale, yaptırım gerçekleştirileceğine dair olan ucu açık tanımlama, karşı gruba karşı cesaret verecektir. Almanya'nın B-H savaşında ve Srebrenitsa'da yapılan soykırım esnasındaki tutumu da buna benzer bir durumdur. İki taraflı bakılacak olan bu durumda; ilk olarak yaptırımının belli olmamasından dolayı soykırımına devam eden grup, ikinci olarak da müdahale zorunluluğu bulunmayan ve ne tür bir müdahalede/yaptırımda bulunacağını bilmeyen üçüncü ülkedir. Ülkelerin soykırım esnasında ya da soykırımı giden süreçte müdahale etmede zorunluluk hali olmaması ve kendi çıkarlarına göre politikalar üretmeleri BM'nin soykırım tanımlamasındaki eksikliği göstermektedir.

²⁶⁰ Hanss W. Maull, "German Foreign Policy, Post-Kosovo: Still a 'civilian power?'" , *German Politics*, no: 9:2, s.6.

²⁶¹ Weber, *a.g.e.* s.16.

²⁶² Rainer Baumann ve Gunther Hellmann, "Germany and the Use of Military Force: 'Total War', the 'Culture of Restraint' and the Quest for Normality" , *German Politics*, no: 10:1 s.74.

²⁶³ Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel olarak, bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla o grubun fertlerinin öldürülmesi, fertlere ciddi boyutta fiziksel ve zihinsel zarar verilmesi, fertleri yok etme planı yapılarak yaşam şartlarının kasıtlı olarak değiştirilmesi, gruptakilerin doğumlarını engellemek amacıyla tedbirler alınmasını ve gruba mensup çocukların zorla başka gruba nakledilmesi kaidelerinden en az birisinin gerçekleşmesi olarak tanımlamıştır

²⁶⁴ Verdirame, *a.g.e.* s.580.

B-H'te ve Srebrenitsa'da gerçekleşen soykırımın Alvarez²⁶⁵'in belirttiği gibi, belli bir grup insanı ortadan kaldırma amacı olduğu, planlı, sistematik ve devam eden eylemlerden oluşması savaşın başından beri Sırp'ların sergilediği tutumla örtüşmektedir. Alvarez'in tanımlamasından yola çıkarak, Srebrenitsa'da kısa sürede öldürülen Boşnakların planlı bir ölüme kurban gitmiş olmaları artık kanıtlanmıştır. Dolayısıyla, savaşın başından beri sergilenen Sırp tutumu ile karşılaştırıldığında, Büyük Sırbistan fikrini gerçekleştirebilmek için öldürmek ve temizlemek üzerine planlanmış olan politikanın soykırım ile sonuçlanabileceği öngörülebilir bir durumdur. Almanya'nın niyet okuyuculuğunun iyi olduğunu Hırvatistan ve Slovenya örneklerinde görmek mümkündür. Sırp'ların burada gerçekleştirebileceklerini öngörmeleri sonucu Almanya'nın bu iki ülkeye olan tutumu Sırp'ların geri çekilmesine sebep olurken, B-H'te aynı tutumu sergilememesinden dolayı soykırımın sorumlularından birisi olarak karşımıza çıkmasına sebep olmaktadır.

ASİ ile ortak dış politikanın önemini kavrayan AT/AB ülkeleri Maastricht Antlaşması'na ODGP'yi bir sütun olarak yerleştirmiş idi. Bu noktada AB'nin siyasi entegrasyonunu geliştirmesi ve tamamlaması amaçlanırken Yugoslavya krizinde ve özellikle B-H'te ODGP'nin işleyişindeki bozukluklar öne çıkmıştır. İnsani değerler, demokrasi, insan hakları gibi yapı taşları üzerine inşa edilen AB, ortak hareket etme noktasında ulusal çıkarlarının etkisi altında kalmıştır. AB üyesi ülkelerin kendi aralarındaki rekabet, politika üretici olma istekleri diğer üyeleri karşılığın almasına sebep olurken, sistem kilitlenerek hızlı hareket etme kabiliyeti ortadan kalkmıştır²⁶⁶.

Almanya'nın Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa kıtasında varlığını pekiştirmek amacıyla olması başlıca Fransa ve İngiltere ile çekişmesine sebep olurken üç ülke de politika üretirken kendi çıkarlarını elde etme amaçlarından dolayı AB ortak dış politika üretmekte zorlanmıştır. Dış politikanın oybirliği ile alınan kararlar²⁶⁷ arasında

²⁶⁵ Alvarez, *a.g.e.* ss.22-26.

²⁶⁶ Hussain, *a.g.e.* ss.3-4.

²⁶⁷ Avrupa Birliği Konseyi'nin tanımına göre şu konularda oybirliği ile karar verilmektedir: Ortak dış ve Güvenlik politikaları, vatandaşlık, AB üyeliği, vergilendirmelerin ulusal yasalar ile uyumlaştırılması, AB'nin finans kaynakları, Adalet ve İçişleri alanındaki bazı hükümler, sosyal güvenlik ve sosyal korumanın ulusal yasalar ile uyumlaştırılması. <http://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/voting-system/unanimity/> (Erişim tarihi: 11.11.2019).

dahil edilmesi B-H'te insani adımlar atmaya çalışma amacı olabilecek olan üyelerin de önünü kesmiştir²⁶⁸. Bu noktadaki temel fikir ayrılığı ise, Almanya'nın Yugoslavya'da gerçekleşen krizi bağımsızlığını ilan eden ülkeleri tanıma ve Sırbaların 'Büyük Sırbistan Cumhuriyeti' fikrine karşı çıkararak müdahale etmek istemesi, diğer taraftan da İngiltere ve Fransa'nın Yugoslavya'da yaşanan krizi bir iç savaş olarak görmesinden dolayı olaya müdahale etmekten uzak durması ve çözümün bölge halkının kendi geleceğini belirlemesi ile olacağını düşünmeleridir²⁶⁹.

Almanya'nın Maastricht Antlaşması'nın imzalandığı bir dönemde Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıma girişimiyle AT/AB üyelerinden ayrı politika izlemesi ODGP'ye en başında zarar veren bir davranış olmuştur. Fransa ve İngiltere'nin sert tepkilerini alması ve karşıt görüşler Yugoslavya'daki krizi daha da derinleştirmiştir. Bir taraftan Yugoslavya'dan dağılıp, bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetleri tanıyarak sorunu çözmeye çalışan Almanya, diğer taraftan Yugoslavya'nın varlığını devam ettirmesi gerektiğini düşünen ve bağımsızlıklara karşı çıkan İngiltere ve Fransa; ODGP'nin daha en başta ikilemde kalması ve ODGP'nin yapısının etkisizliği ile ilişkilendirilebilir.

Almanya'nın ODGP'den bağımsız hareket etme isteğinin Hırvatistan ve Slovenya ile olan tarihsel bağından kaynaklandığı, görülebilecek bir husustur. Çünkü benzer tutumu B-H'te göstermeyerek asıl amacının Yugoslavya'daki krizi çözmek yerine tarihsel bağının bulunduğu iki cumhuriyeti tanıyarak, kıtada kendisine güç kazandırmak istemesi ile ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla Almanya'nın ODGP'den bağımsız hareket etmesini planlı bir politika olarak görmek yerine, Yugoslavya'daki krizi iki cumhuriyeti tanıyarak kendi lehine fırsata çevirme amacı güttüğü ifade edilebilir. B-H'te benzer davranışı sergilemeyişi de, AT/AB'den almış olduğu tepki ve B-H ile tarihsel bir bağının bulunmaması olarak yorumlanabilir. Almanya B-H savaşına doğrudan müdahil olmak istemeyerek müttefikleriyle birlikte hareket edeceğini açıklamıştır. Ancak kıtada savaş istemeyen, "bir daha asla" söylemini benimsemiş bir ülke için, B-H'te sergilenen politika, başarısızlığı temsil etmektedir.

²⁶⁸ Chelotti, *a.g.e.* s.52.

²⁶⁹ Hasani, *a.g.e.* s.267.

4.2. Fransa

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ve sonrasında Avrupa kıtasının ve Birliğin bir diğer önemli ülkesi olan Fransa ise Almanya'dan daha farklı bir politika izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle kıtada güçlenmek isteyen Almanya, Soğuk Savaş'ın da bitmesiyle özellikle siyasi ve ekonomik açıdan etkin bir güç halini almıştır. Yugoslavya'daki krizi idare etme konusunda da gündem belirleyici olmak istemesi ve AB ülkelerinin karar alma konusundaki yavaşlığından faydalanarak hızlı hamleler yaparak; Hırvatistan, Slovenya ve B-H'in tanınmasında etkin rol oynamıştır. Fransa'nın Almanya'dan farklı olarak elinde bulundurduğu BM daimî üyeliği, Yugoslavya'da ortaya çıkan krizde Fransa'dan beklentilerin fazla olmasına sebep olmuştur.

Kıtanın önemli bir gücü olan Fransa, Almanya'nın hamlelerine cevap vermek zorunluluğunda hissetmiş, bir nevi muhalif kanadın temsilcisi olmuştur. Bu yüzden krizin idare ediliş biçimi bakımından Fransa'nın oynadığı rol de önemlidir. Bu noktada Fransa'yı frenleyici bir güç olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Fransa ile Almanya'nın ayrıldıkları kritik noktanın başında, Fransa Yugoslavya'da devamlılığın sağlanabilmesini, bu yüzden de Sırbistan'ın Yugoslav topraklarını idare etmesi gerektiğini savunurken, Almanya Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden devletlerin tanınmasından yana olmuş; krizin Sırbistan'a zorlayıcı politikalar uygulanarak sonlandırılması gerektiğini savunmuştur. Kriz başlamadan önce Fransa, başta Karadağ ve diğer cumhuriyetlerde ayaklanmaların çıkmasından endişelendiğini ve bunun Avrupa için ilave sorunlar yaratabileceğini dile getirerek, ekonomik krizdeki Yugoslavya'nın desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir²⁷⁰. Fransa'nın mevcut askeri kapasitesi ve bölgedeki gücü göz önüne alındığında, BM, NATO ve AT/AB adına bölgedeki krizde sorunun çözümüne dair beklentilerin yüksek olduğu en önemli ülkelerden birisidir. Bu yüzden BM'nin bölgede uyguladığı barış operasyonlarında Fransa'nın rolünün incelenmesinde fayda vardır.

4.2.1. Fransa'nın Askeri Geleneklerine Farklı Bir Yaklaşım Olarak BM Koruma Gücü ve Barış Operasyonları

²⁷⁰ Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, 2001, s.459.

Fransa geçmişten günümüze kadar askeri anlamda önemli bir ülkedir. Dolayısıyla Fransız silahlı kuvvetlerinin, Fransa'nın uluslararası politikadaki yerini inşa aşamasında önemli bir rolü vardır. Fransa'nın uluslararası politikadaki etkinliği, askeri gücünden ve rolünden ayrılmaz bir noktada dururken, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan silahlı çatışmalara verilen tepkiler çeşitli bölgelerdeki çatışmalarda Fransa'yı "barış operasyonları" adı altında, yeni askeri faaliyetlerin en ön safına yerleştirmiştir²⁷¹. B-H'te yaşanan savaş sırasında da çok uluslu barış operasyonlarında Fransa teşkil ettiği pozisyon bakımından önemlidir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Fransa'nın barış operasyonlarına yönelik politika ve bu operasyonlar boyunca oynadığı rol incelenecek olursa; genel olarak Fransa'nın BM, NATO, AB gibi çeşitli kuruluşlar için barış gücü operasyonlarını benimsediği hatırlanacaktır. Barış operasyonları gibi, silahlı çatışmaya girilmeden, bölgede barışı tesis etmek amacıyla oluşturulan koalisyonunda yer alınması, askerlerini tehlikeye atmadığı için Fransa için önemli idi. Barış operasyonlarının askeri operasyonlardan ayrılan en belirgin olduğu yer ise, geleneksel savaştır. Yani barış operasyonlarında amaç, karşı tarafı istenilenleri yapması için silahlı güç kullanarak eğilmeye zorlamak değildir. Daha çok askeri birliklerin bölgede konuşlandırılarak güvenli bölge tesis edilmesi ile ilgili olup iki veya daha fazla çatışmacı unsurların arasında arabulucu, tampon rolünün üstlenilmesidir²⁷².

Fransa, Soğuk Savaş sonrası dönemde BM'nin aktif bir şekilde dünya sahnesinde yerini alması gerektiğini düşünen ve bunun en büyük destekçisi olan ülke olarak öne çıkmıştır. Bu yüzden Fransa, barış operasyonlarına yönelik politikasını daha çok BM çatısı altında gerçekleştirmiştir. Yugoslavya'nın çözülme sürecinde ortaya çıkan çatışma ortamında da BM operasyonlarına en çok katkıda bulunan ülkelerden birisidir²⁷³. Fransa'nın B-H'teki savaşta NATO ve ABD ile olan uyumsuzluğu da göz önüne alındığında BM barış gücü operasyonları Fransa için önemli bir alternatif olarak

²⁷¹ Rachel Uitley, *The French Defence Debate: Consensus and Continuity in the Mitterrand Era*, Macmillan Press, Londra 2000, s.185.

²⁷² Thierry Tardy, "The Reluctant Peacekeeper: France and the Use of Force in Peace Operations", *Journal of Strategic Studies*, no.37:5, 2014, ss.772-773

²⁷³ Tardy, *a.g.e.* s.774.

görülmekteydi²⁷⁴. BM'nin kuvvet kullanımını tamamen önleyici davranışlar sergilemesi, Fransa gibi uluslararası politikada da askeri gücünden destek olarak hareket eden ülkeler için daha önce edinmediği bir tecrübe olarak ortaya çıkmıştır. Bunun en net görüldüğü çatışma vakası, B-H savaşıdır.

Mayıs 1995'te UNPROFOR askerlerinin rehin alınması, güvenli bölge olarak adlandırılan Srebrenitsa'nın düşmesi, bölgedeki barış gücü operasyonlarının, daha doğrusu kuvvet kullanımı engellenmiş BM çatısı altında toplanmış askerlerin müdahale edememesi, BM askeri gücünün zafiyetini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Annan'ın belirttiği gibi²⁷⁵, üst düzey BM yetkililerinin Sırlara karşı hava gücü kullanılmasında isteksiz olmaları bölgedeki krizi giderek büyütülmüştür. Fransa'nın barış operasyonları ile ilgili konumunun belirsizliği, güç kullanımını merkezine yerleştiren bir ordu için anlaşılması güç bir süreci oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana büyük ölçüde barış operasyonlarına dahil olmuş olmasına rağmen, Fransız ordusu kendi kültürüyle çelişen bu durumda, barış operasyonlarının farklı askeri işlevleri bir araya getirmesinden kaynaklı olarak, askeri kimlik çatışması yaşamıştır²⁷⁶. Fransız ordusunun, BM barışı koruma gücü altında bölgede yaşanan çatışmalar sırasında etkisiz kalmasının, aslında BM barış gücü operasyonlarının kısıtlamalarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Ne var ki, Fransa'nın NATO'nun bölgeye uygulamak istediği hava saldırılarına karşı çıkması Fransa'yı ikileme sokmuştur. B-H'te barışı sağlamak için, bölgeye güç kullanımının sınırlandırıldığı askerlerini göndermesi sonucu etkisiz kaldığını ve çatışmaları engelleyemediğini tecrübe edinmesi ve buna zıt olarak, NATO'nun Sırlara karşı uygulayacağı hava saldırılarına da karşı çıkması, Fransa'nın ikircikli durumunu temsil etmektedir.

4.2.2. B-H Savaşında ve Srebrenitsa'da Yaşanan Soykırıma Giden Yolda Fransa'nın Sergilemiş Olduğu Politika

²⁷⁴ Joseph Gregoire, *The Bases of French Peace Operations Doctrine: Problematical Scope of France's Military Engagements within the UN or NATO Framework*, Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle 2002, s.22.

²⁷⁵ BM Genel Kurulu, "The Fall of Srebrenica, Report of the Secretary-General Pursuant to General Assembly Resolution 53/35", s.104 <https://undocs.org/A/54/549> (Erişim Tarihi 15.09.2019).

²⁷⁶ Tardy, *a.g.e.* s.789.

Dumas, 1991 yılında yaptığı açıklamada Fransa'nın bu zor dönemde Yugoslavya'nın içişlerine karışmadan Yugoslavya'ya destek olma niyetinde olduğunu açıklamıştır²⁷⁷. Bu bağlamda Fransa, Yugoslavya'nın Cumhurbaşkanlığı görevini yapan Janez Drnovsek'i Fransız Devrimi'nin yıldönümü kutlamaları için Paris'e davet etmiştir. Drnovsek, Milošević ve Borisav Joviç²⁷⁸ tarafından toplantıya katılmasının ve dolayısıyla Avrupa ve Batı ülkeleriyle iletişim kurma çabasının engellenmeye çalışılmasına rağmen²⁷⁹ toplantıya katıldığını dile getirmiştir. Ayrıca Drnovsek burada yaptığı konuşmalarda Yugoslavya'nın bütünlüğünü ve bunun önemini AB devletlerinin temsilcilerine izah etmeye çalışarak gelecekteki Avrupa entegrasyonuna dâhil olma sürecini Delors ile görüşmüştür²⁸⁰. Verilmek istenen mesaj, AT'nin Yugoslavya'nın bütünlüğünü desteklediği ve Sırbistan'ın kendi planlarından vazgeçmesi gerektiği mesajı olmuştur.

BM'nin beş daimî üyesinden birisi olması sebebiyle bölgedeki durumu kendi kontrolü altına almaya çalışan Fransa, 25 Eylül 1991'de BMGK'yı toplantıya çağırmış ve bu toplantı sonucu bölgede silah ambargosunu destekleyen kararlar alınmıştır. Yani bölgeye silah ambargosu uygulanması fikrinin mimarı Fransa'dır. Silah ambargosunun da bölgede yarattığı çözümsüzlük ortamı düşünüldüğünde Fransa'nın bu hamlesinde ısrarcı olması, yanlış bir dış politika uygulaması olarak görülmelidir. Ayrıca, AT/AB içerisinde de Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıma kararının çıkmasının ardından, bu iki ülkeyi tanıyan Fransa, B-H'i tanıma konusunda ise yavaş davranmıştır. 13 Ağustos 1992 tarihinde yayınlanan 770 sayılı BMGK kararında²⁸¹ da belirtildiği üzere, Fransa'nın başını çektiği ülkeler ABD, Rusya, İngiltere ve Belçika, B-H'te yaşanan savaşa askeri

²⁷⁷ Josip Glaurdic, *The Hour of Europe: Western Powers and the Break-up Yugoslavia*, Yale University Press, 2011, s.33-34.

²⁷⁸ Borisav Joviç, Eski Sırp (ve Yugoslav) diplomattır. 1970'lerde İtalya büyükelçisi olan Joviç, daha sonrasında ise Yugoslavya Genel Başkanlığında Sırbistan'ın temsilcisi olmuştur. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte, Sırbistan'da kurulan Sırp Sosyalist Partisi'nin başkan yardımcılığını yapmış ve Milošević'in savaş döneminde danışmanlığını üstlenmiştir.

²⁷⁹ Janez Drnovsek, *Escape from Hell: The Truth of a President*, Latour, 1996, s.69.

²⁸⁰ Drnovsek, *a.g.e.* s.70.

²⁸¹ BMGK "770 sayılı karar",. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Chap%20VII%20SRES%20770.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.10.2019).

müdahalenin en son çare olduğunu, önceliğin diplomatik yollarla ve UNPROFOR aracılığıyla çözümün aranmasında olduğu belirtilmiştir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Mitterrand da Yugoslavya'daki sorunun Avrupa'yı 1919 yılındaki savaş ortamına döndürebileceğinden endişe ettiğini ve milliyetçi ayaklanmaların büyük sorunlara yol açabileceğini ve bu bağlamda bütün üyelerin bölgede barış sağlamak için Doğu Avrupa'ya yardım etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Avrupa konfederasyonu planı olan Fransa'nın perspektifinden, Doğu Avrupa'da ortaya çıkacak büyük çaplı bir kriz bu planı sekteye uğratacağından, Avrupa siyasi entegrasyon sürecinin zayıflatılmadan Doğu Avrupa'ya açılması gerektiği yaklaşımı vurgulanmıştır²⁸². Fransa'nın Yugoslavya'yı bütün halinde tutma çabaları devam ederken, Slovenya ve Hırvatistan'da milliyetçiler seçimleri kazanırken Yugoslavya'dan kopma süreçleri hızlanmıştır. Bunun üzerine Mitterrand ve Miloseviç'e yakınlığıyla bilinen Joviç arasında bir toplantı düzenlenmiş ve Mitterrand Yugoslavya'nın dağılmasını istemediğini Joviç'e ifade etmiştir²⁸³.

Planında başarılı olamayan Fransa, Almanya'nın da bağımsızlığını ilan eden eski Yugoslav cumhuriyetlerini tanımasıyla birlikte yeni bir politika izlemeye başlamıştır. Doğrudan Sırlara müdahaleye karşı olan Fransa, diplomasi ve yaptırım yoluyla bölgedeki krizi çözmeye çalışmıştır. Sırbistan'ın saldırgan tutumunu arttırması üzerine kıtadaki güçlerden hamle bekleyen uluslararası topluma karşı Mitterrand, Fransa'nın bu krize sadece partnerleriyle birlikte müdahale edeceğini, Fransa'nın Sırbistan'a karşı tek başına savaşmak gibi bir planının olmadığını söylemiştir. Ayrıca, Sırbistan'a karşı güç kullanımı ile ilgili olarak, Fransa'nın güç kullanma fikrine direneceğini dile getirmiştir.²⁸⁴

Hırvatistan ve Slovenya'daki bağımsızlık süreci Fransa tarafından diplomasiyle yönetilmeye çalışılmış olsa da; sorun süresince Fransa'nın benimsediği yaklaşım olduğu kadar Sırbistan'ın benimsediği yaklaşım da önem arz etmekteydi. Ancak bilindiği gibi,

²⁸² Frederic Bozo, "The Failure of a Grand Design: Mitterrand's European Confederation 1989-1991, A Peaceful Europe?", *Cambridge University Press*, Cilt 17, Sayı: 3, 2008, s.398.

²⁸³ Richard Sobel ve Eric Shiraev, *International Public Opinion and the Bosnian Crisis*, Lexington Books, 2002, s.110.

²⁸⁴ Sobel ve Shiraev, *a.g.e.* s.111.

Sırbistan benzer bir tavrı B-H savaşı konusunda takınmamıştır. Bu, B-H'teki krizin diğer cumhuriyetlerdeki çatışmalara kıyasla çok daha ağır seyretmesine sebep olmuştur.

Krizi sonlandırmak için öne sürülen Carrington-Cutileiro Planı'na göre bölge üçe ayrılacak (Sırp-Boşnak-Hırvat) şekilde tasarlanmış, ancak Boşnakların ve Sırpların reddetmesi ile birlikte plan askıya alınmıştı. Bu planın AT açısından önemi büyüktü; AT, bu bağlamda Boşnaklara kabul etmesi gerektiği konusunda baskı yaparken, Sırpları da yaptırım kartıyla tehdit ediyordu. Yıllar sonra tekrar ortaya çıkan Almanya ve Fransa zıtlaşmasıyla birlikte, Almanya Sırbistan'a sert yaptırımlar uygulanması gerektiğini savunurken, Fransa bölgedeki gerginliği daha da arttırmamak adına daha dengeli bir politika izlenmesi gerektiğinden yanaydı. Ancak Mitterrand'ın Sırp tarafı ile ilgili yaptığı açıklamadan da anlaşılacağı üzere, Fransa bir yandan Almanya'nın gündem yaratmasını engellemeye çalışırken, diğer taraftan da Sırbistan'ın süreci kendi lehine çevirmesi için çözümü yavaşılatıyordu. Mitterrand'ın Sırbistan'a karşı sert çıkışlar gerçekleştirmemesi ve bölgenin bütünlüğünün bozulmaması adına yaptığı hamleler uluslararası kamuoyunda Fransa ve Sırbistan arasındaki Napolyon dönemlerindeki savaşlara, özellikle Sırpların on dokuzuncu yy'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması sürecine ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda Fransa ile aynı safta savaşmalarından gelen bir yakınlık ile ilgili olduğu tartışılıyordu²⁸⁵. Bu da Fransız kamuoyunda ve Fransız elitleri arasında Sırbistan'a karşı sempati duyulmasına neden olurken, Fransa'nın Sırplardan yanaymış gibi görünmesinde bir sakınca görmüyorlardı²⁸⁶.

Ancak Fransa, Sırbistan konusundaki analizinde hatalı olduğunu anladı. Haziran 1992'nin başında Sırpların Saraybosna'yı bombalaması ve kuşatması Fransa'da büyük tepki uyandırırken Fransız elitler, bölgeye müdahale edilmesi gerektiği konusunda görüş bildirdiler. Sonrasında Fransa 758 no'lu²⁸⁷ BMGK kararı ile birlikte bölgeye bin barış gücü askeri daha göndermeyi onayladı. Fransa'nın aksine İngiltere, Almanya ve ABD bölgeye askeri güç göndermeyi reddetmiştir. Bu sırada AT/AB'de yaklaşan Maastricht

²⁸⁵ Olivier Lepick, "French Perspective", Alex Danchev ve Thomas Halverson (der.), *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*, MacMillan Press, Londra 1996, s.78.

²⁸⁶ Zoran Zic, "French Foreign Policy Elites and the Crises in the Former Yugoslavia", *Perspectives on Political Science*, Cilt 29, Sayı: 1, s.18.

²⁸⁷ BMGK "758 sayılı kararı". <http://unscr.com/en/resolutions/doc/758>. (Erişim Tarihi: 16.09.2019).

referandumu Mitterrand'ı tedirgin ederken, halkın Fransa'nın ve AT/AB'nin B-H'teki etkisizliğini görmesinden dolayı referandumda "hayır" oyu kullanabileceği endişesi vardı. Ayrıca Fransa'nın Sırp tarafını suçlamamakta direnmesi üzerine aldığı tepkiler Mitterrand'ın yaklaşımını değiştirmesine neden oldu. Bu yüzden Mitterrand ilk defa Lizbon görüşmelerinde kendi elitlerinin ve uluslararası ortamın muhalefetini dindirmek olarak okunabilecek bir şekilde, B-H'teki karışıklıktan Sırbistan'ın sorumlu olduğunu dile getirirken Saraybosna'ya ziyaret düzenleyeceğini de açıklamıştır²⁸⁸. Saraybosna ziyareti, B-H için büyük anlam ifade ediyordu. Nihayet Sırp baskısını uluslararası toplumu etkileyebilecek, gündem yaratabilecek bir üye devlet olan Fransa gözlemleyebilecekti. Ancak beklendiği gibi sonuçlanmayan bu ziyaret, sıradan bir ziyaret halini almıştır. Ziyaret sonrasında Saraybosna'daki havaalanı açılarak bölgeye temel ihtiyaçların karşılanması için yardımlar yapılmaya başlanmış ve Fransız gözlemciler barışı tesis etmek için bölgeye yerleştirilmiştir.²⁸⁹ Yine de bu noktadan sonra, Fransız dış politikası Yugoslavya krizinin, özellikle B-H'teki krizin, çözülmesi yönünde nispeten farklı yaklaşımlar yansıtmış ve bu değişikliklerle Fransa, uluslararası toplumda Yugoslavya krizinin çözümü konusunda liderliği üstlenmeye çalışmıştır²⁹⁰. Ancak vurgulamak gerekir ki, Fransa'nın NATO'ya yaklaşmasına sebep olan bu tutumu, NATO içerisindeki ABD gücünün fazlalığı konusundaki memnuniyetsizliğini ve ABD'nin Avrupa'ya tekrar dâhil olma endişesini ortadan kaldırmış değildi. Sonuç olarak, NATO olmadan, yalnızca diplomatik yollarla bölgede etkili olamadığını anlaması, Fransa'yı çatışmaya dair dış politika tercihlerini değiştirmeye zorlamıştır²⁹¹.

Akabinde, Nisan 1994 tarihinde İngiltere, Fransa, ABD, Rusya ve Almanya'dan oluşan temas grubu AB ve BM arasındaki önemli adımlardan birisini atarak Owen Planı'nı hazırladılar ancak daha önce de bahsedildiği üzere²⁹² bu tasarı Bosnalı Sırp tarafından reddedildi. Bundan sonra 1995 yılında Jacques Chirac'ın Cumhurbaşkanı

²⁸⁸ Lepick, *a.g.e.* s.226.

²⁸⁹ Nadege Ragaru, "Missed Encounters: Engaged French Intellectuals and the Yugoslav War", *Südosteuropa München*, Cilt 61, No:4, 2013, s.506.

²⁹⁰ Alex Macleod, "French Policy toward the War in the Former Yugoslavia: A Bid for International Leadership", *International Journal*, Cilt 52, Sayı: 2, 1997, s.244.

²⁹¹ Falk Ostermann, *Security, Defense, Discourse and Identity in NATO and Europe*, Routledge, 1997, s.7.

²⁹² Bkz: s.42, dipnot: 135.

olmasıyla Fransa'nın B-H savaşına karşı tutumu sertleşti. Mitterrand'ın aksine bölgede gerçekleşen ölümlerden Sırları sorumlu tutan Chirac, BM'nin barış misyonuna öncelik ve ağırlık verilmesini ve Sırp lider Miloseviç'in tutumunda bir değişiklik olmadığını; bu nedenle bölgedeki Boşnaklara tam hava desteği sağlanması gerektiğini ve Miloseviç'in üstündeki baskının arttırılması gerektiğini ifade ediyordu.²⁹³

Dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Herve de Charette ve Başkan Chirac, bölgede yer alan UNPROFOR'un güçsüzlüğünün ve yetersizliğinin farkındaydı buna istinaden NATO'nun Sırlara karşı düzenleyeceği hava saldırılarına katılacağını bildirmişlerdi.²⁹⁴ Ancak gerçekleştirilen hava saldırıları Sırları caydırmaktan ziyade daha çok provoke etmiştir. Zira, saldırıların sonucunda Sırlar 360 UNPROFOR askerini rehin alırken, Tuzla'da da 71 Boşnak'ı öldürerek savaşı tırmandırmıştır. Srebrenitsa soykırımından kısa süre önce gerçekleşen Sırların BM askerlerini rehin alması olayı üzerine Chirac Acil Müdahale Gücü (*Rapid Reaction Force*) kurulması ve Sırlara karşı müdahaleyi içeren fikrini bölgede askerleri bulunan İngiliz ve Hollandalılara da kabul ettirmeyi başarmıştır. Bunun üzerine, NATO, Bosnalı Sırların daha fazla rehin almasına ve rehin aldığı askerleri kalkan olarak kullanmasına engel olmak için hava saldırısı başlatmıştır. Chirac ise, Miloseviç'e Fransa'nın tepkisini göstermiş ve rehinelere derhal serbest bırakılması çağrısında bulunmuştur. NATO'nun hava saldırıları, hızlı müdahale grupları, planlar ve uluslararası baskı sonucunda Sırlar, rehin aldıkları UNPROFOR askerlerini serbest bırakmıştır. Fransa'nın iki türlü bakış açısı bu krizde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. B-H'te yaşanan soykırıma diplomatik yollarla yaklaşmaya çalışan Fransa, rehine krizinde var olan tüm gücünü en azından rehine krizi çözülene kadar kullanmak istemiş, hava saldırılarının gerçekleşmesi için NATO'ya baskı yapmış ve Sırları, rehinelere bırakmaya zorlamıştır.

4.2.3. Güvenli Bölge Srebrenitsa'da Etkisiz Güç Fransa

Boşnakları Sırp saldırılarına karşı korumak amacıyla tasarlanan Srebrenitsa güvenli bölgesi hedeflediği amaca ulaşamamıştır. Bu noktadaki en büyük sorumluluklardan birisi de Fransa'ya aittir. O dönemde UNPROFOR'un komutanlığını

²⁹³ Ragaru, *a.g.e.*, ss.498-499.

²⁹⁴ Ragaru, *a.g.e.*, s.520.

yapan Fransız General Philippe Morillon, Srebrenitsa'da soykırımın gerçekleşeceğine dair tüm belirtiler olmasına rağmen gerekli önlemleri almamıştır. Morillon gazetecilere verdiği bir mülakatta, bölgede herhangi bir katliam belirtisi görmediğini, Srebrenitsa halkının herhangi bir tehlike içinde olmadığını dile getirmiştir²⁹⁵. Ancak, Boşnaklar sağlık ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamaz durumda hayatta kalmaya çalışırken her gün ölümler artmıştır.

Morillon, Srebrenitsa'daki durumu daha yakından görmek için 10 Mart 1993 tarihinde bölgeye ziyaret düzenlemiştir. Morillon'un buradaki amacının Boşnak komutanlar ile iletişime geçerek bölgenin silahtan arındırılması olduğu daha sonrasında anlaşıldı. Morillon'un bölgeye gelmesiyle birlikte Srebrenitsa'da yaşayan Boşnaklar, Morillon'dan yardım talep ederken, Morillon bu bölgenin BM koruması altında olduğunu, buraya kimsenin saldıramayacağını ve buradaki halkın yalnız bırakılmayacağı sözünü vermiştir. Morillon'un Srebrenitsa'dan ayrılması sonrası bölgeye yardım kamyonları gönderilmiş ancak Sırp'lar bu kamyonlara müdahale etmiştir²⁹⁶.

Boşnakların Srebrenitsa'da uzun süre mahsur kalmasına izin veren Morillon, daha sonrasında Boşnakların Srebrenitsa'dan olabildiğince çabuk boşaltılması için emirler vermiştir. Morillon'un bu düşüncesi, Boşnak komutanları rahatsız etmiştir zira bölgede hiçbir sivilin kalmamasının bölgeyi Sırp işgaline açık hale getireceği anlaşılmıştı. Bu gerçekleşirse, Srebrenitsa'nın güvenli bölge olarak ilan edilmesinin hiçbir anlamı kalmayacaktı. Bu yüzden Boşnak komutanlar bölgeyi boşaltan kamyonlara müdahale etmek istemişlerdir. Morillon'un Sırp komutan Mladiç ile olan yakınlığı bu dönemde konuşulan gelişmelerden bir tanesiydi. Zaman ilerledikçe Morillon'un yaptığı hamlelerin aslında Boşnakları korumak değil, Sırp tarafının, yani Mladiç'in işini kolaylaştırmak adına yaptığı daha net görülmüştür. Hatta Mladiç hakkında konuşan Morillon, Mladiç ile sık sık satranç oynadığını itiraf ederken, Mladiç'in düşüncelerini Fransızlar için bir sembol olan Napolyon'a da benzetmiştir. Ayrıca Karadziç'in,

²⁹⁵ Ali Dikici, "Bosna Savaşı'nda Srebrenica Savunmasının Komutanı Naser Oriç'in Hikayesi", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 50, 2016, s.193

²⁹⁶ Isabelle Delpla et al., "The Judge, the Historian, and the Legislator" Isabelle Delpla et al., (der.), *Investigating Srebrenica: Institutions, Facts, Responsibilities, Studies in Contemporary European History*, Berghahn Books, New York 2012, s.6.

Mladiç'in ellerinde olan bir kukla olduğunu da ifade etmiştir²⁹⁷. İkili arasındaki yakınlık satranç masasında kalırken, B-H'teki savaşı bitirmek için olumlu bir adım atılmasına müsaade etmemiştir.

Devam eden süreçte, güvenli bölge olarak adlandırılan Srebrenitsa'nın etrafındaki çember giderek daralmıştır. Srebrenitsa'dan, B-H'ten gelen yardım taleplerine cevap vermeyen AB, BM ve NATO, soykırımın en üst düzeyine ulaştığı Srebrenitsa'da oluşacak olan ölümleri engellemek için önlem almamıştır. 8 Temmuz 1995 tarihinde Sırp güçleri Srebrenitsa ve çevresindeki UNPROFOR gözlem noktalarını ele geçirmiş ve buradaki askerleri rehin almışlardır. Gece boyunca Sırp güçler tarafından saldırı altında olan Srebrenitsa'daki UNPROFOR güçleri Potoçari bölgesine geri çekilmek zorunda kalmıştır²⁹⁸. 15 Temmuz 1995 sabahı ise, Srebrenitsa'da sivil, silahsız Boşnaklar ile, silahlı ve bölgeye rahatça girmiş Sırp'lardan başka kimse yoktu. Fransa'nın dış politikada Almanya, NATO ile olan çekişmesi ve kendi politikasında direktmesi, Srebrenitsa'ya giden yoldaki en önemli gelişmelerden birisi olarak görülebilir.

VRS, elindeki rehin askerlerden birisini kullanarak Karremans'a şehri teslim etmesi ve mültecilere iyi davranılacağı haberini göndermiştir. Janvier ise, Karremans'a bunu kabul etmemesi gerektiğini bildirmiştir. Ancak Karremans bu noktada Janvier ve AB'yi Sırp'ların bu tehdidine karşı yeteri kadar sert olmamakla eleştirmiştir. Karremans, Sırp'lara geri çekilmeleri gerektiğini, aksi takdirde hava saldırısının gerçekleşeceğini bildirmiş ve Janvier'den yakın hava desteği istemiştir. Karremans hava desteğinin geleceğini düşünürken, Janvier yalnızca Sırp'ların stratejik varlıklarının hedef alınmasına onay veriyordu. Ertesi gün Janvier ve Mladiç'in görüşme gerçekleştirecek olması ve bölgedeki UNPROFOR güçlerinin güvenliği gerekçesiyle yakın hava desteği sağlanmadı. İlerleyen zamanlarda Janvier, Srebrenitsa'ya yapılabilecek hava saldırılarını engellemekle suçlanmıştır²⁹⁹.

²⁹⁷ "Mladic 'Thought He was like Napoleon'", Euronews, 27.05.2011. <https://www.euronews.com/2011/05/27/mladic-thought-he-was-like-napoleon-exclusive-interview>. (Erişim Tarihi: 21.10.2019).

²⁹⁸ MSF and Srebrenica 1993-2003, "Medecins Sans Frontieres", MSF Speak Out, 2013. https://www.msf.org/sites/msf.org/files/pdf_srebrenica_va.pdf. (Erişim Tarihi: 04.11.2019).

²⁹⁹ Alexander Moens, "Lessons for Peacekeepers: Srebrenica and the NIOD report", *Canadian Foreign Policy Journal*, Cilt 10, Sayı: 3, ss.147-148.

Chirac, Bastille Günü törenlerinde yaptığı açıklamayla birlikte AB ve BM'ye eleştiriler yöneltmiştir. Chirac, Srebrenitsa'da gerçekleşen soykırımdan ötürü BM ve diğer güçlerin hiçbir şey yapmaması halinde Sırp'ların yaptığı 'etnik temizlik' eyleminin suç ortağı olacağını belirtmiştir. Ancak Chirac daha önce yaptığı Srebrenitsa güvenli bölgesinin yeniden kurulması için yaptığı çağırısı tekrarlamamıştır. Buradan yola çıkarak Chirac'ın Srebrenitsa sonrası için konuştuğunu anlamak mümkündür. Bir radyo programına röportaj veren Fransız Savunma Bakanı Charles Millon, Srebrenitsa çevresindeki güvenli bölgelerin yeniden kurulması ve Srebrenitsa'daki Sırp saldırılarına acil olarak cevap verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunu da belirli bir demokrasi ve özgürlük anlayışını savunmak adına yapılması gerektiğini düşünüyordu. Batılı ülkelere 48 saat süre verdiklerini belirten Fransızlar³⁰⁰, eğer cevap gelmezse Srebrenitsa'da yaşananların sonucuna katlanmak zorunda kalınacağını ifade etmiştir. Chirac, Srebrenitsa'ya müdahale edilerek Sırp'ların geri çekilmelerinin sağlanmasıyla İngiliz askerlerinin görevde olduğu Gorajde'nin güvence altına alınacağını, bir nevi Srebrenitsa'da yapamadıklarının yapılarak Gorajde'yi koruyabileceklerini ifade etmiştir³⁰¹.

Öte yandan Major, 14 Temmuz 1995 tarihinde Srebrenitsa'daki olası seçenekler hakkında ABD Başkanı Bill Clinton ile uzun süren bir telefon konuşması gerçekleştirirken, UNPROFOR misyonunun genişletilmesi ile ilgili kararlar alındığı konuşulurken detayların Londra Konferansı'nda ele alınacağı belirtilmiştir. Fransız yetkililer ile yapılan görüşmeden de çıkan sonuca göre, bölgeye yardım için Gorajde çevresine hava saldırısı gerçekleştirilerek açılacak olan sınırdan Srebrenitsa'ya yardım ulaştırılması amaçlansa da İngiltere'nin bunu reddedeceği öğrenildikten sonra Fransız hükümet yetkilisi kendi kara birliklerini bölgeye gönderme konusunda yaptığı açıklamayla, Fransız askerlerini ABD'nin hava desteği olmadan bölgeye ulaştırma şansının çok az olduğunu belirtirken, Sırp'lara karşı eğer Gorajde'ye çizilen sınırın

³⁰⁰ Serbs Move on Another 'Safe Area'. Chicago Tribune. 14 Temmuz 1995. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3S7T-8W90-008F-Y36H-00000-00&context=> (Erişim Tarihi: 4.11.2019).

³⁰¹ Mary Dejevsky, "Bosnia Crisis: Paris Ultimatum: France Throws Down Gauntlet". The Independent 15 Temmuz 1995. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3S7T-9M50-008G-C4R7-00000-00&context=1516831> (Erişim Tarihi: 4.11.2019).

ötesine geçerlerse kara birlikleriyle müdahale edileceği tehdidinde bulunmuştur³⁰². Ancak Fransız kara birlikleri bölgeye ulaştırılamamıştır. Fransız Başbakan Alain Juppe, gazetecilere verdiği demeçte, “Srebrenitsa’da gördüğümüz sahneleri artık kabul edemeyiz” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Fransa ve İngiltere’nin dış politikada karşı karşıya geldiği bir noktada, Chirac, Major’u İkinci Dünya Savaşı sırasındaki tutumlarından dolayı Nazilerin güç kazanmasına göz yuman İngiliz Başbakan Neville Chamberlain’e benzeterek Sırlara karşı ortak hareket etme istekleri yoksa bölgedeki UNPROFOR askerlerini çekmeye ve silah ambargosunu kaldırarak askerlerinin Srebrenitsa’da savaşmasına izin vermeye hazır olduklarını söylemiştir.

Chirac ile değişen Fransız dış politikası ile Fransa Srebrenitsa’nın Sırlardan alınması konusunda her türlü harekâta hazır olduğunu ve Acil Müdahale Gücü’nün bir parçası oldukları gerekçesiyle gerekli sorumluluğun üstlenilmesi gerektiğini ifade ettiler³⁰³. Ancak Fransa gerektiği kadar ısrarcı olamadı ve İngiltere’nin muhalefetiyle karşılaştı. Gorajde ve çevresine yönelik yapılması beklenen hava desteği İngiltere, Fransa ve ABD’nin görüşmelerde anlaşmaya varılamadığı bildirilmiştir. Chirac’ın Major ile yaptığı telefon görüşmesinden sonra ABD tarafından görüşmelerde ilerleme kaydedildiği açıklaması yapılmıştır. Ancak İngiliz yetkililer Amerika ve Fransa’nın önerdiği Gorajde ve çevresine bin Fransız ve İngiliz askerinin gönderilmesi planını reddederek Srebrenitsa’da yaşanan soykırıma rağmen politikasında bir değişikliğe gitmemiştir. Bunun üzerine Juppe, İngiltere ve ABD’yi bölgede zamanın daraldığı konusunda tekrar uyararak, bölgeyi kurtarmak için güçleri birleştirmeye davet etmiştir. Karşılıklı girişimlere rağmen, Srebrenitsa’da yaşananları göz ardı eden İngiltere yönetimi Fransa’nın planını reddetmiştir³⁰⁴.

³⁰² “Major in Top-Level Cisis Talks on Bosnia”, The Press Association, 19 Temmuz 1995. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3SJ4-F5B0-000K-83MH-00000-00&context=1516831>. (Erişim Tarihi: 04.11.2019).

³⁰³ Wayne Bert, *The Clinton Administration III: Reassertion of American Leadership. In: The Reluctant Superpower*, Palgrave Macmillan, Londra 1997, s.221.

³⁰⁴ Ray Moseley, U.S., Allies will Try to Blunt Serb Attack: Plan Aims to Save 3rd Bosnia ‘Safe Aea’. Chicago Tribune. 20 Temmuz 1995, <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3S7T-8V60-008F-YOTF-00000-00&context=1516831>. (Erişim Tarihi 5.11.2019).

Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) yetkilileri Srebrenitsa'dan tecavüz ve infaz haberlerinin geldiğini belirtirken, bir yetkili Srebrenitsa'nın askeri olarak önemli bir yer olmadığı ancak politik ve psikolojik olarak kritik bir eşik olduğunu söylemiştir. Bu durumun da UNPROFOR'un daha önce hareket ettiği gibi etmemesine işaret ettiğini belirtmiştir³⁰⁵.

İngiltere'nin Fransa ile olan çekişmesi hem BM'nin hem de AB'nin bölgede hızlı ve çözüme yönelik adımlar atmasını engelleyen bir unsur olmuştur. İngilizlerin çekincesi, Sırların İngiliz askerlerine de saldırımları ya da rehin almaları riskine sıcak bakmamasıyla, Fransa Chirac ile birlikte gittiği politika değişimiyle Srebrenitsa, Gorajde ve Jepa'da daha sert ve hızlı reaksiyonlar gösterilmesi gerektiğinden yanaydı. Uzun süre İngiltere ve Fransa'nın dış politikalarının B-H'te benzerlik göstermesi sonrası değişen politika anlayışları iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş, sonuç üretilmesini de engelleyen bir unsur olmuştur. Savaşın en başından beri Yugoslavya'daki toprak bütünlüğünün korunması gerektiği vurgusu yapan Fransa, savaşın giderek kötüleşmesi üzerine dış politikasında ciddi bir değişikliğe gitmeyerek, müttefikleriyle hareket edeceğini belirtmiştir. Ancak Chirac ve Juppe yönetiminin iktidara gelmesi ile birlikte B-H konusunda dış politikada değişikliğe giden Fransa daha sert söylemler kullanmaya başlamış ve bölgedeki Sırp saldırganlığını dizginleyebilmek için daha sert önlemler alınması gerektiği konusunda İngiltere ve diğer aktörlere baskı yapmıştır.

Sırların gerçekleştirmek istedikleri 'Büyük Sırbistan Cumhuriyeti' fikri, ona karşı gelebilecek her ne varsa ortadan kaldırarak kendi cumhuriyetini kurmak ile ilişkilidir. Dolayısıyla, Boşnakların bağımsızlığını kabul edemeyen Sırlar, Boşnakları ortadan kaldırmak istemiştir. Soykırımın tek gayesinin karşı grubu hukuk dışı yollarla, haksız bir şekilde yok etmek olduğu göz önüne alındığında, Fransa'nın B-H ve Srebrenitsa'da uyguladığı dış politika, soykırımı önleme gayesinin uzağında kalmıştır. İnsani müdahale kavramının resmi bir tanımı olmasa da bir grup devletin, BM'nin silahlı gücünü kullanarak, yaşanan insan hakları ihlallerine karşı erken müdahale etmesi ve oluşması muhtemel insan hakları ihlallerine son vererek bu durumla

³⁰⁵ Moseley, *a.g.e.*

karşı karşıya kalan sivil halkı kurtarmak olarak kabul edilmektedir³⁰⁶. B-H'te ve Srebrenitsa'da gerçekleşen insan hakları ihlalleri savaşın en başından beri devam ederken, yaşanan insan hakları ihlallerine erken müdahale edilmesinin ötesinde, edilen müdahale etkisiz ve sonuçsuz kalmıştır. İnsani müdahale çağrısının en baştan önünün kapanması da ayrıca değinilmesi gereken bir noktadır. Çünkü insani müdahale bir kriteri, sınırı ya da ne zaman kullanılacağına dair bir açıklık olmamasından dolayı, en çok “başka devletlerin içişlerine karışmak” olarak yorumlanmaktadır. Fransa ve AT/AB'nin Yugoslavya'daki olayları Yugoslavya'nın içişleri olarak tanımlamasının, bölgedeki savaşı iç savaş olarak nitelendirmesinin; insani müdahale çağrısının önünün kapanmasına yol açtığı ileri sürmek mümkündür.

Fransa'nın B-H ve Srebrenitsa'da müttefikler ile birlikte hareket edeceğini açıklaması onun ODGP'ye uygun davranacağına bir sinyaldir. Ancak ODGP'nin tıkanıklığı, Almanya'nın bağımsız hareket etmesi, Sırp'ların durdurulamaz oluşu, BM ve NATO'nun da olaya müdahil olmasıyla birlikte ODGP, Yugoslavya'da çıkan krizde de etkisiz kalmıştır. ASİ'de yaşananlardan ders çıkarılarak hazırlanan ODGP'nin bu derece etkisiz kalmasının en önemli sebeplerinden birisi değinildiği üzere Fransa, Almanya ve İngiltere arasındaki çekişmedir. Dolayısıyla Fransa'nın, B-H'te yaşanan savaşın sona erdirilmesi için uyguladığı politika soykırım ile sonuçlanmıştır. BM'nin beş daimî üyesinden birisi olan, UNPROFOR ile B-H'te aktif görev alan bir ülkenin Srebrenitsa'da yaşanan soykırıma müdahale etme ve soykırımın gerçekleşeceğini ön görmedeki başarısızlığı³⁰⁷ ve buna ek olarak Srebrenitsa'dan sonra bölgede bir şeyleri değiştirmeye çalışması Fransa'nın B-H ve Srebrenitsa'daki soykırımda başarısız olduğu, üstüne düşen sorumluluğu yerine getiremediği ve soykırımın sorumlularından birisi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

³⁰⁶ Boyle, *a.g.e.* s.32.

³⁰⁷ Fransız Savunma Bakanlığı'nda strateji direktörü olan Jean-Claude Mallet, Srebrenitsa'da olanlar hakkında hiçbir yanılama yaşamadığını, bunu rapor ettiklerini belirtirken böyle bir vahşetin yaşanacağını öngöremediklerini söylemiştir.

4.3. İngiltere

4.3.1. Yugoslavya'nın Dağılmasıyla Birlikte Bölgenin Politika Üreticilerinden İngiltere

İngiltere, AB'nin kuruluşundan bu yana bölgede söz sahibi ve etkili bir ülke olmuştur. İngiltere birtakım unsurlardan dolayı kriz bölgesinde çözümün sağlanabilmesi konusunda Almanya ve Fransa gibi merkezi konumda yer almaktaydı: BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinden birisi olması, AB'nin ve Group of Seven'in (G7) önemli bir parçası olması, dönemin AB troykasında ve Temas Grubu'nda yer alması karar alma mekanizmalarını etkileyebilmesi ve çözüme ulaşılmasını sağlamak için önemli idi.³⁰⁸ Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınmasında Fransa'ya benzer bir tutum sergileyen İngiltere, bu ülkeleri Almanya gibi ivedilikle tanımanın bölgedeki dengeler açısından kendisine sorun doğurabileceğini düşünmüştür. İki ülkeyi de AT/AB ülkeleriyle birlikte 15 Ocak 1992'de tanımıştır. Ancak İngiltere'nin Yugoslavya'daki savaşta uyguladığı dış politika farklı zamanlarda sert bir şekilde eleştirildi. Eleştirilerin odağında ise, İngiliz politikasının Sırp yanlısı olduğu yatmaktaydı³⁰⁹. İngiltere'yi diğer aktörlerden ayıran nokta, uluslararası ortamdaki diplomatik gücü, rolü ve kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple savaşı durduramaması İngiltere adına eleştirilerin yöneltmesine sebep olmuştur. Eylül 1991'de Hollanda ve Fransa'nın bölgede barışın tesis edilebilmesi için BAB adına barış gücü kurma tasarısı, İngiltere tarafından reddedildiğinde Yugoslavya'daki krizin ülkeler arasındaki çekişmeler yüzünden çözüme kavuşmasının zor olduğu zaten erken bir tarihte anlaşılmıştır³¹⁰.

4.3.2. İngiltere'nin B-H Savaşındaki Tutumu ve Frenleyici Etkisi

İngiltere, bölgedeki çözüm konusunda Sırlara müdahale konusu gündeme geldiğinde süreci yavaşlatan ülke olarak bilinmekteydi. İzzetbegoviç de İngiltere'yi sürecin en büyük frenleyicisi olarak nitelendirmiş ve İngiltere'nin bölgedeki

³⁰⁸ Gregory Kent, "Humanitarian Agencies, Media and the War Against Bosnia: 'Neutrality' and Framing Moral Equalisation in a Genocidal War of Expansion", 2003, s.4. <https://sites.tufts.edu/jha/archives/60>. (Erişim Tarihi: 18.09.2019).

³⁰⁹ James Gow, "British Perspective", Alex Danchev ve Thomas Halverson (der.) *International Perspective on the Yugoslav Conflict*, MacMillan Press, Londra 1996, s.87.

³¹⁰ Jane M.O. Sharp, *Bankrupt in the Balkans: British Policy in Bosnia (Defence and Security)*, Institute for Public Policy Research, 1993, s.12.

politikasının iflas ettiğini belirtmişti³¹¹. Ağustos 1992’de giderek artan Sırp saldırıları bakımından İngiltere’nin rolü önemli idi. Çünkü bu tarihlerde bölgede soykırım yapılırken dönemin AT başkanlığını,³¹² Başbakan Major’un önderliğinde İngiltere yürütmekteydi³¹³. Dolayısıyla kritik bir dönemde, önemli bir devlet olan İngiltere, bölgedeki savaşı durduramamakla suçlanan devletlerin başında geliyordu. İngiltere nezdinde bölgede yaşanan kriz, bir iç savaş olarak değerlendiriliyordu.³¹⁴ Bu yüzden bölgeye yapılacak müdahale İngiltere’ye göre devletin içişlerine karışmak ile ilgiliydi. 1992 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Douglas Hurd, bölgede bir çıkarları olmadığını, dolayısıyla bunun “onların kavgası olmadığı”nı söylerken, Major, Yugoslavya’da yaşanan trajedinin (iç savaş) doğası gereği, çözümün dışarıdan empoze edilemeyeceğini belirtmiştir.³¹⁵

Fransa gibi İngiltere’nin de B-H savaşına karşı ana argümanı, müdahale edilmeyeceğiydi. İngiltere’nin bu tavrı, Sırp saldırılarını kınamaması sonucunu doğurdu. Ayrıca, İngiltere’nin güç kullanımını engelleme girişimleri söz konusu oldu. Bölgede yaşanan savaşa müdahale etmenin mümkün olmadığı argümanında ısrarcı olan İngiltere, B-H’te UNPROFOR askerlerinin varlığının barışı sağlamak adına yeterli olduğunu savunmuştur. İngiltere’nin bölgedeki etkisiz yaklaşımlarının ardından 12-13 Ağustos 1992’de düzenlenen Londra Konferansı’ndan³¹⁶ çıkacak sonuçlar önemliydi. BMGK’da (Çin ve Rusya ile birlikte) İngiltere bölgedeki ambargonun devam etmesine ve olası bir hava saldırısına karşı çıkmaktaydı. Diğer tarafta ise NATO’nun politika belirleyicisi ABD, bu üç devletle karşıt görüşü savunmaktaydı. Ancak Londra Konferansı’nda da İngiltere istediklerini kabul ettirmiştir zira bölgede 96 saatlik ateşkes ilan edilmesi, JNA’nın elindeki ağır silahların BM gözetimine gireceği ve taraflar arasında uzlaşma sağlanabileceği fikri ortaya çıkmıştır. İngiltere’nin (ve Sırbistan’ın) bu konferanstaki en

³¹¹ Sharp, *a.g.e.* s.1.

³¹² Altı aylık süreyle değişen AT/AB başkanlığını Temmuz-Aralık süresince başkanlığını yürüten ülke İngiltere’dir.

³¹³ Gallagher, *a.g.e.* s.11.

³¹⁴ Brendan Simms, “Bosnia Lessons of History?”, Thomas Cushman ve Stjepan G. Mestrovic (der.) *This Time We Knew Western Responses to Genocide in Bosnia*, NYU Press, 1996, s.67.

³¹⁵ Gallagher, *a.g.e.* s.11.

³¹⁶ BMGK, “771 sayılı Karar”. 13 Ağustos 1992. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/771>. (Erişim Tarihi: 21.10.2019).

büyük başarısı, olası bir uluslararası askeri müdahalenin savuşturulmuş olmasıydı³¹⁷. İngiltere, eğer bölgede silah ambargosu devam etmezse çatışmanın şiddetlenebileceğini ve ambargonun kalkması için tasarlanacak herhangi bir BMGK kararı Rusya tarafından reddedileceğinden ambargonun kalkmasının mümkün görülmediğini vurgulamıştır³¹⁸. İngiltere'nin kendisini savunmak için ortaya sunduğu bu argüman B-H tarafında umutsuzluk ile karşılanırken, Sırp tarafı kendi aleyhine bir tepki almamaktan kaynaklı olarak cesaretlenmiştir. Örneğin, Yugoslavya'da İngiltere adına gözlemcilik ve arabuluculuk faaliyetlerini yürüten isim olan Lord Owen, B-H'te barışın askeri müdahale ile sağlanamayacağı ifade etmiştir. Ayrıca Owen, Yugoslavya toprakları içindeki ateşli silahların, tankların NATO'nun da koruyuculuğunu gerçekleştireceği ateşkes antlaşması ile kontrol altında tutulmasının gerekliliğine vurgu yaparken, bu önlemin alınmaması durumunda ise Boşnakları, Sırp saldırganlığına karşı koruma olasılığının düşük olduğunu ifade etmiştir³¹⁹.

Owen da aslında bölgedeki krizin ciddiyetini kendi söylemleriyle dile getirmiştir. Sırp saldırılarını önlemenin zorluğundan bahseden Owen, aynı zamanda bölgeye yapılması muhtemel hava saldırısına ya da askeri müdahaleye karşı çıkmıştır. Owen'ın bu ikilemini Sırlara zaman kazandırmak olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla BM'nin beş daimî üyesinden biri olan ve aynı kıtada yer aldığı Fransa'dan sonra İngiltere'den de sert bir tepki alınmamasını kendisine referans alan Sırlar saldırgan tutumunu sürdürmüştür³²⁰.

Londra Konferansı'ndan kısa bir süre sonra Hollandalı diplomat Henry Wynaendts'in de açıkladığı gibi, Londra Konferansı'nda verilen sözlerin tutulacağını düşünülürken, akabinde aksine B-H'teki topçu ateşlerinde artış olmuş ve 34 sivil öldürülürken 130 kişi de yaralanmıştır. Bunun üzerine, 14 Eylül 1992'de BM bölgeye 6.000 UNPROFOR askeri takviyesi yapmış, bunun 1.800'ü İngiltere tarafından karşılanmıştır. Savunma Bakanı bu durumu, uluslararası müdahale çağrılarının engellenerek durumun BM tarafından ve İngiltere'nin de desteğiyle kontrol altına

³¹⁷ Carole Hodge, *Britain and Balkans 1991 until the Present*, Routledge, Londra 2006, s.40.

³¹⁸ Gow, *a.g.e.* s.93.

³¹⁹ Simms, *a.g.e.* ss.135-136.

³²⁰ Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia*, Penguin Books, 2002, s.58.

alınacağı şeklinde yorumlamıştır³²¹. UNPROFOR askerleri çatışmaların yoğun yaşandığı bölgelere yaklaşmamış, bu bölgelere sınırlı yardımlar ulaştırılabilmektedir. İletişim ağlarını elinde bulunduran Sırp, yardım yapılacak bölgeleri tespit ederek bu yardımları ele geçirmiştir. Dolayısıyla İngiltere'nin bölgedeki rolü de tartışılır hale gelmiştir. NATO'nun gerçekleştireceği hava harekâtına ve ambargonun kaldırılmasına en şiddetli karşı çıkan İngiltere, müzakereler ile bölgedeki sorunu çözebileceğine inansa da uygulamada başarılı olamamıştır. Sırp tarafının daha fazla ilerlemesine ve zaman kazanmasına sebep olan İngiliz politikası, nihayetinde savaşın uzamasına neden olmuştur. Sırbistan'a yönelik yaptırım kararlarını destekleyerek Sırp karşıtı politika izlediğini göstermeye çalışsa da İzzetbegoviç'in dediği gibi, İngiltere, bölgede barışın ve çözümün sağlanabilmesi konusundaki en büyük frenleyici olmuştur.

Sırp ayrıca, İngiltere'de lobi faaliyetleri yürüten Ian Greer³²² aracılığıyla Savunma Bakanı Malcolm Rifkind ve Milletvekili Henry Bellingham'ı manipüle ederek 'Serbophile'³²³ bir yaklaşım/kişi oluşmasını sağlamıştır. Rifkind, o dönemde ABD'nin B-H'teki sorunu çözmek için ortaya sunduğu fikirlere³²⁴ karşı çıkarak ABD'nin planlarının beyhude olduğunu ve haber amaçlı olarak medya için uygun görüldüğünü söyleyerek bölgeye yapılacak olası askeri müdahaleye karşıt olduğunu göstermiştir³²⁵. Buna rağmen, Rifkind'in Sırbistan'a yakınlığı bilinen bir husus olsa da dönemin politikasını ne derece etkilediklerine dair aslında net bir kanıt bulunmamaktadır³²⁶. Rifkind'in elindeki kozlardan birisi de B-H'te konuşlanan UNPROFOR'a en fazla asker gönderen ülkenin İngiltere olmasıdır. Bu yüzden, ambargonun kalkması veya hava saldırısı gerçekleşmesi durumunda UNPROFOR askerlerinin zarar göreceğini iddia

³²¹ Hodge, *a.g.e.* ss.40-41.

³²² Ian Greer, kurucusu olduğu Ian Greer Associates (IGA) ile milletvekillerini, siyasileri, çok uluslu şirketleri manipüle ederek kendisine 'bağış' yapan kişi, kuruluşların taleplerini karşılamaktadır. Müşterilerinden birisi de İngiliz Parlamentosunu manipüle etmesi için IGA'ya bağış yapan Miloseviç'tir. İngiltere'de lobicilik faaliyetleri sürdüren Greer'in işlerini bağış adı altında gerçekleştirmesi, onun yaptıklarını yasal hale getirmiştir.

³²³ Fransızca kökenden türeyen bu sözcük, Sırp kültürünü, insanını ve Sırbistan'ı seven kişi anlamına gelmektedir.

³²⁴ Hava saldırısı gerçekleştirmek, uçuşa kapatmak, silah ambargosunu kaldırmak gibi.

³²⁵ Simms, *a.g.e.* s.60.

³²⁶ Simms, *a.g.e.* s.2.

edebilmektedir³²⁷. Ancak sonrasında Rifkind, bu dönemde uygulanan silah ambargosu politikasını BM'nin yaptığı en ciddi hata olarak kabul etmiştir³²⁸.

Öte yandan, B-H savaşında ortaya çıkan mülteci sorununda Almanya, Fransa, Avusturya gibi üyelerin aksine, Michael Howard'ın İçişleri Bakanı olduğu dönemde İngiltere, B-H'ten gelen 7,500 kişilik sığınma ve mülteci talebini reddetmiştir³²⁹. 1994 yılında, yapılan 12,655 mültecilik başvurusunu reddeden İngiltere, yalnızca 825 sığınmacıyı kabul etmiştir³³⁰.

Howard tarafından yapılan açıklamaya göre, B-H'i, Sırlara karşı yabancı askerler korumakta idi³³¹. Dolayısıyla B-H'i yabancı askerlerin koruduğuna dair açıklamasını aslında şöyle değerlendirmek mümkündür: bölgede Sırlar tarafından gerçekleştirilen saldırıların engellenememesinden sorumlu olanlar yabancı askerlerdir. Bölgedeki UNPROFOR güçlerinin de Fransa, Almanya, İngiltere'den oluşması, AT/AB açısından asıl sorumluluğu bu ülkelere yılmaktadır. Savaşın başından itibaren politika belirleyicilerden birisi olan İngiltere, B-H'te gerçekleşen soykırımın en üst noktaya ulaştığı Srebrenitsa'da sahneden çekilmiştir. Bölgedeki UNPROFOR gücüne en fazla asker göndermesiyle bilinen İngiltere, Srebrenitsa'da gerçekleşen soykırımın önüne geçebilecek kapasiteye sahip sınırlı ülkelerin başında geliyordu. Srebrenitsa'nın etrafının kuşatılması üzerine aslında erken uyarı Bill Clinton'dan gelmişti. Rusya, Fransa ve İngiltere'nin artık savaştaki konumlarını değiştirmesi gerektiği, Sırlara karşı daha sert olunması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Srebrenitsa'nın Sırp saldırıları karşısında düşmek üzere olduğunu bu yüzden daha sıkı yaptırımların gündeme geldiğini ifade etmiştir Sırlar Srebrenitsa'nın 1km yakınına kadar geldiğinde ise Srebrenitsa'da amatör radyo yayını yapan İbrahim Becireviç, saldırının çok şiddetli olduğunu, ne kadar dayanabileceklerini bilmediklerini belirtmiş ve

³²⁷ Hodge, *a.g.e.* s.107.

³²⁸ "Bosnia's Long Shadow over British Foreign Policy", The Economist 15 Mart 2011, <https://www.economist.com/bagehots-notebook/2011/03/15/bosnias-long-shadow-over-british-foreign-policy>. (Erişim Tarihi: 25.10.2019).

³²⁹ Nick Cohen, "Britain Rejects First Bosnian Asylum Appeals", 19 Aralık 1993 Independent, <https://www.independent.co.uk/news/uk/britain-rejects-first-bosnian-asylum-appeals-1468483.html> (Erişim Tarihi: 25.10.2019).

³³⁰ Kushner & Knox, *a.g.e.* s.362.

³³¹ Simms, *a.g.e.* s.93.

tüm dünyaya yardım çağrısında bulunmuştur. Ancak İngiltere bilginin doğruluğundan emin olmadığını ifade etmiştir³³².

Srebrenitsa'da yaşananlarda sorumluluğun Sırlara ait olmasının yanı sıra ikincil sorumluluk ise, soykırımı engelleyebilecek kapasitesi olup ancak bunu başaramayanlara aittir. BM'nin uyguladığı silah ambargosu ile Sırlara karşı kendi canını, malını savunma hakkı elinden alınan Boşnaklar, B-H savaşı boyunca soykırımı maruz kalmıştır. Ambargo ve güvenli bölge, Sırların soykırımı gerçekleştirirken elindeki en önemli avantajı elde etmesini sağlamıştır. Çünkü Sırp ordusunun silah bakımından donanımlı olması ve Boşnakların silahlarını UNPROFOR'a teslim edip güvenli bölge alanlarında toplanarak, toplu halde hayatta kalma mücadelesi vermesine sebep olmuştur. 1993-1998 yılları arasında ABD'nin NATO Daimî Temsilcisi olan Robert Hunter, BM'nin ve NATO'nun Boşnakları kurtarmak için müdahale edememesinin arkasındaki en önemli sorumluluk sahibi ülkenin İngiltere olduğuna inanmaktadır³³³. Eski İngiliz Başbakanı Margaret Thatcher da İngiltere'nin B-H'te uyguladığı dış politikayı eleştirirken, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir daha görmeyeceklerini düşündükleri soykırımın yeniden yaşandığını, soykırımın Avrupa'nın etki alanında olduğunu, batının da uyguladığı politikayla bu soykırımın ortağı olduğunu ifade etmiştir³³⁴. Henüz soykırım zirveye ulaşmamışken Srebrenitsa'dan gelen yardım çağrıları ve eleştiriler İngiltere nezdinde sonuçsuz kalırken, ekonomik yaptırım çerçevesi dışına çıkmamıştır.

14 Temmuz 1995 tarihinde BMGK'da 4,000 erkeğin kaybolduğu ve masum sivillerin öldürülmesinden endişe duyulmasına ilişkin bir bildiri yayınlansa da diplomatlar, sonuçların çok zor elde edildiği görüşmelerine devam ediyordu. Ayrıca

³³² Jurek Martin et al., "Warns Serbs as Forces Close in on Srebrenica: Britain, US and France Pledge Early Strengthening of Sanctions", Financial Times 17 Nisan 1993. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3SKR-NP10-006F-W499-00000-00&context=1516831> (Erişim Tarihi 22.10.2019).

³³³ Vernon Bogdanor, "Srebrenica: The Silence over Britain's Guilt must be Ended", The Guardian 12 Temmuz 2012, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jul/12/srebrenica-massacre-bosnia-and-herzegovina>. (Erişim Tarihi: 19.09.2019).

³³⁴ Martin Dykeman, "Our Shameful Inaction", St. Petersburg Times, 15 Nisan 1993. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3SJB-4NN0-000R-D4V2-00000-00&context=1516831>. (Erişim Tarihi: 2.11.2019).

bildiride, Srebrenitsa'daki erkek ve çocukların zorla yerinden edilmesi, insan hakları ihlalleri, ağır ve kötü muamele ve masum sivillerin öldürülmesi ile ilgili raporlardan endişe duyulduğu da belirtilmektedir³³⁵.

1995 yılında B-H'teki UNPROFOR'un komutanı Rupert Smith ise, Srebrenitsa'da yaşananlar ile ilgili baskısını gerçekleştirememiştir. Srebrenitsa güvenli bölgesinde Boşnakların uzun süre temel ihtiyaçlarını karşılayamaması, hastalık ve açlıkla mücadele etmesi gibi hayati meseleler yaşanırken, Sırpaların kente girişiyle soykırım hızlanmıştır. Bu sırada dönemin AB adına B-H Yüksek Temsilcisi olan İsveçli Carl Bildt³³⁶, Rupert Smith, Mladiç ve Miloseviç ile 15 Temmuz 1995'te bir araya gelirken Bildt ve Smith, Srebrenitsa'dan götürülen erkeklerin serbest bırakılması gerektiğini söylemiştir. Öte yandan, Sırpaların rehin aldığı 30 Hollandalı asker konusu, savaşın olduğu boyutların sınırının olmadığına göstergesi niteliğinde idi. Bildt ve Smith askerlerin derhal serbest bırakılmaması durumunda saldırı tehdidinde bulunmuştur³³⁷. Srebrenitsa'daki durum da bundan ibaretti. Bölgede yıllardır gerçekleştirilen soykırımı saldırı tehdidiyle tepki verilmesi beklenebilir bir durumken, hep ikinci planda kalmıştır. Diğer taraftan, arka planda olan ancak etkili bir diğer İngiliz isim, 1994 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda Siyasi Direktörlük yapan Pauline Neville-Jones'dir. Boşnakların insan hakları ihlaline uğradığına dair raporlar, BMGK kararları ve kanıtlar varken 2009 yılında yaptığı bir açıklamada, Sırpaların 'katliam' gerçekleştirme konusunda açık bir niyetlerinin olup olmadığının bilinmediğini, Sırpaların Srebrenitsa'da etnik temizlik ile meşgul iken aniden soykırımı karar verdiklerini belirtmiştir³³⁸. Ancak 1992'den beri devam eden soykırım görmezden gelinmiştir. İzzetbegoviç'in 2003 yılında da belirttiği

³³⁵ BMGK, "S/PRST/1995/32" 14 Temmuz 1995. <https://undocs.org/S/PRST/1995/32> (Erişim Tarihi: 2.11.2019).

³³⁶ Aralık 1995- Temmuz 1997 yılları arasında AB adına B-H Yüksek Temsilciliğini yapmıştır.

³³⁷ Ed Vulliamy ve Florence Hartmann, "How Britain and US Decided to Abandon Srebrenica to its Fate", The Guardian, 4 Haziran 2015, Para 42. <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/04/how-britain-and-us-abandoned-srebrenica-massacre-1995>. (Erişim Tarihi: 01.04.2018).

³³⁸ Ed Vulliamy ve Florence Hartmann, "How Britain and US Decided to Abandon Srebrenica to its Fate", The Guardian, 4 Haziran 2015, Para 42. <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/04/how-britain-and-us-abandoned-srebrenica-massacre-1995>. (Erişim Tarihi: 01.04.2018).

gibi, barış görüşmelerine katılan söz konusu yetkili, Boşnakları sevmediğini hiçbir zaman gizlememiştir³³⁹.

Tekrarlamak gerekirse, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme’de de belirtildiği gibi, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel olarak, bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla o grubun fertlerinin öldürülmesi, fertlere ciddi boyutta fiziksel ve zihinsel zarar verilmesi, fertleri yok etme planı yapılarak yaşam şartlarının kasıtlı olarak değiştirilmesi, gruptakilerin doğumlarını engellemek amacıyla tedbirler alınmasını ve gruba mensup çocukların zorla başka gruba nakledilmesi kaidelerinden en az birisinin gerçekleşmesi; ayrıca Fein’in tanımladığı gibi, soykırım, insan olarak doğmanın sonucunda elde edilen hakların kullanılmasının engellenmesi ile alakalı idi. Fein’in vurguladığı nokta, grubun elinden alınan medeni hakları, temel yaşamsal faaliyetlerinin engellenmesi ve grubun zorla yerinden edilmesi veya bu yönde tehdit edilmesi, kalabalık yaşam alanlarında yaşamak zorunda bırakılması, hastalık ve açlık sonucu ölümlerin gerçekleşmesinin soykırım olmasıdır³⁴⁰. B-H’te 1992’den 1995’e kadar var olan bu belirtiler İngiltere için ikinci planda kalmış, öncelik bölgedeki ambargo ile birlikte barışın sağlanabilmesini amaçlamak olmuştur.

İngiltere’nin politikasının kendi hedefleri doğrultusunda belirlenmediği, diğerlerinin fikirlerine itiraz etme odaklı belirlendiği düşünülmüştür. B-H’te güç kullanımına sürekli karşı çıkması³⁴¹ ya da bölgeye uygulanan silah ambargosunun zaten güçlü olan Sırp ordusunu etkilemeyişi, bunun sadece Boşnaklar üzerinde etkili olduğu, dolayısıyla Boşnak hükümeti üzerindeki silah ambargosunun kaldırılması fikrine karşı çıkması nedeniyle, İngiltere’nin dış politikası sorgulanmaya başlanmıştır.³⁴² Robert Hunter, İngiltere’yi BM veya NATO’nun Boşnakları kurtarması için bölgeye müdahale etmesinin engellenmesinden sorumlu devlet olarak gösterirken, Srebrenitsa’da gerçekleşen soykırımdaki NATO başarısızlığının da arkasında İngiltere’nin

³³⁹ Alija Izetbegovic, *Inescapable Questions: Autobiographical Notes*, Islamic Foundations, 2003, s.310

³⁴⁰ Fein, *a.g.e.* s.10.

³⁴¹ Simms, *a.g.e.* s.5.

³⁴² Gow, *a.g.e.* s.88.

bulduğunu belirtmiştir. Nitekim, Srebrenitsa’da soykırım gerçekleşikten sonra NATO’nun bölgeye müdahalesi sonucu savaş 20 gün içerisinde sona ermiştir.³⁴³

İngiltere, Sırp saldırganlığına son vermenin yolunun Sırlara karşı uluslararası diplomatik baskı, yaptırımlar ve UNPROFOR birliklerinin bölgeye konuşlandırılması olduğuna inanmıştır. Ayrıca İngiltere, ABD de dâhil hiçbir devletin bölgede silahlı çatışmaya dâhil olmak istemediğini belirtmiştir. Dolayısıyla, bölgeye kara kuvvetlerinin gönderilmesinin mümkün görülmediğini, bu yüzden de olası silah ambargosunun kaldırılmasının B-H’te önüne geçilemeyecek sonuçlar doğuracağı yönünde görüş bildirmiştir³⁴⁴. İngiltere’nin bu yaklaşımının yanlış olduğunu Srebrenitsa’da soykırım yapıldığının ortaya çıkmasıyla ikrar etmesi beklenirken, İngiltere B-H’te yaşanan soykırımdan hem Boşnakları hem de Bosnalı Sırları sorumlu tutmuştur. İngiltere’nin bu tutumu muhafazakâr Major iktidarının sona ereceği ve İşçi Partisi lideri Tony Blair önderliğindeki yeni hükümetin geleceği 1997 yılına kadar devam etmiştir. Blair hükümetiyle birlikte Balkanlar’da politika değişikliğine giden İngiltere, Mart 1999’da Kosova’da süregelen Sırp saldırganlığını bitirmek için NATO’ya bölgeye asker göndermesi için baskı yapmıştır. İngiltere’nin tavrı, Miloseviç’in düşüşünü kolaylaştırmıştır. Blair, “diktatörlerin etnik temizlikten ve bundan ceza almaktan çekinmedikleri bir dünya için yeni bir binyıla girmeye ihtiyaç olmadığını” belirtirken. İngiltere’nin Kosova’da sadece bölge için değil, insanlık değerleri için savaştığını da söylemiştir³⁴⁵. B-H savaşındaki İngiliz dış politikası ile üstünkörü kıyaslandığında Blair dönemi dış politikasının sonuçlandırmak bakımından daha etkili olduğu görülebilir bir durumdur.

³⁴³ Vernon Bogdanor, “Srebrenica: The Silence over Britain’s Guilt must be ended”, 12 Temmuz 2012 The Guardian, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jul/12/srebrenica-massacre-bosnia-and-herzegovina>. (Erişim Tarihi: 19.09.2019).

³⁴⁴ Gow, *a.g.e.*, s.96.

³⁴⁵ Vernon Bogdanor, “Srebrenica: The Silence over Britain’s Guilt must be ended”, 12 Temmuz 2012 The Guardian, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jul/12/srebrenica-massacre-bosnia-and-herzegovina>. (Erişim Tarihi: 19.09.2019).

5. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşattığı en büyük kıyımlardan birisine Holokost ile şahitlik eden Avrupa kıtası, ikinci bir soykırımı Balkanlar'da Yugoslavya'nın dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden B-H'te yaşamıştır. Bu bağlamda çalışmanın ana argümanı, B-H'teki savaşa müdahale etmekte geç kalan, problem çözücü politikalar üretmeyen, Sırp saldırganlığının sonucunun soykırım olacağı öngörülmesi zor değilken bunu engelleyemeyen AT/AB (ve savaş boyunca ortaklaşa hareket ettiği BM'nin), B-H ve Srebrenitsa'da gerçekleştirilen soykırında Sırp kadar sorumlu olduğudur. Aynı ölçüde, bölgenin önemli güçleri olan Almanya, Fransa ve İngiltere'nin, Srebrenitsa'da gerçekleşen soykırında izleyici ve dolayısıyla sorumlu oldukları vurgulanmaktadır.

Soykırım tanımının literatüre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girmesiyle birlikte, başta akademik düzeyde ve uluslararası kuruluşlarda soykırım üzerine tanımlamalar yapılmış ve çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Soykırımın birçok tanımının ve türünün olabileceği görülmüştür. Genel tanıma göre soykırım, belli bir grubun planlanarak yok edilmesi olarak ifade edilebilir. Bu yok etme sadece silahlı güç kullanarak öldürmekten ayrı olarak, kültürel, siyasi baskılar sonucu da olabileceği gibi; kültürün, dilin, ulusal duyguların ve ekonominin parçalanmasıyla grubun sefalet yaşaması, benlik duygusunu kaybetmesi, sağlık, kişisel güvenlik, özgürlük gibi kavramlarının da ortadan kaldırılarak, planlı yöntemlerle grup üzerinde uygulanmasıyla soykırımın gerçekleşebileceği ile de alakalıdır. Grubun toplumdaki baskın gruptan ayrıştırılarak, kendi grubuna olan aidiyetinin ortadan kaldırılması³⁴⁶, hayatta kalma gayesini sürdürebilmesi için gerekli

³⁴⁶ Kimliğini yitirmesine yönelik uygulamalar, benlik duygusunun kaybettirilmesi, dilini ortadan kaldırılması sonucu geçmişle bağımlı koparılmasının amaçlanması sonucu birlikte kendi grubundan farklı bir gruba yeni benlik, kimlik, aidiyeti ile dahil olması olarak yorumlanabilir.

olan haklarının³⁴⁷ elinden alınması sonucu ortadan kaldırılması ile de alakalıdır³⁴⁸.

Bu noktada B-H'te Boşnaklar ve Sırlar (biz ve onlar) şeklinde ayrıştırmaların yapıldığı sırada AT/AB Yugoslavya'da hoşgörü ortamının tesis edilmesi için bir hamle yapamamış, kendi arasındaki fikir ayrılıklarını çözememiştir. Sınıflandırma ve sembolleştirme aşamalarının tamamlanması ile birlikte sürece müdahale edilmediği müddetçe, süreç insanlıktan çıkarma noktasına geldiğinde işin sonunun soykırıma ulaşacağı da soykırım tanımlamalarında ortak noktadır. B-H'te ve Srebrenitsa'da Boşnaklara giden yardım konvoylarının engellenmesi, elektriğin, suyun kesilmesi, temizlik imkanının elinden alınması, barınacak yerlerin saldırı altına alınması sonucu harabe içinde kalan şehirlerde yaşamak zorunda bırakılması, Boşnakların Sırlar tarafından insanlıktan çıkarıldığı bir göstergesidir. Bunun sonucunda da soykırım kaçınılmaz olmuştur. AT/AB ve politika-yapıcı devletlerin görüş ayrılığı yaşamaları ve rekabetten kaynaklı politikaların getirdiği enaniyet ile birlikte soykırım engellenemez boyutlara ulaşmıştır.

Bir diğer taraftan, Boşnakların Yugoslavya topraklarında baskın grup olan Sırlardan ayrıştırılması sonucu, Boşnakların elinden alınan medeni hakları, yaşamsal faaliyetlerinin engellenmesi ve Boşnakların zorla yerlerinden edilmesi tehdidinin savaşın başından soykırım gerçekleşene kadar mevcut olması ve kalabalık yaşam alanlarında yaşamak zorunda bırakılması³⁴⁹ ve hastalıktan ölüme terkedilmesi, soykırım adına değinilmesi gereken noktalardır.

Yugoslavya'da uygulanan silah ambargosunun sonucu olarak silahsızlandırılan Boşnakların, silahlı Sırp milislere karşı direniş gösterememesi de; soykırım kurbanlarının savunmasız ve çaresiz olarak belirtilmesi ile ilişkilendirilebilir. Nitekim B-H ve Srebrenitsa'daki Boşnaklar, Sırların saldırılarına karşı çaresiz ve savunmasız olarak uluslararası örgütlerden ve kıtanın tek gücü AT/AB'den gelecek olan yardımlara muhtaç şekilde bekleyişini sürdürmüştür. Boşnakların savunmasız bırakılmasının

³⁴⁷ Tedavi olma, ilaca ulaşma ve her türlü sağlık ihtiyacının karşılanması, yiyecek ve suya ulaşımı, barınacak yer vb. ihtiyaçlar. Olmadığı/Ulaşamadığı zaman hayatta kalma şansının ortadan kalkacağı durumlar.

³⁴⁸ Ayrıca bkz. s.12.

³⁴⁹ Bkz. Güvenli bölge nüfuslarındaki ani patlamalar kalabalık yaşam alanlarının oluşmasına sebep olmuştur. Srebrenitsa'nın 36.000 olan nüfusu güvenli bölge olarak adlandırıldıktan ve Sırp saldırılarının artması sonucu Boşnakların buraya sığınmasıyla 60.000'e kadar çıkmıştır.

sorumlusunu, silah ambargosu uygulaması ve bu politikada ısrarcı olmaları sebebiyle BM, AT/AB olarak görmek yanlış bir bakış açısı olmayacaktır.

B-H'teki kontrol ve komuta merkezine bağlı olan askerlerin altı ayda bir değişmesi, karargâhın istikrarlı kararlar alamamasına ve parçalanmasına sebep olmuştur³⁵⁰. Bu da B-H'te BM'nin ikircikli kararlar alınmasına ve uyumsuzluğuna neden olmuştur. Sık sık değişen karargâh personelleri, bölgeye insani müdahale kavramının da arka planda kalmasına sebep olmuştur.

İnsani müdahale açısından bakılacak olursa, B-H acil önlemlerin alınması ve müdahalenin yapılması gereken yerlerin başında gelmekteydi. Çünkü soykırımın gerçekleşeceğinin sinyalleri alınmaya başlandığında, insani müdahale soykırımın önlenmesi açısından en etkili araçlardan birisi olabilmektedir. UNPROFOR ile bunun gerçekleştirilmek istemesi ise, BM'nin silahlı güç kullanmadan bölgeye müdahale etmesi anlamını taşımaktadır. B-H'te ve soykırımın en üst seviyeye ulaştığı Srebrenitsa'da yaşananlar İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en önemli insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği yerdir. Bu bölgeye insani müdahale gerçekleştirilmesi için her türlü koşulun var olmasına rağmen gerekli önlem alınamamış ve insani bir felaket ile sonuçlanmıştır.

Bölgenin en önemli aktörü olan AB ise, Yugoslavya'nın parçalanması ile doğrudan krizin merkezinde kendisine yer bulmuştur. Kurucu antlaşmasının ikinci maddesinde de belirtildiği üzere, AB, insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygı ilkeleri üzerine kurulmuştur. Ancak AB'nin kuruluş felsefesiyle B-H'te çelişen politikalar sergilemesi ve B-H'te insanlığa dair önemli kayıpların verildiği göz önüne alındığında AB'nin kuruluş ilkelerine aykırı davranması eleştirilecek noktadır.

Bu başarısızlığın en önemli sebeplerinden birisini AB'nin mekanizmalarının işleyiş biçimine bağlamak yanlış olmayacaktır. Öyle ki, ekonomik entegrasyonu ile ilgili kararlarda hızlı karar alma mekanizmasına sahip olduğu düşünüldüğünde ve alınan kararların çoğunlukla oyçokluğu ile alınması önemli bir etkidir. Diğer taraftan dış

³⁵⁰ J. W. Brinkman "Humanitarian Intervention: A Military View", Jan Nederveen Pieterse (der.), *World Orders in the Making Humanitarian Intervention and Beyond*, Palgrave Macmillan, Londra 1998, s.171.

politika ve güvenlik gibi konularda (bunu sütun haline getirirler de) hükümetlerarası politika izleyerek, oybirliği ile kararlar almaya çalışılması çok uluslu, rekabetin fazla olduğu ve önemli güçleri bünyesinde barındıran bir yapıda doğal olarak yolların tıkanmasına sebep olmuştur. Yugoslavya'daki krizin çözüme kavuşturulması adına sorumluluğu üstüne aldığını daha krizin ilk anlarında açıklayan³⁵¹ AB, daha sonrasında kendi mekanizmalarının -tabir caizse- kurbanı olmuştur.

AB dış politikası alternatif bir rotası bulunmadığı için BM ile ortaklaşa hareket etmeye başlasa da, B-H'teki çatışma ortamının ve sorunların çözülmesine yardımcı olmamıştır. Bu sefer de üye ülkeler kendi ulusal çıkarlarını ve bölgesel güç olma istekleri ile ilgili politika üretmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da B-H'te çözümü sağlayabilecek planlar reddedilmiş, ülkelerin istekleri azalmış ve uluslararası toplumdan sert tepki almayan Sırp'ların soykırımı giden süreçte yolu açılmıştır. Uluslararası ilişkiler literatürüne bir kavram daha kazandırılmasına sebep olan Sırp saldırılarının artması ile BM 'etnik temizlik'³⁵² tanımını yapmış; Sırp'ların B-H'te gerçekleştirdiği bazı saldırıları 'etnik temizlik' olarak tanımlasa da sonucunda bunları engelleyememiştir. BM'nin 'etnik temizlik' tanımındaki her unsurun B-H'te yaşanıyor olması ve buna önlem alınmaması BM'nin eleştirildiği noktadır.

BMGK'nın 749 sayılı kararıyla B-H'te konuşlandırılan İngiliz ve Fransız askerlerini BM'nin bölgede daha sert önlemler alması üzerine, dolaylı yoldan uyararak ABD'nin bu çağrısı, aslında bölgedeki sorumluluğu üstlenen ancak çatışmaların önüne geçemeyen AT'ye yönelik olarak yorumlanabilir³⁵³. Fransız ve İngiliz askerlerinin kendilerine ateş açılmadığı sürece ateş açmama yetkisini kullanmaları B-H'teki müdahale isteksizliğini göstermektedir. Ayrıca savaşın ilk yıllarında (1993) ABD tarafından öne sürülen '*lift and strike*'³⁵⁴ önerisi AT ve BM'nin isteksizlikleri nedeniyle onaylanmamıştır ve uygulanamamıştır. AT/AB ve BM tarafında oluşan bu tepkisizlik

³⁵¹ Almond, *a.g.e.* s.30.

³⁵² "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı – 1994/674", 27 Mayıs 1994, s.33. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1994/674 (Erişim Tarihi 25.03.2018).

³⁵³ Anderson, *a.g.e.* s.13.

³⁵⁴ Boşnaklar üzerindeki ambargonun kaldırılarak bölgeye silah yardımı yapılması ve Sırp mevzilerinin de NATO uçaklarıyla vurulmasına ilişkin öneri.

davranışını, kuruluşlarının ilkeleri ile çelişen davranışlar olarak yorumlamalı, dolayısıyla Sırpların soykırım gerçekleştirmesinde BM, AT/AB'nin payı göz ardı edilmemelidir.

AB ve BM içerisinde öne çıkan üç Avrupa ülkesi Almanya, Fransa ve İngiltere'dir. Bu üç ülkenin öne çıkmasının birçok sebebi olsa da başlıca, Fransa ve İngiltere'nin BMGK'nın beş daimî üyesinden ikisi olması ve Almanya'yı da dâhil ederek kıta Avrupa'sının hem ekonomik hem askeri hem de politika bakımından etkili ülkeleri olması bu üç ülkeyi Yugoslavya'daki krizin idare edilmiş biçiminin sorgulanması açısından öne çıkartmaktadır. Üç ülkenin uygulamış olduğu politikalar birbiri ile farklılıklar göstermiş olduğundan, kriz çözüme kavuşturulmak yerine bu üç ülke arasındaki fikir uyuşmazlıkları B-H'te krizin giderek büyümesine sebep olmuştur. Sürecin başından sonuna kadar birbirleri ile fikir ayrımı içinde bulunan bu üç ülkenin politika üreticileri ortada bir düello varmışçasına birbirlerine farklı politika üretmek için yarış içine girmişlerdir. Fransa ve İngiltere, Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımaya karşı çıkmış, ancak bu karşı çıkma bölgedeki sorun ile alakası küçük bir payda alırken, Almanya'nın Yugoslavya'nın dağılmasıyla kendisine iki yeni müttefik kazanması olarak yorumlandığı için karşı çıkmıştır. Almanya ise Yugoslavya'daki krizle çok da alakası olmadığını Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıma sürecinde Sırplara yaptığı sert hamleleri B-H'te göstermeyerek ispatlamıştır. Fransız ve İngiliz generallerin UNPROFOR içindeki rolleri de hesaba katıldığı zaman, bu üç ülke B-H'teki sorunun çözümünden ziyade Avrupa kıtasındaki yarışta kendi ülkelerini, kendi politikalarını nasıl ön plana çıkaracaklarının odaklandıklarını göstermişlerdir.

Boşnaklara karşı adeta kıtada bağımsız Müslüman bir ülkenin problem olacağı düşüncesi varmışçasına davranışlar sergilenmiş, böylece Boşnakların alabildiğince zarar görmesine sebep olunmuştur. Raporlar, gözlemciler, gazeteciler, B-H'teki vaziyeti resmederken, AB ve BM yetkilileri davranışlarını değiştirmeyerek soykırımın gerçekleşmesine sebebiyet vermişlerdir.

Sonuç olarak, bu çalışmada AT/AB'nin daha sonrasında BM ile senkronize hareket etmesiyle Yugoslavya krizinde ve çalışmanın konusu olarak B-H'te izlediği politika tartışılmıştır. AT/AB ve başat ülkeleri olan Almanya, Fransa ve İngiltere'nin B-H'te savaşı durdurmak için yapmış oldukları ancak başarısızlıkla sonuçlanan girişimleri incelenmiş, ellerindeki gücün, yetkilerin doğru kullanılmayışıyla aslında soykırıma

giden süreçte üstlendikleri rol gösterilmeye çalışılmıştır. ASİ ile başlayan ortak dış politika serüveni, Maastricht Antlaşması'yla sütun haline getirilmiş olsa da AB ülkelerinin ortak dış politikada ve B-H'teki krizi sona erdirmek adına gösterdikleri istek, eleştirilebilir bir süreçtir. Almanya, Fransa ve İngiltere öncülü, kurucu antlaşmasında belirttikleri ilkeler doğrultusunda hareket etmesi beklenen ve B-H'te yaşanan soykırımı engellemesi beklenen AB, ürettiği/üretmediği politikalar yüzünden İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa kıtasında yaşanan en büyük soykırımın sorumluluğunda paydaşlardır.

Son not olarak belirtmek gerekir ki, bu doğrultuda AB'nin, BM'nin, NATO'nun Srebrenitsa'dan dört yıl sonra Kosova sorununda politika değişikliğine gitmeleri ve Sırlara karşı sert müdahaleler gerçekleştirmeleri aslında B-H'te yapmış oldukları hatalar ile doğru orantılıdır. Bu yüzden genel olarak B-H'te, özel olarak çalışmada yer verilen Srebrenitsa'da yaşanan soykırım, her daim AB ülkeleri ile birlikte anılacak izlenimi vermektedir. AB'nin Sırbistan'a ve B-H'ye yönelik üyelik perspektifleri, gelecekte AB'nin ne derece "AB" olduğunu gösterecektir.

KAYNAKÇA

AKİPEK, Ömer İ., (1965), *Devletler Hukuku*, Ankara, Başnur Matbaası.

AKSAR, Yusuf., (2015) *Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk 2*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

AKSOY, Hami., (2002), “EC’s Response to the Crisis in Yugoslavia”, Ankara: *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*.

ALLEN, David., (1998), “Who Speaks for Europe? The Search for an Effective and Coherent External Policy” J. Peterson & H. Sjursen (der.), *A Common Foreign Policy for Europe Competing Visions of the CFSP*, Londra: Routledge.

ALMOND, Mark., (1994), *Europe’s Backyard War: War in the Balkans*, Londra: Heinmann

ALP, İlker., (2017), “Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995)”, *Avrasya Etüdüleri* 52/2017 153-197

ALVAREZ, Alex., (2001) *Governments, Citizens and Genocide: A Comparative and Interdisciplinary Approach*. Bloomington: Indiana University Press.

ANDERSON, David., (1995) *The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary*, Parliamentary Research Service.

ASMUS, Ranuld D., (1995), *Germany's Contribution to Peacekeeping*, National Defense Research Institute. BARTROP, Paul R., ve JACOBS, Steven L., (2013) *Fifty Key Thinkers on the Holocaust and Genocide*, Abingdon, Oxon: Routledge.

AZARKAN, Ezeli., (2016), Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek Devletlerinin Tanınmasında Siyaset ve Hukukun Etkisi, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 35, ss.39-78.

BAUER, Yehuda., (1999), "Comparison of Genocide", George Shirinian, ve Levon Chorbajian (der.), *Studies in Comparative Genocide*, New York: St. Martin's Press.

BAUMANN Rainer ve HELLMAN Gunther, (2001), "Germany and the Use of Military Force: 'total war', the 'culture of restraint' and the Quest for Normality", *German Politics*, no: 10:1 s.61-82

BECIREVIC, Edina., (2014), *Genocide on the Drina River*, Yale University Press.

BECKER, Joachim., (2017), In the Yugoslav Mirror: The EU Disintegration Crisis, *Globalizations*, no:14, ss.840-850.

BERT, Wayne., (1997), *The Clinton Administration III: Reassertion of American Leadership. In: The Reluctant Superpower*, Londra: Palgrave Macmillan.

BETHLEHEM, Daniel., ve WELLER, Marc., (1997), *The Yugoslav Crisis in International Law*, Cambridge University Press.

BİLSEL, Cemil., (1940), *Devletler Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul, Kenan Yayınevi ve Klişe Fabrikası.

BRINKMAN, J.W, Major General Rtd., (1998), "Humanitarian Intervention: A Military View", Jan Nederveen Pieterse (der.), *World Orders in the Making Humanitarian*

Intervention and Beyond, Londra: Palgrave Macmillan.
BOYLE, Joseph, (2006), “Traditional Just War Theory and Humanitarian Intervention”
Terry Nardin ve Melissa Williams (der.) *Humanitarian Intervention: NOMOS XLVII.*,
NYU Press.

BOZO, Frederic., (2008), “The Failure of a Grand Design: Mitterrand’s European
Confederation 1989-1991, A Peaceful Europe? Negotiating Peace in the Twentieth
Century”, No17:3, *Cambridge University Press*, 391-412.

CAMERON, Fraser., (1999), *The Foreign and Security Policy of the European Union,
Past, Present and Future*, Sheffield: Sheffield Academic Press.

CEKİÇ, Smail et al., (2001), *Genocide in Srebrenica - United Nations ‘‘Safe Area’’ in
July 1995*, Institute for the Research Crimes Against Humanity and International Law.

CENGİZ, Başak., (2003) *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*,
Turhan Yayınları.

CHALK, Frank ve KURT Jonassohn., (1990), *The History and Sociology of Genocide:
Analyses and Case Studies*, Yale University Press.

CHELOTTI, Nicola., (2016), *The Formulation of EU Foreign Policy*, New York:
Routledge.

CRAWFORD, Beverly., (1996), “Explaining Defection from International Cooperation:
Germany’s Unilateral Recognition of Croatia.” *World Politics* 48, no.4.

DEDEOĞLU, Beril., (2003), “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci II Avrupa Birliği’nin
Yakın Geçmişi”, (Ed. Beril Dedeoğlu) *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, İstanbul: Boyut
Yayınları.

DELPLA Isabelle et al., (2012), “The Judge, the Historian, and the Legislator” Isabelle Delpla, Xavier Bougarel, Jean-Louis Fournel (der.), *Investigating Srebrenica: Institutions, Facts, Responsibilities, Studies in Contemporary European History*, New York: Berghahn Books.

DİKİCİ, Ali., (2005), “Bosna’da Savaşında Bir İhanetin Öyküsü: Srebrenica Katliamı”, *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 6. 135-156.

DİKİCİ Ali, (2016), Bosna Savaşı’nda Srebrenica Savunmasının Komutanı Naser Oriç’in Hikayesi, *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Avrasya Etüdüleri*, sayı.50, 181-217.

DIVJAK, Jovan., (2001), “The First Phase, 1992-1993: struggle for survival and genesis of the Army of Bosnia-Herzegovina”, Branka Magas ve Ivo Zanic (der.), *The War in Croatia and Bosnia – Herzegovina 1991 – 1995*, Londra: Frank Cass Publishers.

DINAN Desmond., (2008) *Avrupa Birliği Tarihi*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

DRNOVSEK Janez Drnovsek, (1996), *Escape from Hell: The Truth of a President*, Latour.

DUKE Simon., (2000), *The Elusive Quest for European Security From EDC to CFSP*, Macmillan Press.

EFE, Haydar., (2008), “Avrupa Birliği’nin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 1.

FEIN, Helen., (1997), “Genocide by Attrition 1939-1993 The Warsaw Ghetto, Cambodia, and Sudan: Links Between Human Rights, Health, and Mass Death”, *Health and Human Rights*, vol.2 no:2.

GALLAGHER, Tom., (2003), *The Balkans After the Cold War: from Tyranny to Tragedy*, Londra: Routledge.

GINSBERG, Roy H., (2002), "Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability-Expectations Gap", *Journal of Common Market Studies*, sayı: 37.

GLAUDIC, Josip., (2011), *The Hour of Europe: Western Powers and the Break-up Yugoslavia*, Yale University Press.

GOW, James., (1996), "British Perspective", Alex Danchev & Thomas Halverson) *International Perspective on the Yugoslav Conflict*, Londra: MacMillan Press, 87-99.

GREGOIRE, Joseph., (2002), *The Bases of French Peace Operations Doctrine: Problematical Scope of France's Military Engagements within the UN or NATO Framework*, Strategic Studies Institute, Carlisle: US Army War College.

GUICHERD, Catherine., (1993), "The Hour of Europe: Lessons from the Yugoslav Conflict", *The Fletcher Forum of World Affairs* 159

HACIOĞLU, Ümit., ve YENİGÜN, Cüneyt., (2004), "Bosna Hersek: Etnik Savaş – Eksik Antlaşma" Kemal İnat et al. (der.), *Dünya Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, İstanbul: Nobel Yayınları.

HAGEBOUTROS, Joelle., (2016), "The Bosnian Refugee Crisis a Comparative Study of German and Austrian Reactions and Responses", *Swarthmore International Relations Journal*, 2016, 50-60.

HASANI, Enver., (2003), *Self-determination, Territorial Integrity and International Stability: The Case of Yugoslavia*, Viyana: National Defence Academy.

HALL, Richard C., (2014), "Sarajevo Siege of 1992-1995", Richard C.Hall (der.), *War in The Balkans, AN ENCYCLOPEDIA HISTORY FROM THE FALL OF THE OTTOMAN EMPIRE TO THE BREAKUP OF YUGOSLAVIA*, ABC-CLIO.

HAMILTON, Nigel., (2008), *Bill Clinton: Mastering the Presidency*, Arrow Books.

HANDEYSIDE, Hugh., (2007), "The Lotus Principle in ICJ Jurisprudence: Was the Ship Ever Afloat?" *Michigan Journal of International Law*, Vol 29, 1. 71-94.

HARFF, Barbara., ve GURR Ted., (1998) "Toward Empirical Theory of Genocides and Politicides: Identification and Measurement of Cases Since 1945." *International Studies Cilt*: 32, 3. 359-371.

HILL, Christopher., ve SMITH Karen E., (2003), *European Union Foreign Policy Key Documents*, Londra, Routledge.

HOCKENOS, Paul Hockenos., (2007), *Joschka Fischer and the Making of the Berlin Republic: An Alternative History of Postwar Germany*, Oxford University Press.

HODGE, Carole., (2006), *Britain and Balkans 1991 until the present*, Londra: Routledge.

HOFFLAND, Tina., (2015), *EU Military Intervention: the Past and the Future Using the Case of Yugoslav Wars*, Universiteit Leiden Press.

HOROWITZ, Irving L., (1997), *Taking Lives: Genocide and State Power*, New Brunswick: Transaction Books.

HONIG, Jan W., ve BOTH Norbert, (1997), *Srebrenica: Record of a War Crime*, New York: Penguin Books.

HUSSAIN, Munir., (2017), *The European Union On the Verge of Global Political Leadership*, Palgrave Macmillan.

HUTTENBACH, Henry., (1998), "Locating the Holocaust on the Genocide Spectrum: Towards a Methodology of Definition and Categorization." *Holocaust and Genocide Studies Vol 3, no 3*, 289-303

IZETBEGOVIĆ, Alija., (2003), *Inescapable Questions: Autobiographical Notes*, Islamic Foundations.

JONES, Chris., (2017), "François Mitterrand's Visit To Sarajevo 28 June 1992", *Diplomacy & Statecraft* 28:2 296-319.

JONES, Adam., (2006), *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Londra, Routledge.

KADIJEVIĆ, Veljko., (1993), "My view of the break-up: an army without a state", Belgrad.

KATZ, Steven., (1994), *The Holocaust in Historical Context: The Holocaust and Mass Death Before the Modern Age*, Oxford University Press.

KENAR, Nesrin., (2001), *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık.

KLIP, Andre., ve SLUTIER Goran S., (2001), *Annotated Leading Cases: v.7 The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia 2001*, Intersentia Publishers, 2004.

KRISTO, Jure, (2010), "Deconstructing the Myth: Franjo Tudman and Bosnia and Herzegovina", *Hrvatski institute za povijest*.

KOURSAMI, Nasour., (2018), *The 'Contextual Elements' of the Crime of Genocide*, International Criminal Justice Series, Springer.

KRESS, Klaus., *The Crime of Genocide under International Law*, *International Criminal Law* No: 6, 2006.

KUT, Şule., (1998), *Savaşın Yeni Yüzü Kosova: Milliyetçiliğin Kördüğümü*, *Foreign Policy*, Yıl:1, Sayı:3, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

LEMKIN, Raphael., (2002), "Genocide" Alexander Laban Hinton (der.), *Genocide: an Anthropological Reader*, Black Well Oxford

LEPICK, Olivier., (1996), "French Perspective", Alex Danchev ve Thomas Halverson (der), *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*, Londra: MacMillan Press,

LEWIS, Jeffrey., (1998), "Is the Hard Bargaining Image of the Council Misleading? The Committee of Permanent Representatives and the Local Elections Directive", *Journal of Common Market Studies*, sayı: 36.

LODICO, Yvonne C., (2001), "The Justification for Humanitarian Intervention: Will the Continent Matter?" *The International Lawyer*, Cilt 35, sayı.3.

LUEBBEN, Sabine., (2003), "Testimony Work with Bosnian Refugees: Living in Legal Limbo", *British Journal of Guidance & Counselling*, 393-402.

LÜTEM, İlhan., (1951), *Harp Suçları ve Devletlerarası Sorumluluk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

LÜTEM, İlhan., (1959), *Devletler Hukuku Dersleri*, Balkanoğlu Matbaacılık.

MACLEOD, Alex., (1997), "French Policy toward the War in the Former Yugoslavia: A Bid for International Leadership", *International Journal*, No:52:2, 244-249.

MALCOLM, Noel., (1996), *Bosnia: a Short History*, New York: New York University Press.

MAULL Hanss W., (2000), "German Foreign Policy Post-Kosovo: Still a 'civilian power?'" , *German Politics*, no: 9:2, s.1-24.

MAYROZ, Eval., (2018), "Genocide: to Prevent and Punish Radical Evil", Philipp Kastner (der.), *International Criminal Law in Context*, Routledge.

MELSON, Robert., (1997), *Revolution and Genocide: On the Origins of the Armenian Genocide and Holocaust*, Chicago: University of Chicago Press.

MESIC, Stipe., (2004), *The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir*, Central European University Press.

MESSAS, Kostas G., (1997), "Failure in Former Yugoslavia: Hard Lessons for the European Union", Constantine P. Donopokilos and Kostas G. Messas (der.), " *Crises in the Balkans: Views From the Participants* ", Colorado: Westview Press.

MICHAEL, Reisman W., (1990), "Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law" *Faculty Scholarship Series*, Vol84, ss.866-876, 1990.

MOENS Alexander, (2011), *Lessons for Peacekeepers: Srebrenica and the NIOD report*, *Canadian Foreign Policy Journal*, no 10:3, 141-158

MURPHY, Colum de., (2013), *Aza Beast Savaşın Köklerine İnmek – Bir Bosna Savaşı Günlüğü*, (Çev. M. Sina Baydur), Terazi Yayınları.

NUTTAL, Simon., (1997), "From EPC to CFSP: Two Decades of EPC Performanc"

Elfriede Regelsberger et al. (der.) *Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond*, Lyenne Rienner.

ORTEGA, Martin., *Military Intervention and The European Union*, Paris, Chaillot Paper Institute for Security Studies.

OSTERMANN, Falk., (1997), *Security, Defense, Discourse and Identity in NATO and Europe*, Routledge.

Peter Radan., (1994), *Secessionist Self-Determination: The Cases of Slovenia and Croatia*, *Australian Journal of International Affairs*, Cilt: 48, Sayı: 2, ss. 183-195

PLESKOVIC, Boris., (1994), *Political Independence and Economic Reform in Slovenia*, *The Transition in Eastern Europe*, Sayı: 1, ss.191-220.

POND, Elizabeth., (1992), "Germany in the New Europe", *Foreign Affairs* 71, no:2, 114-130. Roberts, Adam., *NATO's Humanitarian War over Kosovo*, *Survival*, Cilt: 41, Sayı: 3, 1999, ss.102-123.

RAGARU, Nadege., (2013), "Missed Encounters: Engaged French Intellectuals and the Yugoslav War", *Südosteuropa München* 61, no:4, 2013, ss.498-521.

RAMET, Sabrina P., (1992), "War in the Balkans", *Foreign Affairs* 71, No:4, 79-98.

RENÇBER, Kamuran., (2014), *Uluslararası Hukuk*, Dora Yayınları.

RUTTEN, Maartje., (2001), *From St-Malo to Nice European Defence: Core Documents*, Institute for Security Studies Western European Union.

SCHABAS, William A., (2009), *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, Cambridge: Cambridge University Press.

SCHABAS, William A., (2012) "Genocide General", Van der Wilt et. al. (der.), *The Genocide Convention*, Leiden: Brill Nijhoff.

SHARP, Jane M.O., (1993), *Bankrupt in the Balkans: British Policy in Bosnia (Defence and Security)*, Institute for Public Policy Research.

SHARP, Jane M. O. (1993), "Intervention in Bosnia — The Case For." *The World Today* 49, no. 2, 29-32.

SIMMS, Brendan., (1996), "Bosnia Lessons of History?" Thomas Cushman ve Stjepan G. Mestrovic (der.) *This Time We Knew Western Responses to Genocide in Bosnia*, NYU Press.

SIMMS, Brendan, (2002), *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia*, Penguin Books.

SMITH, Karen E., (2010), *Genocide and the Europeans*, Cambridge University Press.

SOBEL, Richard., ve SHIRAEV, Eric., (2002), *International Public Opinion and the Bosnian Crisis*, Lexington Book,

SOUTHWICK, Katherine G., (2005), "Srebrenica as a Genocide - The Kristic Decision and the Language of Unspeakable", *Yale Human Rights & Development Law Journal* 8, 188-227.

SOYSAL, İsmail., ve KUT, Şule., (1997), *Dağilan Yugoslavya ve Bosna Hersek Sorunu: Olaylar – Belgeler 1990-1996*, İstanbul: ISIS Press.

STANTON H., Gregory., (1998) "The Seven Stages of Genocide", *Genocide Studies*

Program Yale Center for International and Area Studies Work Paper Series, U.S Department of State.

STAUB, Ervin., (1989), *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*, New York: Cambridge University Press.

STRAUS, Scott., (2001) “Contested Meanings and Conflicting Imperatives: A conceptual Analysis of Genocide”, *Journal of Genocide Research*, 3:3, 349-375,

TANGÖR, Burak., (2010), Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP. *Uluslararası İlişkiler Dizisi*, sayı: 17, Seçkin Yayıncılık.

TARDY, Thierry., (2014), “The Reluctant Peacekeeper: France and the Use of Force in Peace Operations”, *Journal of Strategic Studies*, no.37:5. 770-792.

TUCKER, Robert W., ve HENDRICKSON, David C., (1993), ‘America and Bosnia’, *The National Interest*, no: 33.

TÜRBEDAR, Erhan., “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanlar ve Avrupa Birliği,” *Stratejik Analiz*, C.3, 2003.

UTLEY, Rachel., (2000), *The French Defence Debate: Consensus and Continuity in the Mitterrand Era*, Londra: Macmillan Press.

WILLIAMS, Paul, (2001), “The International Community’s Response to the Crisis in Former Yugoslavia” Branka Magas ve Ivo Zaniy (der.) *The War in Croatia and Bosnia – Herzegovina 1991-1995*, Londra: Frank Cass Publishers.

WOLF, Daniel., (1988), “Humanitarian Intervention” *Michigan Journal of International*, Sayı:9, ss.333-366.

WOODWARD, Susan L., (1995), (1995), *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington: The Brooking Institution.

VALENTA, Marko., (2011), *The Bosnian Diaspora Integration in Transnational Communities*, Ashgate Publishing.

VATTEL Emer., (2012) *The Law of Nations*, Indianapolis: Liberty Fund.

VERDIRAME, Guglielmo., (2000) “The Genocide Definition in the Jurisprudence of Ad Hoc Tribunals”, *International and Comperative Law*, sayı 49.

YILMAZ, Serdar., (2012), “Balkanlar’da Dostluk ve İşbirliği Dinamikleri”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu*.

ZIC, Zoran., (2000), “French Foreign Policy Elites and the Crises in the Former Yugoslavia”, *Perspectives on Political Science*, No: 29:1, 2000, 17-22.

ZIPFEL, Tomas., (1996), “Germany and the Recognition of the Sovereignty of Slovenia and Croatia.” *Perspectives*, no.6/7, 137-148.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri”

<https://www.icrc.org/ar/download/file/35023/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> (Erişim Tarihi 24.06.2019).

“28 Haziran 1989 tarihli anma töreninde Slobodan Milošević’in yapmış olduğu konuşma”. <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm> (Erişim Tarihi: 22.03.2018).

“About Slovenia, Culture of Slovenia”, Para.12. https://www.culture.si/en/Slovenia#Habsburg_rule.2C_the_counts_of_Celje.2C_Turkish_incursions_and_peasant_revolts. (Erişim Tarihi: 17.11.2019).

“Attitudes Towards Bosnia”, Ipsos Mori, 23 Temmuz 1995, <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/attitudes-towards-bosnia-0> (Erişim Tarihi: 19.09.2019).

“Birleşmiş Milletler Genel Kurul Report of the Secretary-General Pursuant to General Assembly Resolution 53/35, The Fall of Srebrenica”, md. 247 http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_549_1999.pdf (Erişim Tarihi: 24.06.2019).

“BMGK 674 sayılı karar” 27 Mayıs 1994, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1994/674 (Erişim Tarihi 25.03.2018).

“BMGK 757 sayılı karar” 30 Mayıs 1992 <http://unscr.com/en/resolutions/757> (Erişim tarihi: 25.04.2018).

“BMGK, 771 sayılı Karar”. 13 Ağustos 1992. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/771>. (Erişim Tarihi: 21.10.2019).

“BMGK 787 sayılı karar” 16 Kasım 1992 <http://unscr.com/en/resolutions/787> (Erişim tarihi: 25.04.2018).

“BMGK 820 sayılı karar” 17 Nisan 1993 <http://unscr.com/en/resolutions/820> (Erişim tarihi: 25.04.2018).

“BMGK 758 sayılı kararı”. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/758>. (Erişim Tarihi: 16.09.2019).

BMGK 770 sayılı karar”,. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Chap%20VII%20SRES%20770.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.10.2019).

“BMGK 942 sayılı karar” 23 Eylül 1994 <http://unscr.com/en/resolutions/942> (Erişim tarihi: 25.04.2018).

“BMGK 713 sayılı karar” <http://unscr.com/en/resolutions/713> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

“BMGK 981 nolu karar”, <http://unscr.com/en/resolutions/981> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

“BMGK 749 sayılı karar”, 7 Nisan 1992, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/749\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/749(1992)) (Erişim Tarihi: 26.03.2018).

BMGK, “S/PRST/1995/32” 14 Temmuz 1995. <https://undocs.org/S/PRST/1995/32> (Erişim Tarihi: 2.11.2019).

“Bosnia’s Long Shadow over British Foreign Policy”, The Economist, 15 Mart 2011, <https://www.economist.com/bagehots-notebook/2011/03/15/bosnias-long-shadow-over-british-foreign-policy>. (Erişim Tarihi: 25.10.2019).

BOGDANOR, Vernon., (2012), “Srebrenica: The Silence over Britain’s Guilt must be ended”, 12 Temmuz 2012 The Guardian, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jul/12/srebrenica-massacre-bosnia-and-herzegovina> (Erişim Tarihi: 19.09.2019).

“Brioni Declaration” 7 Temmuz 1991, <https://www.ucdp.uu.se/downloads/fullpeace/Yug%2019910712.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

“Charter of United Nations and Statute of the International Court of Justice”, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> (Erişim Tarihi: 9.08.2019).

COHEN, Nick., (1993), “Britain Rejects First Bosnian Asylum Appeals”, 19 Aralık 1993 Independent, <https://www.independent.co.uk/news/uk/britain-rejects-first-bosnian-asylum-appeals-1468483.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2019).

“Davignon Report”, Luxembourg 1970, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf (Erişim tarihi: 14.07.2019).

“DECLARATION ON PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW FRIENDLY RELATIONS AND CO-OPERATION AMONG STATES IN ACCORDANCE WITH THE CHARTER OF THE UNITED NATIONS”
<https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf> (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

DEJEVSKY, Mary., (1995), “Bosnia Crisis: Paris Ultimatum: France Throws Down Gauntlet”. The Independent 15 Temmuz 1995.
<https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3S7T-9M50-008G-C4R7-00000-00&context=1516831> (Erişim Tarihi: 4.11.2019).

Ed Vulliamy ve Florence Hartmann (4 Haziran 2015) “How Britain and US Decided to Abandon Srebrenica to its Fate”, The Guardian, Para 42.
<https://www.theguardian.com/world/2015/jul/04/how-britain-and-us-abandoned-srebrenica-massacre-1995>. (Erişim Tarihi: 01.04.2018).

“Eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi Milan ve Sredoje Lukic Davası” – Lahey, 20 Temmuz 2009.
<http://www.icty.org/en/press/milan-luki%C4%87-and-sredoje-luki%C4%87-convicted-war-crimes-vi%C5%A1egrad> (Erişim tarihi: 27.03.2018).

“European Political Cooperation (EPC) Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1988”.
<http://aei.pitt.edu/45409/1/European.Political.Cooperation.pdf> (Erişim Tarihi: 18.03.2018).

“Former Yugoslavia - UNPROFOR (United Nations Protection Force)” Eylül 1996.
http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm (Erişim tarihi 27.03.2018).

GOSHKO, John M., “Bush on U.S Role in Yugoslavia: “We’re not the World’s Policeman”, The Washington Post

<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/06/12/bush-on-us-role-in-yugoslavia-were-not-the-worlds-policeman/1696cecc-f941-4ec8-92de-3c977696b02d/>
(Erişim tarihi: 18.06.2019).

“ICTY Case Information Sheet Radislav Krstic” 2001,
https://www.icty.org/x/cases/krstic/cis/en/cis_krstic_en.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2020)

“ICTY Case Information Sheet Momir Nikolic”, 2003,
https://www.icty.org/x/cases/nikolic/cis/en/cis_nikolic_momir_1.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2020)

“ICTY Case Information Sheet Slobodan Milosevic”, 2006,
https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf
(Erişim Tarihi: 09.02.2020)

“ICTY Case Information Sheet Goran Jelusic”, 1999,
https://www.icty.org/x/cases/jelusic/cis/en/cis_jelusic.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2020).

“ICTY Case Information Sheet Ratko Mladic”, 2016,
https://www.icty.org/x/cases/mladic/cis/en/cis_mladic_en.pdf (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

“ICTY Case Information Sheet Radovan Karadzic” 2016,
https://www.icty.org/x/cases/karadzic/cis/en/cis_karadzic_en.pdf (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

KENT, Gregory., (2003), “Humanitarian Agencies, Media and the War Against Bosnia: ‘Neutrality’ and Framing Moral Equalisation in a Genocidal War of Expansion”, 2003, s.4. <https://sites.tufts.edu/jha/archives/60> (Erişim Tarihi: 18.09.2019).

Kofi Annan, “*We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century*”

“(Birleşmiş Milletler, 2000)
https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf (Erişim Tarihi: 17.06.2019).

“Londra Konferansı”, 12 Aralık 1995
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951209_LondonConferenceConclusions.pdf (Erişim Tarihi: 16.06.2019)

Marlise Simons, “Radovan Karadzic A Bosnian Serb Is Convicted of Genocide” New York Times Mart 2016, https://www.nytimes.com/2016/03/25/world/europe/radovan-karadzic-verdict.html?_r=0&referer=https://en.wikipedia.org/ (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

MARTIN, Jurek., ve MAUTHNER, Robert., ve SILBER Laura., “West Warns Serbs as Forces Close in on Srebrenica: Britain, US and France Pledge Early Strengthening of Sanctions”. 17 Nisan 1993 Financial Times.
<https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3SKR-NP10-006F-W499-00000-00&context=1516831> (Erişim Tarihi 22.10.2019).

“Major in Top-Level Cisis Talks on Bosnia”, The Press Association, 19 Temmuz 1995.
<https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3SJ4-F5B0-000K-83MH-00000-00&context=1516831>. (Erişim Tarihi: 04.11.2019).

Martin Dykeman, “Our Shameful Inaction, St. Petersburg Times”, 15 Nisan 1993.
<https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3SJB-4NN0-000R-D4V2-00000-00&context=1516831>. (Erişim Tarihi: 2.11.2019).

“Mladic ‘Thought He was like Napoleon’” – exclusive interview, Euronews, 27.05.2011. <https://www.euronews.com/2011/05/27/mladic-thought-he-was-like-napoleon-exclusive-interview>. (Erişim Tarihi: 21.10.2019).

MOSELEY, Ray., (1995), “U.S., Allies will Try to Blunt Serb Attack: Plan Aims to Save 3rd Bosnia ‘Safe Aea’”. Chicago Tribune. 20 Temmuz 1995, <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3S7T-8V60-008F-Y0TF-00000-00&context=1516831>. (Erişim Tarihi 5.11.2019).

Nederlands Instituut voor Ooelogsdocumentatie, (2002), “Srebrenica Reconstruction, Background, Consequences and Analyses of the Fall of a Safe area”, *The Institute*, http://publications.niod.knaw.nl/publications/srebrenicareportniod_en.pdf (Erişim Tarihi: 22.07.2019).

“No. 1021. CONVENTION¹ ON THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF THE CRIME OF GENOCIDE. ADOPTED BY THE GENERAL ASSEMBLY OF THE UNITED NATIONS ON 9 DECEMBER 1948” <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf> (Erişim tarihi: 18.06.2019).

Penny Marshall, “21 years after the war the ground in Bosnia is giving up its secrets”, <http://www.itv.com/news/2013-10-14/more-than-20-years-after-the-war-the-ground-in-bosnia-is-giving-up-its-secrets/> (Erişim tarihi: 29.03.2018).

“Ratko Mladic – Srebrenica Fontana Hotel” 11 Temmuz 1995 https://www.youtube.com/watch?v=idf_sdeVpO4&t=1s (Erişim Tarihi: 22.07.2019).

“Rewards for Justice” <https://web.archive.org/web/20080417040300/http://www.rewardsforjustice.net/english/index.cfm?page=Karadzic> (Erişim Tarihi 10.02.2020)

RIGBY, Vincent., “Bosnia – Hercegovina: The International Response”, 1994, [http://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp374-e.htm#\(7\)end](http://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp374-e.htm#(7)end) (Erişim Tarihi: 20.08.2019).

ROOSEVELT, Franklin D., “The Four Freedoms”, *American Rhetoric*, <https://www.americanrhetoric.com/speeches/PDFFiles/FDR%20-%20Four%20Freedoms.pdf> (Erişim tarihi: 15.03.2019).

“Rome Statute of the International Criminal Court”, 1998, s.2., https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2020)

“Serbs Move on Another ‘Safe Area’. Chicago Tribune”. 14 Temmuz 1995. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:3S7T-8W90-008F-Y36H-00000-00&context=> (Erişim Tarihi: 4.11.2019).

“Srebrenica: a ‘Safe’ Area Part2 – Dutchbat in the Enclave”, <http://www.cnj.it/documentazione/Srebrenica/NIOD/NIOD%20Part%20II.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.05.2018).

“S.S. Lotus (Fr. v. Turk.), 1927 P.C.I.J. (ser. A) No. 10,” http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus.htm Erişim Tarihi: 21.06.2019.

“Statement to the Press” NATO, 1997, <https://www.nato.int/docu/speech/1997/s970530f.htm> (Erişim Tarihi: 14.02.2020).

“Tindemans Report”, http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf (Erişim Tarihi: 13.07.2019).

“The Pulitzer Prizes, Roy Gutman of Newsday”, Long Island, 1993 Prizes. <http://www.pulitzer.org/winners/roy-gutman> (Erişim Tarihi: 29.03.2018).

“Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia”
2008, s.5., https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf
(Erişim Tarihi: 09.02.2020).

WEBER, Bodo, “Germany’s Shift on Bosnia Policy, Democratization Policy Council”,
Democracy and Security in Southeastern Policy,
[http://www.democratizationpolicy.org/pdf/Bodo_Weber-
Germanys_shift_on_Bosnia_policy.pdf](http://www.democratizationpolicy.org/pdf/Bodo_Weber-Germanys_shift_on_Bosnia_policy.pdf) (Erişim Tarihi: 14.07.2019).

“West Germany’s Yugoslavian Guest Workers: Come for a Year, Stay for a Lifetime”,
Deutsche Welle (DW) [https://www.dw.com/en/west-germanys-yugoslavian-guest-
workers-come-for-a-year-stay-for-a-lifetime/a-45850147](https://www.dw.com/en/west-germanys-yugoslavian-guest-workers-come-for-a-year-stay-for-a-lifetime/a-45850147). (Erişim Tarihi: 18.11.2019).

“Western European Union Council of Ministers Bonn, 19 June 1992, Petersberg
Declaration”. Erişim Tarihi: 01.05.2018
<http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

“What Has the World Done for Bosnia? A Diary of Disgrace” Şubat 1992,
[https://www.nytimes.com/1992/12/20/opinion/what-has-the-world-done-for-bosnia-a-
diary-of-disgrace.html](https://www.nytimes.com/1992/12/20/opinion/what-has-the-world-done-for-bosnia-a-diary-of-disgrace.html) (Erişim tarihi: 29.03.2018).

“Versay Antlaşması” bölüm 4, Madde 227:
<https://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/versa/versa6.html> (Erişim tarihi: 01.08.2019).

EKLER

EK-1

Soykırımı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme

1948 yılında imzalanan ve 1951 tarihinde yürürlüğe giren Soykırımı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme bu tarihe kadar yaşanan katliamlara resmi bir anlam kazandırması bakımından önemlidir. Anlaşmanın taraf devletlerinin kabul ettiği 19 madde:

Madde 1- Sözleşmeci Devletler, ister barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin, önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit eder.

Madde 2- Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur. a) Gruba mensup olanların öldürülmesi; b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi; c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek; d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak; e) Gruba mensup Çocukları zorla bir başka gruba nakletmek;

Madde 3- Aşağıdaki eylemler cezalandırılır: a) Soykırımda bulunmak; b) Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak; c) Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak; d) Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek; e) Soykırıma iştirak etmek;

Madde 4- Soykırım suçunu veya birinci maddede gösterilen fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişiler de olsa cezalandırılır.

Madde 5- Sözcüşmeci Devletler, bu Sözcüşmenin hükümlerine etkililik kazandırmak ve özellikle soykırımdan veya birinci madde belirtilen fiillerden suçlu bulunan kimselere etkili cezalar verilmesini sağlamak için, kendi Anayasalarında öngörülen usule uygun olarak gerekli mevzuatı çıkarmayı taahhüt eder.

Madde 6- Soykırım fiilini veya birinci maddede belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kimseler, suçun işlendiği ülkedeki Devletin yetkili bir mahkemesi veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözcüşmeci Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır.

Madde 7- Soykırım fiili ve birinci maddede belirtilen diğer fiiller, suçluların iadesi bakımından siyasal suçlar olarak kabul edilmez. Sözcüşmeci Devletler bu tür olaylarda kendi yasalarına ve yürürlükteki sözleşmelere göre suçluları iade etmeyi üstlenir.

Madde 8- Sözcüşmeci Devletlerden herhangi biri, soykırım fiillerinin veya birinci maddede belirtilen herhangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gerekli gördükleri takdirde, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından, Birleşmiş Milletler Şartına göre harekete geçmesini isteyebilir.

Madde 9- Sözcüşmeci Devletler arasında bu Sözcüşmenin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya birinci maddede belirtilen fiillerin herhangi birinden bir TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 34 Devletin sorumluluğu ile ilgili olarak çıkan uyuşmazlıklar, uyuşmazlığın taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülür.

Madde 10- Bu Sözcüşmenin eşit ölçüde geçerli olan Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri 9 Aralık 1948 tarihini taşır.

Madde 11- Bu Sözcüşme 31 Aralık 1949 tarihine kadar Birleşmiş Milletler üyelerinin ve üye olmayıp da Genel Kurul tarafından bu Sözcüşmeyi imzalamaya davet edilen Devletlerin imzasına açıktır. Bu Sözcüşme onaylanır ve onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilir. Bu Sözcüşmeye 1 Ocak 1950 tarihinden sonra Birleşmiş Milletler üyeleri ile üye olmayıp da yukarıda belirtildiği gibi davet edilen Devletler katılabilir. Katılma belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilir.

Madde 12- Bir Sözcüşmeci Taraf herhangi bir zamanda, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben göndereceği bir bildirimle, bu Sözcüşmenin uygulanmasını, bu

Sözleşmeci Tarafın dış ilişkileri bakımından sorumlu olduğu ilke veya ilkeler bakımından genişletebilir.

Madde 13- İlk yirmi onay veya katılma belgesinin tevdi edilmesinin tamamlandığı gün, Genel Sekreter bir tutanak düzenler ve bunun bir kopyasını Birleşmiş Milletlerin bütün üyelerine ve on birinci maddede belirtilen üye olmayan Devletlere iletir. Bu Sözleşme, yirminci onay veya katılma belgesinin tevdi edilmesini izleyen doksanıncı gün yürürlüğe girer. Daha sonraki bir tarihte tevdi edilen bir onay veya katılma belgesi, bu onay veya katılma belgesinin tevdi tarihini izleyen doksanıncı gün yürürlüğe girer.

Madde 14- Bu Sözleşme yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on yıl süreyle yürürlükte kalır. Bundan sonraki beş yıllarda, bu sürelerin bitiminden en az altı ay önce çıkma beyanında bulunmamış Sözleşmeci Devletler bakımından yürürlükte kalmaya devam eder. Çıkma, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine hitaben gönderilecek yazılı bir bildirimle yürürlük kazanır.

Madde 15- Sözleşmeden çıkmalar nedeniyle bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin sayısı on altının altına düşerse, Sözleşme bu çıkma bildirimlerinden en sonuncusunun yürürlük kazandığı tarihten itibaren yürürlükten kalkar.

Madde 16- Sözleşmeci Taraflar Genel Sekretere hitaben gönderecekleri yazılı bir bildirim vasıtasıyla her zaman bu Sözleşmede değişiklik yapılmasını talep edebilirler. Genel Kurul, böyle bir talep karşısında yapılması gereken işleme karar verir.

Madde 17- Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bütün Birleşmiş Milletler üyelerini ve on birinci maddede belirtilen üye olmayan Devletleri aşağıdaki konularda bilgilendirir: a) On birinci maddeye göre alınan imzalar, onaylar ve katılmalar; b) On ikinci maddeye göre alınan bildirimler; c) On üçüncü madde gereğince Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarih; d) On dördüncü maddeye göre alınan çekilme bildirimleri; e) On beşinci maddeye göre Sözleşmenin yürürlükten kalkması; f) On altıncı maddeye göre alınan bildirimler;

Madde 18- Bu Sözleşmenin orijinal metni Birleşmiş Milletler arşivinde saklanır. Sözleşmenin onaylı bir örneği, Birleşmiş Milletler üyelerine ve on birinci maddede belirtilen üye olmayan Devletlerin her birine iletir.

Madde 19- Bu Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarih Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından kayda geçirilir.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf> Erişim Tarihi 20.02.2019 ayrıca bkz. 23 Mart 1950 5630 Sayılı Onay Kanunu, 7469 Sayılı Resmi Gazete, Jenositin Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme s.18199

EK-2

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder.

Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca ister bağımsız olsun ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya 203 İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi ülkenin siyasi, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 3 -Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 4- Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır.

Madde 5- Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.

Madde 6- Herkesin, her nerede olursa olsun, hukuksal kişiliğinin tanınması hakkı vardır.

Madde 7- Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8- Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 9- Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10- Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.

Madde 11

1. Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.

2. Hiç kimse işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Madde 12- Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 13

1. Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.

2. Herkes, kendi ülkesi de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir.

Madde 14

1. Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.

2. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletlerin amaç ve ülkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz.

Madde 15

1. Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır.

2. Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından veya yurttaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 16

1. Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır.

2. Evlenme sözleşmesi, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır.

3. Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur.

Madde 17

1. Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır.

2. Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.

Madde 18- Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğretim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19- Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu 205 İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.

Madde 20

1. Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır.

2. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.

Madde 21

1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.

3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.

Madde 22- Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına

göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.

Madde 23

1. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.
3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
4. Herkesin çıkarını korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 24- Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır.

Madde 25

1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.
2. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.

Madde 26

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.
2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.
3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

Madde 27

1. Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.

2. Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde 28- Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 29

1. Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır.

2. Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur.

3. Bu hak ve özgürlükler hiçbir koşulda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30- Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

EK-3

-Devletler hukuku, milletlerarası camianın düzenini tespit ve idare eden kurallar toplamıdır.

-Devletler umumi hukuku, devletlerden ve diğer sùjelerden mürekkep umumi ve hususi bir camianın meydana getirdiği devlet üstü bir hukuk nizamını mecburi olarak tanzim eden kuralları kapsar.

-Muhtelif devletleri insanlık hukuku camiasının içerisinde toplayan tanınmış ahlaki düzendir.

-Devletler umumi hukuku, büyük insanlık camiasının üyeleri ve hükmi şahıslar olarak telakki edilen devletler arasında ortaya çıkan ilişkileri düzenler.

-Devletler hukuku muhtelif siyasi topluluklara mensup insanların ilişkilerini düzenleyen kurallar bütününden başka bir şey olamaz.

-Devletlerin ve sùje vasfını kazanmış diğer toplulukların münasebetlerini idare eden hukuk kaidelerinin bütünüdür.

- Devletler hukuku, konusu devletlerin ve kavimlerin hukukunun sair süjelerinin hak ve vazifeleri olan hukuki kaidelerin bütünüdür.
- Devletler zel hukuku benzer hak ve vazifelere sahip sadece devletlerin veya sair benzer teşekküllerin değil, ayrıca fertlerin milletlerarası hak ve vazifelerini tanzim eden kaideler veya prensiplerin bütünüdür.
- Devletler Hukuku, onun şahısları, hususiyle devletler ve kısa bir zamandan beri bunlar ile Milletler Cemiyeti arasındaki münasebetleri tanzim eden hukuk koludur.
- Devletler hukuku devletin karşılıklı münasebetlerini idare eden hukuk dalıdır.
- Devletler Hukuku terimi en geniş manası ile, milletler camiasının veyahut bütün insanların cihanmul cemiyetinin hukuki nizamıdır. Bu hukuksal nizam kaideleri milli, emperyal veya federal nizamlar da dâhil olduğu halde bütün diğer hukuk sistemleri, kaidelerinin fevkinde bulunan üstün, nihai nizamdır.
- Devletler Hukuku egemen devletler ile milletlerarası şahsiyet sahibi kılınmış sair topluluklar arasında cari olan hukuki kaidelerin bütünüdür.
- Devletler hukuku, devletlerin birbirleri ile olan münasebetlerini tanzim eden hukuki kaidelerin bütünüdür.
- Devletler hukuku geniş surette, milletlerarası camia üyelerini karşılıklı münasebetlerinde bağlayan genel prensiplerin ve özel kaidelerin bütünü olarak tarif edilebilir.
- Kavimler Hukuku veya devletler umumi hukuku bilhassa devletler arasındaki veya devletler hukuku süjeleri arasındaki münasebetleri idare eder.
- Devletler Umumi Hukuku devletler ile sair milletlerarası sjeler (Kilise, tanınmış muharipler, Birleşmiş Milletler Teşkilatı) arasındaki münasebetleri tanzim eden hukuki kaidelerin bütünü olarak tarif edilir.
- Devletler hukuku medeni devletlerin birbirleri ile olan münasebetlerinde bağlayıcı vasfı haiz kaideler ve hareket prensiplerinin bütünü olarak tarif edilebilir.
- Devletler Hukuku, başta bağımsız devletler olmak üzere milletlerarası camia üyelerinin birbirleri ile münasebetlerinde uymak zorunda oldukları hukuk kaidelerinin tümünü ifade etmektedir³⁵⁵.

³⁵⁵ Lütem, *a.g.e.* ss.3-5.